ՀԱՅԵԼԻ ԳՈՐԾՈՑ

ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
եւ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՔԻՒՐՏԻՍՏԱՆՈՅ

ԼՈՅՍ ԸՆԾԱՅԵՑԱՒ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԳԱՀԻՆ · Տ · Տ · ՍՐԲԱԶԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԵԱԼ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ Դ· ԱՄԻ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ ՏԵԱՌՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊՕՂՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

եւ

Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ Ա · ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՅԱՄԻՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՏԻՎԻԹՃԵԱՆ ԹԱԴԷՈՍԻ
1864 — ՄԱՅԻՍ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ՀԱՅԵԼԻ

ԳՈՐԾՈՑ ԵՒ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆՑ

ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԺԱՊԵՏԻ

ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

"Զամենայն բանս զոր խօսեսցին ամբարիշտք, մի՛ տար ի սրտի քում,,: Ժողով. Է. 22:

"Մի՛ թողցես զբարեկամ հին, զի նոր ոչ լինի նման նմա,, Եկեղեց. Թ. 14:

"[illegible],, Ղուկ. ԻԳ. 13:

"[illegible]:

"Աղեքսանդրոս—պղնձագործ բազում չարչարանս եցոյց ինձ, հատուսցէ նմա Տէր ըստ գործոց նորա,,. Բ Տիմ. Դ. 14:

"Կապեցին զՅիսուս՝ տարան մատնեցին Պիղատո-սի,, Մարկ. ԺԵ. 11:

"Ազգն քո և քահանայապետք մատնեցին զքեզ ինձ,, Յոհ. ԺԸ. 35.

"Քանզի գիտէր առ նախանձու մատնեցին քահանայապետքն,,. 10.

"Սա զմեղս մեր բառնայ, և վասն մեր չարչա-րի,,. Եսայ. ԾԳ. 4.

"Այսուհետեւ աշխատ ոք զիս մի՛ արասցէ; զի ես զչարչարանս Տեառն 'ի մարմնի իմում կրեմ,,. Գաղ. Զ 17.

"Քանզի՝ ես 'ի տանջանս պատրաստ եմ, և ցաւք իմ առաջի իմ են. զօր հանապազ մեռանիմք, որպէս ոչխար 'ի սպանդ,,. Սաղմ. ԽԳ. 22.

"Մի երկնչիր, զի ունիս չարչարելոց [illegible]տան . . . Լեր հաւատարիմ մինչեւ ցմահ, զի տաց քեզ զպսակն կենաց,,. Յայտ. Բ. 10:

Ուրեմն՝

"Համբերէր Տեառն և քաջալերեաց. զօրասցին սիրտք քո, և համբերէր Տեառն,,. ԻԶ. 14.

ԳՐՔՈՒԿԻՍ ԳԼՈՒԽՆԵՐԸ

Բաղուա յանցաւորները ։ Ակնճի—պաշի Կիրակոս աղային գրուած գիրը պարտիզպանի գիրը Խարբերդ գալը · Պ՝ղօջի տմարդութիւնը · 92 երեսէն՝ մինչև 100 երեսը կարդա ։

Պօլիս Պ՝ղօյի գէշութիւնը · խաբելով կոնտակ առնելը · տեղապահին գրուած գիրը · պօյաճու ոտից կոտրելը · Բաղու գալը · հաշիւները տեսնալ · Տիէրպէքիր գալը · 100 երեսէն՝ մինչև 104 երեսը ։

Տրուած գրքերու և Թանգարանի ցուցակը և վերակացուքը Յիշատակները, ընծաները, Քիւրտիստանու իրաւունքը, փաշային Էմր—սամի գալը, պարտիզպանի մեղայի գիրը, Էրզրում, Էջմիածին երթալ, Պօլիս գալը, 104 երեսէն՝ մինչև 116 երեսը կարդա ։

Պօլսոյ մէջ եղած խօսքերը, դատը, և բոլոր գործքերը, 117 էն՝ մինչև ցվերջ ։

ԲԱՆ

ԱՌ

ԸՆԹԵՐՑՈՂ ԵՂԲԱՅՐՍ

Ամէն մարդ գիտէ որ խուլը՝ չի լսեր, համրը՝ չի խօսիր, կոյրը՝ չի տեսներ, կաղը՝ չի քալեր, հիւանդը՝ պառկած տեղէն դուրս չելլեր. անոր համար աւելի զիրենք հալածող և բամբասող թշնամիներ չունին։

Բայց սակայն՝ ինչ ատեն որ ականջը բաց՝ զանազան լուրեր կը լսէ, և աչքը սրատես՝ հեռուէն շատ բաներ կը տեսնէ, ոտքը երագընթաց՝ հարկ եղած տեղուանքը կ'երթայ, լեզուն ճարտարախօս՝ ամէն բանի մէջ պատասխանատու կ'ըլլայ. հարկաւ աջ կողմը բարեկամներով՝ և ձախ կողմը չարակամներով պիտի շրջապատի։

Քանզի՝ սկիզբէն նախանձութիւնը մարդուս հետ միացեր, Ադամային ծննդոց մէջ աննախանձ մարդ չկայ, վասն որոյ Դաւիթ մարգարէն մարդս կը յորդորէ որ քովը գտնուած նախանձը չարերուն զոհ չընէ. ինչպէս որ կ'ըսէ. “Մի նախանձիր ընդ չարս, և մի ընդ այնոսիկ՝ որք գործեն զանօրէնութիւն,,. Սաղմ. ԼԶ։

Հապա ինչ բանի զոհ ընելու ենք մեր քովը գտնուած նախանձը. ահա Արբազան Առաքեալ ցոյց կուտայ մեզ ըսելով. “Նախանձաւոր լերո՛ւք շնորհացն որք լաւն են,,. Ա. Կորն. ԺԲ. 31։

Հիմայ բոլոր Պօլսեցւոց յայտնի է որ՝ 1859 թուականի փրկչին. Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետը. Ենի—մահալլէ սուրբ Յակոբ եկեղեցին. որն որ յետին աղքատութեան և ծանր պարտուց ներքև անկեալ կը ճնշէր. ան տեղին Քարոզիչ կարգեցին։

Մինչև ան ատեն, թէ և յիշեալ վարդապետը բարեկամ և թշնամի ունէր Պօլսոյ մէջ. համարեմ թէ չունէր. իսկ երբոր սկսաւ քարոզութիւն, և սուրբ Խաչահանդիստ ընելու, բարեկամներ աջ կողմը, թշնամիներ ձախ կողմը սկսան շատնալ:

Ինչպէս տասնապատիկ աւելի էր բարեկամը, թէ ան ատեն՝ և թէ հիմայ. բայց թշնամին որքան և քիչ ալ ըլլայ՝ և անհոգով կարող է մեծամեծ վնասներ հասցունել, որովհետև Աստուածային շնորհաց հոգին բաժնուած է իրմէ:

Աստուած վեց օրեայ աշխարհը կ'ստեղծէ. շինութեան մէջ կը դնէ, բայց աւերութեան մէջ դնելու քառասուն օր կամայ կամաց անձրևի կաթիլներով ջրհեղեղը կը բերէ. որով իրեն գթութեան և ողորմութեան մէկ երևելի նշանն էր: Իսկ սատանայն երբոր Աստուծմէն Յօբայ համար հրաման առաւ, միջոց չանցունելով չարաչար ցաւօք և վնասներով լցուց Յօբին. Յոբ. Բ.

Սանկ ալ գէշ մարդը՝ իրեն գէշութիւնը, թէև ինքը մինակ ալ ըլլայ՝ կարող է մէկ րոպէի մէջ մեծամեծ վնասներ հասցունել իրեն ընկերոջ. զոր օրինակ՝ ապրանքը գողնալ. տունը կրակի տալ. մարդ սպաննել. անուն կոտրել. սուտ զրուցել, զմարդ խաբել. և այլն սոր պէս:

Բայց տունը շինել, վնասը տեղը բերել, կոտրածը շինել շատ դժուարին է. վերէն դէպի վար քար կլտորցնելը շատ հեշտ է. իսկ 'ի վեր հանելը շատ դժուարին է:

Հազար ոչխարին՝ և երկու բիւր գառնուկներուն մէկ գայլ բաւական է վնասելու. և հազար անձինքներուն ալ մէկ օձ և կարիճ շատ է, զանոնք քունին մէջ խայթելու և մահացնելու:

Արդարև Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետին Պօլսոյ մէջ հազարաւոր սրտակից բարեկամներ կան, և կ'երևին. որոց ոչ գոյ թիւ. որ ոչ վնասակար ժանիք, և ատամունք ունին, և ոչ թիւնալի խայթ. այլ և իբրև ոչխար և աղաւնի ընտանի:

Բայց սակայն մէկ երկու օձաբնոյթ և գայլասիրտ մշտա-
միններ ալ յայտնուեցան · որ առ նախանձու սկսան յիշեալ
վարդապետին որոգայթներ լարել, ինչպէս որ իրենց կար-
ծիքին համաձայն ոպէս թէ և կատարեցին ։ Եւ արդ՝
աս գրքոյկս, բարեմտութեամբ իբրև Դանիէլ սուրբ մար-
գարէ · Յարեաւ կ'աղաղակէ · եթէ Սուտ էն քարքարոտ Ուղեա-
ձեացն և զտեր անօրէն բամբասանէին · յորում արդարութեան ուղղոյ ։

Մինչև ցայսօր ի՞նչ խօսուէր և ի՞նչ զրուցուէր բոլորն
ալ սուտ և զրպարտութիւն ըլլալը գրքոյկը պիտի իմացունէ
բոլոր բարեմիտ ընթերցող եղբայրներուն, եթէ աննախանձ
սրտիւք, և անկիրք ոգով · ծայրէ 'ի ծայր կարդանէ ։

· Բանզի՝ Որ առնէ ճշմարտութիւն գայ առ լոյսն ։

Արդարև թէ որ Միրաք վարդապետը՝ խուլ և համր,
կոյր և բորոտ, կաղ և հիւանդ ըլլարնէ՝ իրեն պաշտօնին մէջ,
ոչ մի թշնամի կունենար · անպտուղ վայրենի ծառերու նման,
և ձմերան դդմի պէս (փուշ փուշակ) խաղաղ կը թողէին զինքը ·
իսկ՝ իրեն պաշտօնին մէջ, արթուն և աշխատաւոր ըլլալուն
համար՝ չարերու սրտին նախանձն ալ արթնցաւ, սկսան գէ-
շութիւն ընելու, ինչպէս որ՝ Սուրբ գրքին մէջ օրինակը
գտնուելէն ետքը՝ Եգիպտին պատմութեանց և փիլիսոփայ-
ներու վէպերուն մէջ ալ կը տեսնանք պատկերները ։

Աչա՛ թէ որ Աբէլ ուղիղ չմատուցանէր պատարագը,
Կայէն եղբօրմէ դաշտին մէջ չէր սպաննուէր ։ "Յարեաւ Կա-
յէն 'ի վերայ Աբէլ եղբօր իւրոյ և սպան զնա,, · Ծննդ · Դ · 8 ։

Թէ որ Յակոբ—Իսահակեա անդրանկութեան օրհնու-
թիւնը չառնէր հօրմէն, Եսաւ եղբայրը ոխ չէր պահեր սրտին
մէջ ։ "Եւ պահէր Եսաւ ոխս Յակոբայ վասն օրհնութեան, զոր
օրհնեաց զնա հայր իւր · և ասէր Եսաւ 'ի միտս իւրում · Մերձեսցին
աւուրք սգոյ հօր իմոյ, զի սպանից զՅակոբ զեղբայր իմ,, · Ծննդ ·
ԻԷ · 41 ։

Թէ որ Յովսէփ—գեղեցիկ՝ ծաղկեայ—պատմուճան չհագ-
նէր՝ և երազ չտեսնէր, եղբարցմէ հորու մէջը չէր ձգուէր ։

«Մերկացին զպատմուճան ծաղկեայ ՚ի նմանէ, և առին ընկեցին զնա ՚ի գուբն»։ Ծննդ. ԼԷ. 24։

Յովհաննէս — Մկրտիչ քանի որ Հերովդէսին չէր յան-դիմանէր՝ վնաս չկար իրեն. երբոր յանդիմանեց. բռնուե-ցաւ բանտը արգիլուեցաւ և վերջապէս գլխատեցաւ. Մատ. ԺԱ. 2։

Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ քանի որ քարոզութեան և բժշկութեան չէր սկսած, զինքը ոչ բամբասող կար և ոչ ալ խաչող. երբոր սկսաւ քարոզել, ու ըսաւ. «Վայ ձեզ կեղծաւորաց». անկէց սկսան զինքը հալածել մինչև ՚ի խաչ հանել. Մարկ. ԺԴ. 2։ Նոյնպէս Առաքեալները երբոր սկսան քարոզել՝ ան օրէն սկսան հալածուիլ և բանտարկ-ուիլ, մինչև անգամ գան ըմպել և չարչարանօք մեռնիլ. Գործ. Դ։

Այդքան օրինակ Հին և Նոր Ուխտի գրքէն հերիք ըլ-լայ. գանք հիմայ Հայոց Ազգային պատմութեանց և փի-լիսոփայից վիպասանութեանց մէջէն քանի մը օրինակ ալ բե-րեմք, վերջացունեմք։

Թէ որ Գրիգոր — Լուսաւորիչ Տրդատին կամացը հնա-զանդէր, այդքան չարչարանք չէր քաշեր. Ա. Հատոր Հայոց Պատմ. Թղթահամար. 374։

Թէ որ Մեծն — Սահակ՝ Նախարարաց հնազանդէր, Վռամայ բանտը չէր մտնար. Ա. Հայոց Պատմ. 516։

Թէ որ Մեծն — Ներսէս՝ Պապ թագաւորին չի յանդի-մանէր, դեղամահով չէր վախճանէր. Հայ. Պատմ. Ա. 469։

Թէ որ Գրիգոր — Նարեկացին՝ Հայոց միութեան չաշ-խատէր, իրեն թշնամիներ ծայլթ. այսինքն՝ հաւատոցն պա-կասեալ, չէին ըլլար և մեծ խռովութիւն չէին հաներ. Բ Պատմ. 852։

Քոլոմպոս՝ թէ որ Նոր երկիրներ գտնալու չաշխատէր, շղթայակապ Սպանիա չէր ղրկուէր. Պատմ. Ազգաց. 1050 Թղթահամար։

Անկրատէս փիլիսոփայն՝ թէ որ քաղաքի երիտասարդաց վարուց և բարուց իմաստութեան կրթութիւններ չի սորվի-ցունէր, իրեն դեղամահով վերջանալ չկար։

Տիգրանեան Սկրտիչ վարդապետն ալ՝ թէ որ Պօլսոյ մէջ և թէ գնայած Նաշնորդական վիճակները՝ բարեկարգու-թիւններու քարոզելու չպարապէր, իրեն ալ հալածանք և թշնամիք պիտոր չըլլային։

Նու սա գրքոյկն ալ՝ մխիթարութիւն վշտակիրներուն, և ստութեան դէմ՝ ճշմարտութեան քարոզ պիտոր չըլլար։

Նու երբոր բարեկարգութիւնները, քարոզները, ճշմար-տութիւնները եղան՝ ստութիւնն ալ իրեն արբանեակներով իբրև ամպ արևուն առջևը սկսաւ ելլել։ Նոր համար սոյն գրքոյկն ալ՝ իբրև արևելեան հողմ՝ կը շնչէ և կը փա-րատէ ամէն ամպային սևութիւնները, և կը բանայ ճշմար-տութեան արևին երեսը, և կը լուսաւորէ յուսով ճշմար-տութեան, և կը ջերմացունէ սիրով արդարութեանն, ի-րեն ձայնին մտիկ ընողները։ Քանզի՝ Որ առնէ ողորմու-թիւն տայ Աստուծոյ. կը քարոզէ Տէրն մեր Յիսուս։

Նու կը խնդրէ գրքոյկը իրեն շօշափող բարեմիտ բարե-կամներէն, որ ծայրէ 'ի ծայր մաքուր մտօք, առանց կրից և ուշի ուշով կարդալ. եթէ տեղ մինչ կասկած և կարծիք ու-նեցող մը պատահինէ՝ և տարակուսանաց մէջ իյնի, կրնայ անձամբ Տիգրանեան Սկրտիչ վարդապետէն հարցունել, և կամ յատուկ նեղչէլէով առանձին գրութեամբ կարծիքը լուծելու հարցումը ընել։

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բ Ա Ն Ք Ա Ռ Դ Ր Գ Ո Ց Կ Ն

Ո՜րչափ էլ ցանկալի՝ քերթողի պատուական,
Քաղցրեալ ցօղացեալ ցօղ՝ յոյս մեր քաղցրաբան.
Զի յիմաստն հետև՝ մեղուք մեր ցանկան,
Քեզ ըղձացեալ՝ յառաջիկայ նոր քաղցրան։

Գրքոյկ ծաղկի նորաբոյս՝ շատ ազգասէր Պոլսեցիք, Հըն-դկաստանց և Նորասէր Պրուսեցիք, մաքուր մեղր չենաք. Մե-ղուի նման վրայդ պիտի թառին, քաղցր հիւթ և նեկտար պիտի խնդրեն, դուն ի՞նչ հիւթ ունիս անոնց տալու։

Պատ. Իմ անոնց տալու հիւթս շատ օգտակար է՝ որ անկէց միշտ և նոր կը ստանան, որն որ՝ ներկայ և ապագայ մարդոց կենացը օգտակար կ՚ըլլայ։

Մեղրը ուտողը պիտի լսէ. «Քաղցր են բանք քո ի քիմս իմ, քան զմեղր բերանոյ իմոյ»։ Սաղմ. ՃԺԸ. 103։

Իսկ մոմն ալ վառած ատենը պիտի լսեն. «Ճրագ են բանք քո ոտից իմոց, և լոյս շաւղաց իմոց»։ Սաղմ. ՃԺԸ. 103։

Ահա այսպիսի պատուական հիւթ մը պիտի տամ ես անոնց, որ մաքուր սրտով ինծ կը դիմեն. եթէ կը բարե-հաճիս բարեմիտ ընթերցող, դուն ալ քեզի առ հիւթէն անուշ։

ՕԳՏԱՒԷՏ ԵՒ ՇԱՀԱԲԵՐ ՀԻՒԹ

Մի՛ ումեք չար ընդ չարի հատուցանէք, և մի՛ զանձանց զվրէժ խնդրէք, եթէ հնար իցէ ի ձէնջ, ընդ ամենայն մարդկան խա-ղաղութիւն արարէք։ Մի՛ յաղթիր ի չարէն, այլ յաղթեա՛ բար-եաւն զչարն։ Հռմ. ԺԲ. 17։

Գիշերն անցանէ և տիւն մերձեցաւ, 'ի բաց ընկեսցուք այ- սուհետև զգործսն խաւարին. Հռմ. ԺԳ. 12.

Եւ որպէս կամիք զի արասցեն ձեզ մարդիկ այնպէս արա- րէք և դուք նոցա. Ղուկ. Զ. 11.

Ուրեմն՝ Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն, զի յայտ- նի լիցին գործք նորա՝ թէ Աստուծով գործեցան. ,, Յհ. Գ. 21.

Ո՜հ, սա բարի հիւթերուդ համար շատ մարդիկ պիտի ըսեն քեզ. " Օրհնեալ եկեալ, ովսաննայ 'ի բարձունս : ,,

Ուստի սա տուած հիւթերէդ մաքուր մեղր, այսինքն բարի գործեր յառաջ պիտի գայ. ատիկայ վայելողները պիտի ըսեն Եզեկիէլ մարգարէին գրած բանը. թէ՝ " Կե- րայ զայն և եղև 'ի բերանի իմում իբրև քաղցրութիւն մեղու. ,, Եզեկ. Գ. 3.

Բայց՝ " Կերիցեն տնանկք և յագեսցին. կեցցեն սիրտք նոցա յաւիտեանս յաւիտենից. ,, Սաղմ. ԻԱ. 27.

Բ. Կրքոյդ սա քաղցր մեղրդ համար ալ նախանձոտ ո- մանք մարդիկ շատ կարգերու պիտի բամբասեն, որոց ոմանք հանդերձիւք ոչխարաց պիտի ներկայանան քեզ շողոքորթելու. բայց դուն արթուն կեցիր. " Մի՛ ամենայն ոգւոյ հաւատայք. ,, Յովհ. Դ. 1.

Տես Դաւիթ մարգարէն ինչ կ՚ըսէ, սա տեսակ մար- դոց համար. " Ընդ իս զխաղաղութիւն խօսէին, և ի նենգանց բարկութեամբ զնենգութիւն խորհէին. ,, Սաղմ. ԼԴ. 20.

Որովհետև սա տեսակ մարդոց փորը ցաւցած է քու վրադ և պիտի ցաւի ալ. ինչո՞ւ ըսես նէ. ահա՛ անոնք ինչ կը պատասխանեն.

„Ոչ պիտանի եղև մեզ և հակառակ էր գործոց մերոց, և նա- խատինս դնէ մեզ յանցանաց օրինացն, և քամահէ զմեզ մեղօք ծանակութեան մերոյ. ծանր է մեզ և տեսանել զնա. ,, Ժող. Բ. 12.

Ուստի Երեմիա մարգարէին բանը կ՚սկսին ըսել. " Որո- վայն իմ, որովայն իմ ցաւի. ,, Դ. 19.

Ի վերայ այսր ամենայնի կը մտածեմ․ Դաւիթ մարգարէին գրած բանը, «Երկրաւն ... ինձ՝ ... , եւ ի ծարաւ իմ արբուցին ինձ քացախ․ Սաղմ․ ԿԸ․ 22․ Կ՚ըսեն այս խօսքերը․

Նման որոյ՝ «Ե՞րբ իցէ զի մեռցի եւ կորիցէ անուն նորա․» Սաղմ․ Խ․ 6․

Փարիսեցիք՝ «Տեսանէք զի ոչ ինչ օգտէք, ահաւասիկ աշխարհս ամենայն զհետ նորա գնաց․» Յոհ․ ԺԲ․ 19․

Ատեանն՝ «Եթէ թողումք զդա այդպէս, ամենեքեան հաւատասցեն ի դա․» Յոհ․ ԺԱ․ 48․ Կայիափա՝ «Լաւ է մեզ զի այր մի մեռանիցի․» 50․

Այս պատասխանէ գրքոյկը․ ես ալ անոնց միւսի ըսեմ մի՛ քնանաք ձեր չար կիրքերուն մէջ․ որ ձեզի տրուած մաքուր սերմանը մէջ օտար սերմ չնետուի։

Քանզի մեր Տէր Յիսուս Քրիստոս կ՚ըսէ․ «Եւ ի ննջել մարդկան եկն թշնամին նորա․ եւ ցանեաց ի վերայ որոմն ի մէջ ցորենոյն եւ գնաց․» Մատ․ ԺԳ․ 25․

Նաեւ միւսի ըսեմ անոնց․ «Խոյզ տուր ... զսիրտ իմ՝ եւ ծանիր իմ․» Սաղմ․ ՃԼԸ․

Զի՞նչ օգուտ է յարենէ իմմէ, թէ իջանիցեմ ես յապականութիւն․ Սաղմ․ ԻԹ․ 19․

Ասոնք ալ միւսի պատասխանեն ըսելով այն բանը՝ որն որ Երեմիա մարգարէին ըսին․ «Մահու մեռցիս, զի մարգարէացար յանուն Տեառն․» Երեմ․ ԻԶ․ 9․

Նա ալ Միքիա մարգարէին ըսածը միւսի ըսեմ․ «Զի՞ արարի քեզ, կամ զի՞ տրտմեցուցի զքեզ․ կամ զի՞ նեղացուցի զքեզ, տո՛ւր ինձ պատասխանի․» Միք․ Զ․ 3․

Ո՛չ ես քարոզեմ ճշմարտութիւնն, որ ատեն ճշմարտութիւն քոյ ու լսեն․

Եթէ աշխարհ զձեզ ատէ, գիտասջիք զի զիս յառաջ քան զձեզ ատեաց․ Յոհ․ ԺԵ․ 18․

Իսկ անձինք մեր համբերեսցեն Տեառն, զի օգնական և պաշտպան մեր է։ Ի նմա ուրախ եղիցին սիրտք մեր և յանուն սրբոց նորա յուսացաք։ Սաղմ. ԼԲ. 20։

Ի քեզ Տէր յուսացայ մի՛ ամաչեցից յաւիտեան. Սաղմ. Լ. 1։

Ողջախոհութիւն ձեր ծանիցի ամենեցուն. Տէր, զի Աստուած մեր մերձ է. Եսայ.

Ասանկ խօսքերով չեն համոզուիր, տես յայտնի և համարձակ եկան քեզի հեռնելով պիտի ըսեն. «Զի՞նչ կամիցի սերմանաքաղս այս խօսել։»

Ոմանք զզուեցեն, ես ասկէց չեմ ցաւիր. վասն զի հազար ութը հարիւր տարի յառաջ սրբազան Պօղոս առաքելոյն ըսին այս խօսքը. Գործ. ԺԷ. 18։

Բայց գտան տես որ, խնդալով իրարու երես կը նային ու քիթերնուն տակէն կը ծաղրեն քեզի։

Ինծի ալ հոգ չէ, քանզի մեր Տէր Յիսուս ալ ծաղրեցին երբոր ըսաւ. Ոչ է մեռեալ աղջիկն, այլ ննջէ, և ծաղր առնէին զնա. Մատթ. Թ. 24։ Նոյն Պօղոս առաքելոյն ալ այսպէս ըսին. Ոմանք ծաղրէին զնա . . . . և ոմանք հաւատացին. Գործ. ԺԷ. 23։

Նաև քեզի բան մը ըսեմ այսպէս գէշ ծաղրողներու համար մեր տէր Յիսուս կ՚ըսէ. Վա՜յ ձեզ որ ծիծաղիք այժմ, Ղուկ. Զ. 25։

Նոյն Յակոբոս առաքեալն ալ կ՚ըսէ. Ծաղր ձեր ի սուգ դարձցի. Յակոբ. Դ. 9։

Ուզեն, թող գիշեր ցերեկ ծիծաղեն, ինծի վնաս մը չունի. մեղքն իրենց, ծաղրն իրենց։

Գիտե՞ս. տես անգամ մը ինչ հրէշ վերջաւորութեամբ քեզ կը նային ու կ՚ըսեն. Խոտորեալ և հակառակաբանող ես։

Այս տեսակ խօսքերու համար ոչ կը տրտմիմ, և ոչ ալ կը բարկանամ. ասիկայ մեր Փրկիչն ալ ըսին. Հրէից կարգաւորները և քահանայները. Թէ՛ «Բեեղզեբուղաւ իշխանաւ դիւաց հանէ զդեւս», Ղուկ. ԺԱ. 15։ Եւ բազումք ի նոցա

ցանէ աւերէն · զի ես եմ ՚ի Նմա և նոյնպէս · Յով · Ժ · 10 ։

Բայց յիմար, տխմար և ապէտ է խօսքերդ կ'ըսեն · դուն ինչ կ'ըսես ։

« Զի յիմաստութեանն Աստուծոյ ոչ ծանեաւ աշխարհս, իմաստութեամբ զԱստուած, հաճեցաւ Աստուած յիմարութեամբ քարոզութեանն կեցուցանել զհաւատացեալս · ,, Ա · Կորնթ · Ա · 21 ։

Գիրքի՛կ՝ խօսքերդ շատ հին է — Այո ։

Ոչինչ նոր ՚ի ներքոյ արեգական, զորմէ ասիցէ ոք. Տե՛ս այս նոր է · Ժող · Ա · 10 ։

Իւ աշխարհ մէջ մէկ նոր խօսքեր ալ կայ հինէրուն հետ խառնուած · — Այո ,

Ահա հանէ ՚ի գանձէ իւրմէ զնոր և զհին · Մատ · ԺԳ · 52 ։

Վասն զի՛ իմ քովս հին ալ կայ, նոր ալ · իսկ եւ սա դէն կը մարգարէիմ թէ՝ բայց նորերն ալ պիտի հնանան · վասն որոյ « Ցեցն զգեստուն [illegible], և [illegible] ,, « Մի՛ [illegible] » « Զի որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն · զի յայտնի լիցին գործք նորա թէ Աստուծով գործեցան ,, ։

Գիրքի՛կ · քեզի համար կ'ըսեն [illegible] կը խօսիս ինչ կ'ըսես ։

Կը պատասխանեմ բարձր ձայնով · « [illegible] զինեն լուիցեն [illegible] ,, ։

Ես ՚ի վերայ այսր ամենայնի՝ պիտի ըսեմ [illegible] և բերանը [illegible] մարդոց համար ։ « Դուք ՚ի հօրէ սատանայէ էք և զցանկութիւնս հօրն ձերոյ կամիք առնել · զի նա՝ մարդասպան էր ։ « Իսկ [illegible] և ՚ի ճշմարտութեան ոչ եկաց · զի ոչ գոյ ճշմարտութիւն ՚ի նմա · ,, « Յորժամ խօսի զսուտն յիւրոց անտի խօսի, զի սուտ է և հայր նորա սատանայ · ,, Յով · Ը · [illegible] ճշմարտութիւն խօսիմ, ոչ հաւատայք ինձ ։

« Զի որ առնէ զչարութիւն ատեայ զլոյսն · ,, Յով [illegible]

Գիրքի՛կ, [illegible] ինչ կ'ըսեն քեզի · դուն բան կը լսես ։

թէ՝ — ես դրամ չեմ առներ, ինչո՞ւ այդքան դրամ․ և այն հաւաքեցիր ։

Այո․ հիւանդի վրայ այցելելու՝ սուրբ Աւետարան և խաչահանգիստ ընելու և աղքատներու պտուկի և ննջեցեալի թաղման յուղարկաւորութեան՝ և եկեղեցւոյ մէջ Կենաց փայտին քով համբուրման ատենը խաղախ դնել․ ատպիսի ապօրինաւոր դրամներ, չէ թէ ես՝ այլև ամէն օրինաւոր ճշմարիտ կարգաւորներ չեն առներ և չեն ընդունիր ։

Բայց բարեսիրտ Ամիրայներ՝ Պէյեր և Էֆէնտիներ, և Աղայ-ներ, և ամենայն արք և կանայք բարեպաշտութեամբ կամա-ւոր ընծայներ և պարգևներ տուած են ։

Ատանկ ընծայներ մեր Տէր Յիսուս ալ կ՚ընդունէր․ ինչպէս որ կ՚ըսէ, "Եւ բացեալ զգանձս իւրեանց մատուցին նմա Մատ․ Բ․ 11։

Եւ առն կին մի ունէր շիշ իւղոյ ծանրագնոյ, և հեղոյր ի գլուխ նորա․ Մատ․ ԻԶ․ 7։

Տէր Կորքօյկ․ բան մ՚ալ կ՚ըսեմ քեզի համար, հաւաքած ընծայներու հաշիւը և տուած դրամին գումարը ինչո՞ւ ցոյց չի տար ։

Կը պատասխանեմ․ առիկայ ընծայ և դրամ տուողը թող ըսէ․ ատոնց ի՞նչ ։

Ինչպէ՞ս․ ի՞նչ, չէ՞ որ փորերնին կը ցաւի ։

Արդարև օրինաւոր հաշիւ կրնային ուզել, եթէ որ մէկ հաշուետումար ցուցակ մը տային ինծի․ թէ ասկէց այս-քան․ և անկէց այդքան առ․ յայնժամ պիտի պարտաւո-րէի իրենց տուած հաշուեցուցակին համեմատ հաշիւ տալու թէ՝ ահա այսքան առի, և այսքան մնաց ։

Բայց ատանկ հաշուեցուցակ մը չտրուեցաւ մեզ ։

Եթէ վարդապետական և քահանայական իբրև կամա-ւոր ընծայ և օգնութիւն տրուածներու հաշիւը առնուե-լու ըլնին, տակաւին շատ տարիներ պէտք է՝ որ կարգը ին-ծի գայ ։

Ասան որոյ կ'ըսեմ . «Մի՛ դատիք՝ զի մի՛ դատիցիք . զի որով դատաստանաւ դատիք՝ դատեսջիք եւ . » «Իսկ որ ատէ զեղբ-մարդասպան գոյ ... զի յայտնի լիցին գործք նորա թէ Աստուծով գործեցան . »

Հապա առածներդ ի՞նչ ըրիր, և գրքերը ո՞ւր տարիր ենե։

Առած դրամներս և գրքերս, են կուզես իմանալ, մը-տիր գրքոյկիս ծոցը, ծայրէ 'ի ծայր լաւ մը աչքէ անցուր պիտի տեսնայք, ուզածնիդ և ընտրածնիդ։ «Քանզի որ առ-նէ զճշմարտութիւն . » և այլն։

Գրքոյկ՝ քեզի կ'ըսեն, թէ որ դուն ճշմարտախօս ես . Մկրտիչ վարդապետի 25 տարեկան գործոց նկարագիրը ցոյց կուտաս . ինչո՞ւ անոր գէշութիւն հասցնողներուն և թշնամիներու անունը բացարձակ չես յայտներ։

Իրաւ է խօսքերնին . եթէ ես Քրիստոսի ծառայ չըլ-լայի, քանի որ Քրիստոսի ծառայ եմ, առանց բան մը ը-նելու հրաման չառիք Յիսուսէն . այլև «Բարի արարէք ատե-լեաց ձերոց։»

Երբեմն շատ հարկաւոր ըլլալուն համար՝ պատմութեան մէջ մէյ մէկ անուն կայ յայտնուած . բայց ո՛չ վասն թշնա-մութեան և կռւոյ, և կամ վրէժխնդրութեան։

Թշնամւոյն անունը Աստուծոյ առջև, և մերձակայից յայտնի է՝ հրատարակաց յայտնելով և ապագայից ցուցընե-լով, ի՞նչ օգուտներ կրնայ ըլլալ ազգային, կամ Մկրտիչ վարդապետին։

Օգուտ մը չըլլալէն 'ի զատ . բնական և Աւետարանա-կան պատուիրանազանց մը պիտի երևիմք այն պատուէրին որ՝ ըսաւ Յիսուս . «Եւ որպէս կամիք զի արասցեն ձեզ մարդիկ, այն-պէս արարէք և դուք նոցա։»

Ու մանաւանդ յիշեալ վարդապետէն ալ հրաման չկըր-ցանք առանց բանի մը համար առնել . որովհետև ինքը մի-նակ արդարութեամբ ճշմարտութիւնը յայտնուելու համար

տա ծնողէն ցանկալի գրքոյկս պատմիչ գործոց [illegible] . մը-
նաց որ ուզողը կրնայ Մկրտիչ վարդապետին քով անդուռն
[illegible] մէջ տեսնալ, և մանաւանդ գրքոյկս մէջ Գրա-
բարաւ Ռուսերէն ալ իմանալ։

Գրքոյկ. ատ բժշկութիւնները իրա՞ւ է։

Աստիկայ մտիր ծոցս, լաւ մը գտիր ցանկիս մէջ տես և կարդա։

Ես տեղիս համառօտութիւնը չի ներեր խօսելու։

Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն.

Գրքոյկ՝ ատ քուկին համարձակախօսութեանդ համար, քեզի շատ պիտի նախատեն և անարգեն։

Այո. ես ալ գիտեմ. բայց պիտի տանիմ համբերութեամբ ու պիտի լսեմ անոնց. Ո՛չ է աշակերտ առաւել քան զվարդապետ և ծառայ քան զտէր իւր. «Եթէ զտանուտէրն Բէեղզեբուղ կոչեցին, որչափ ևս առաւել զընտանիս նորա. Մատթ. Ժ. 24. վասն ընտրելոց ամենայնի համբերեմ. Բ. Տիմ. Բ. 10.

Երանի՜ է ձեզ, յորժամ նախատեսցեն. և այլն Մատթ.

Գրքոյկ՝ դուն տկար ես, չես կարող ատ փորձերը և չարչարանքը տանելու։

Ինծի համար մի՛ լսեր տկար ես. Ես գիտեմ Աստուծոյ [illegible] է [illegible], և [illegible] [illegible] Աստուծոյ [illegible] [illegible] [illegible]. Ա. Կորն. Ա. 25 Ո՞րչափ [illegible] և [illegible].

Վասն որոյ՝ հաճեալ եմ ընդ տկարութիւնս ; [illegible] [illegible] [illegible] վասն Քրիստոսի, (որ է ճշմարտութիւն է) « Զի յորժամ տկարանամ, և յայնժամ զօրանամ. Բ. Կորն. ԺԲ. 10.

Վասն որոյ՝ « Ես 'ի [illegible] [illegible] եմ, [illegible] [illegible] եմ [illegible] եմ [illegible] [illegible]. » « [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] Քրիստոսի 'ի [illegible] [illegible] [illegible]. Գաղ. Զ. 17.

Քանզի՝ « Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն. զի յայտնի լիցին գործք նորա թէ Աստուածով գործեցան։

Ահա՛ առանց ճշմարտախօս ըլլալու համար ուր որ երթաս, սուտերնիդ քեզի պիտի բռնեն, անարգելով և քաշքշելով և զանազան չարչարանքներով իրենց մէջէն դուրս պիտի հանեն:

Այո՛. առինքայ ես շատոնց գիտեմ. ինչպէս որ Պօղոս առաքեալին ըսին. « Եւ բարձին զձայնս իւրեանց, աղաղակեցին և ասէին. բարձ յերկրէ զայդպիսին, զի ոչ է արժան նմա կեալ » Գործ. ԻԲ. 18:

Այս քեզի բան մը ըսեմ. ահա ես ճշմարիտ Քրիստոսի աշակերտ եմ. առանց կասկածի չեմ գիտեր, ինչ տեսակ ցաւ ըսես մեր գլուխը պիտի պատահի, երբոր մենք ճշմարտախօս ըլլանք. որ ճշմարտախօսի մը համար այս Յիսուսի մարգարէական սուրբ խօսքերը բաւեր է. « Հալածեսցեն զձեզ վասն իմ » Մատթ. Ե. 11: Ինչ ատ գլուխը կարգած և խաչեցին:

Եւ ըսել մնաց ամ սուտախօսները և շահասէր մարդիկները քեզի աղաչելով ճամբու պիտի դնեն: ինչպէս որ Գերեզմանապահները դիւահարված մեր Տէր Յիսուսին կ'աղաչէին. « Գնալ ի սահմանաց նոցա » Մատթ. Ը. 34:

Ինչ որ ասէ. զճշմարտութիւն քոյ առ լեալն:

Կ'ըսեմ. ուրեմն մարդիկ քեզի բարի կ'ըսեն: դուն ի՞նչ կ'ըսես քեզի համար:

Ես կը պատասխանեմ մեր տիրոջ Յիսուսի, այն բանը որ ըսաւ իշխանին. թէ՝ « Չէք ոչ բարի, բայց մի Աստուած » Ղուկ. ԺԸ. 19: Ի վերայ այսր աւետարանին ըստ Յովհաննու Առաքելոյն բացատրութիւն. « Եթէ ասիցեմք, եթէ մեղս ոչ ունիմք, զանձինս խաբեմք և ճշմարտութիւն ի մեզ ոչ գոյ » Ա. Յոհ. Ա. 8:

Ոսկեբերան. « Սուտ են որդիք մարդկան, և ի կշիռս խարդախեն, նոքա ի ներքոյ յանիրաւութիւն են ի միասին »:

Դաւիթ՝ « Ո՛վ ելցէ ի լեառն Տեառն, և ով կացցէ ի տեղւոջ սրբութեան նորա » Սաղմ. ԻԳ. 5:

Իսկ՝ « Որ ասէ զճշմարտութիւն քոյ առ լեալն »:

Ըսի․ պտուղ չունեցող ծառին մարդ քար չի նետեր, [illegible], պտուղ ունեցող ծառին համար պատրաստ է։

Գրքին․ քեզի ալ որոգայթները պատրաստողը քու կին Պօլսոյ մէջ համարձակ քարոզը, և ձրիապար հիւանդաց վրայ աղօթք ընելդ էր․ ինչպէս որ Եղբեմիա մարգարէն կ'ըսէ․ "[illegible]"․ Դ․ 18։

Մինչև անգամ սիրելի բարեկամ բժիշկներ ալ քեզի բամբասեցին։

Ըսի՝ աղէկ է․ բայց ես կ'ըսեմ, հիւանդի վրայ մարմնաւոր և հոգևոր բժիշկները, այսինքն՝ [illegible] և [illegible] ի միասին կոչելով ընելու է․ "[illegible]"․ [illegible] Դ․ 16։

Բանզի՝ մարմնաւոր բժշկին համար Սողոմոն կ'ըսէ․

"[illegible]" [illegible] ԼԸ․ 1։

Հոգևոր բժիշկ․ քահանային համար ալ Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ․ "[illegible] ․․․ և [illegible] ․․․ և Տէր յարուսցէ զնա"․ Ե․ 15։

Անոնց՝ երկուսի գիտութեան և զօրութեան աղբիւրը Աստուած տուած է, երկուքն ալ մանիլ հարկ է։ Մարմնաւոր բժշկի գիտութեան համար Սողոմոն կ'ըսէ․ "Նա ետ ինձ [illegible]"․ Իմաստ․ Է․ 17։

Հոգևոր բժիշկ, քահանային ալ Յիսուս ըսաւ․ "[illegible] ձրի առէք ձրի տուք"․ Մատ․ Ժ․ 8։ Ասոր համար երկու բժիշկն ալ ինչ հիւանդի վրայ որ երթան, վասն Աստուծոյ պիտի երթան․ և ոչ վասն օգտի անձանց իւրեանց․ "Քանզի Աստուած է որ [illegible]"․ Ա․ Կոր․ ԺԲ․ 6։

Կրէթէ. թէ որ անուան խումբ մը մարդիկ, որ անհա-ւատի՝ նման Աստուծոյ գրքերու վկայութիւնները կ՚անգոսնեն կ՚արհամարհեն, չըլլայ որ Եղիա մարգարէին պէս առ Աստ-ուած աղաղակեն թէ՝ "Տէր զմարգարէս քո կոտորեցին եւ զսե-ղանս քո քակեցին":

Աշխարհի Աստուած 2762 տարի յառաջ առաւ Եղիա մարգարէին քերթի տրուելիք պատասխանը. թէ՝ "Թողի ինձ եօթն հազար այր, որք ոչ ծնրադրեցին առաջի Բահաղու" Գ. Թագ. ԺԹ. 15. Հռոմ. ԺԱ. 4.

Կորնթէ քերթի համար շատ բան ըսին եւսեւէր, երբոր Պօղոս առաքեալ Եւրոպա եւ Փիւրտոսթիան գնացեր, թէ Պօղոսե-ցիք, եւ թէ Եւրոպացիք, եւ թէ Փիւրտոսթեանք:

Մանքերը փլուցեր, Սեւանը, Դրեւերը, Թովինն, Արծաթը, Այրինեւը, Ցուցանը, տանքերը ծախեր քերթի մեծամեծ պալատ-ներ շինեցեր նստած են:

Վերջերոս, ոսկերու, ղաւաքներու հետ միասին եւ-ղեր հարստահարութիւն ըրած են, Եւրոպա 23հազար ղու-ռուշ առեր են. պարտքըզպանի տունը տարած են, Աստուծոյ աղօթք չեն ըրած. պահքը կուտեն եղեր, մէկ մարդու եր-կու կնիկ կուտան եղեր. այր եւ կին իրարմէ զատելով ու-րիշին կուտան եղեր. վարժարաններ չեն բացած. աշխատու-թիւն չեն ըրած: Ինչ՝ ալ բան մնաց, ըսէ. ես ինչ գի-տեմ. շատ բան կ՚ըսեն:

Քերթի կը պատասխանեմ, ինչ որ ըսեցեր, քայլերի պա-տասխանը գրքերուս վերջը ցանկին մէջ նայէ, անոնք բոլոր կարդա կարծեմ, եւ տարակուսութիւնդ պիտի փարատի:

Բայց ի վերայ այսր ամենայնի, առաջին միտքդ դիր որ ինչ մարդ սատանայի կամքը չկատարէ, նա մարդը աշխարհա-մարդուն պիտի խօսի ու ըսէ՝ թող նեղին աշխարհիս ոյժերն ալ ինչ ու գործեն. Յով. ԺԴ. 30: Եղբայր սատանայի կա-մայքը հաղարանքի ու կատարէն եղբայր. սատանային զանգերը պիտի տայ, ու աշխարհին փառքը անոր պիտի տայ. "Քեր..."

տաց . . . գնաա» ,, Ղուկ . Դ . 6 ։ և աշխարհաց զամենայն այնմ՝ նորէ ։ « Աշխարհն չէր՝ ուրէ ,, Յոհ . ԺԸ . 19 ։

Արդէօք կամքը չհասարէ, մէկ անգամ Անուն հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ ընկերով սատանայն խաղոյն [illegible] հա-լածի, և կորնչի ։

Վերի խօսքերը դուրս հանողները սատանայութեամն քանի անհամ մարմին անհոգի մարդիկ են . որոց կամքը չկատա-րեց Մկրտիչ վարդապետը, վասն որոյ սկսան սպառնալեն հանել ու ընել. Ղուկ . Ջ . 45 ։

Ա . Կարգը՝ Բաղէշայ վանից ապահօրէն գինին և բանին խմողներն են . որ սուրբ վանքը ծայրանոյ դարձուցած էին, զայն Մկրտիչ վարդապետը արգիլեց . օրինաւոր կարգ և կանոն հաստատեց ։

Բ . Տեսակը՝ վանից եկեղեցւոյ գողցողներն են, որ հա-զար տարուան վանքին . ոչ շարժական և ոչ անշարժ ունե-ցածներուն սումար կար, Մկրտիչ վարդապետը գտնելով-ներ հաստատեց ալ գողութեան դուռները գոցուեցան թէ Բաղէշայ վանից . և թէ Բիւրատաթեանու ։ Տես . Ե . ստեանը 11 երեսը տեսրակնին ։

Գ . Տեսակը . Բաղէշայ վանից 51 հազար դահեկան [illegible] զրուցող և [illegible] մարդիկն և աղքատներու ա-րեանը ծծողներն են ։ Որոնց չարագործութեանց արգելք կը լինէր Մկրտիչ վարդապետը ։

Դ . Տեսակն ալ, Պոլսոյ մէջ ումանք անձինք են . . որն որ շատ աշխատեցան բանալը խլել Մկրտիչ վարդապետէն, և չկարացին ; վասն որոյ կը վռնտեն և կը բամբասեն ։

Զիսա Մկրտիչ վարդապետը կորած չէ, ահա՛ չորս ա-միս է որ Պօլիս Պատրիարքարանի մէջ փուտաւոր սենեակ մը բացուած իրեն համար, որձակ հանրապետի խուած կը ձայնէ, և կը հրաւիրէ ընելով ։ Եկէք տէ, ծածուկ էջն որբան [illegible] եկեղեց և որբոց . այսինքն [illegible] ուն հանգի թող գայ, ձեռագիր մը տայ և երաշխաւոր մը ալ, եթէ զա-

տը վաստկեցաւ նէ՝ ես պատիժս կրեմ և անոր բոլոր վնասը վճարեմ։ Նոյ. եթէ ինքը առւս ելաւ՝ իրեն երաշխաւորէն իմ բոլոր վնասս և ծախքս ; և պատիւս ուզեմ և առնեմ։ Որով իրեն կարծիքն ալ՝ փոխարար, և այլոցն ալ։

«Զանզի՛, Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն . զի յայտնի լիցին գործք նորա», և այլն ։

Նաև՝ թէ որ ըստգրով գրքուկիս վրայօք բան մը գրուելու ըլլայ, պատասխան չունիմք. երբոր տպագրական ծախքը կանխիկ վճարեն, յանձն առնեմ բոլոր հարցումներու և գրուածներուն շատ թերթերով պատասխան կուտամք, այգու պայմանաւ տպագրական ծախսը վճարելէն ետքը, եթէ գրուած բանը առւս ելլայ նէ, մեր պատասխանատուութեամբը. յանձնառու գրքուկիս պատուոյ կայրգն ալ՝ անկէց պիտի ուղղէ քաղաքական օրինօք. զորովհետև ասւս գործով մը մեկին համբաւը կոտրել շատ դիւրին է, բայց անոր պատիւը ետ ղը բերելը խիստ դժուար է։ Ինչնէն քարը շատ կիջնէ. իսկ վեր հանելը ծանր է։

Որ առնիցէ անիրաւն՝ ընկալցի ըստ իւր։

Գովելի էր մեր Հայոց ազգը, երբ պիտի բարեկարգուի և յառաջ երթայ կրօնիւք, և քաղաքականութեամբ։ Սակայն մարդ չափը ճանչելով բաւականանալ ըլլալու կանագիտ ըլլայ, և շահախնդրութիւնը իրեն արբանեակներովը աներևանելի բանտի մէջ դնէ։

Նա՝ ի վերայ այսր ամենայնի ներքուստ պատուէրը իրեն սրտին մէջ պինտ պահէ գործադրութեամբ, թէ՝ Որպէս կամիք՝ զի արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս արասջիք և դուք նոցա. Ղուկ. Զ. 11.

Ահա երբոր վերոյ գրուած խրատները գործով կատարուիլ սկսաւ, ան ատեն ամենայն բան կատարեալ է. կրօնիւք և քաղաքականութեամբ կրթուած։

Ապա ուրեմն քեզի թէ յայտնի և թէ գաղտնի բամբասողներ, անգոսնողներ, և չարչարողներ պիտի ըսեն զարմա-

Քիւրտիստանցւոց առաջուան լռելուն պատճառը ։

Ա. Բէշիր փաշան չէր եկած յիշեալ Քիւրտիսթան ։ Երբոր 1853 Թուականին փրկչին եկաւ և տիրեց Քիւրտիսթանու կուսակալներուն , ան ատեն տեսնուեցաւ անոնց կատարեալ հոգևոր և մարմնաւոր յետին տգիտութեան խղճութիւննին ։

Հիմայ պէտք հարցանենք ։ Երբոր ատ քան Վանորայք և վարդապետներ ունին նէ՝ ինչու համար վարժարան չեն հաստատեր ու վարժապետ մէջերնին չեն բերած , որ անուսումն մնացած են ։

Առաջ կը պատասխանենք ։ Ա. Քիւրտիսթանու Քիւրտ Մահմետականները Շէրհի օրինք ըլլալնուն համար , Քրիստոնէից կարդալու և աղօթք ընելու ձայնը իրենց ականջին հանելը շատ մեծ մեղք համարուելուն համար , մինչև անգամ եկեղեցեաց լուսամուտ շինելը արգիլուած էր . անոր համար մինչև հիմայ Եկեղեցիները ոչ լուսամուտ ունին և ոչ պատուհան . միայն մէկ փոքր դուռ ունի . թէ և կէս աւուր արևին ներս մտնանէ , լոյս չես կարել տեսնել ։

Երբոր ատ օրինաց պահպանութիւնը խստիւ Մահմետական քիւրտերը կը պահեն եղեր . ուստի վարժարան բացուելու և վարժապետ բերուելու , ուսմունք սորվելու ճամբայ և տեղիք չէր մնացեր . վասն որոյ եղած և գրունուած գիտութիւն ալ դարէ 'ի դար անցնելով անհետացեր , և տգիտութիւնը թագաւորեր ։

Երկրորդ առաջուան լռելու պատճառը ։ Քիւրտ պէյերը միշտ իրարու հետ պատերազմող ըլլալնուն պատճառաւ , անխտիր քրիստոնէից և Մահմետականներուն զէնք վերցնելու հրաման տրուած էր , և մանաւանդ քաջ պատերազմող անձիմը աւելի շատ մեծ պատիւ կուտային , երբոր քաջապէս կը պատերազմէր . ասոր համար ամէն մարդ տղայութենէ կ'սկսէր զէնքի հետ զբաղել . վասն որոյ գիտութեան ընակուելու տեղ չէր մնացեր ։

Թուրքիստանցիք. Քրիստոնէից ծածուկ պաշտօնը ։

Գուրջիստան կը հարցնէ ։ Նոյնքան խիստ կրօնիւք պաշարուած Մահմետականներուն մէջ անձնատգէտ և տկար և աղքատ Քրիստոնեայ ազգերը, ինչ եղանակաւ քրիստոնէութիւնը շարունակեր և Քրիստոնեայ մնացեր են, և կրօնափոխութիւններ չէ եղեր ։

Նոյն՝ որոյ համար ալ կը պատասխանէ ։ Հինգ տաղաւարներուն քահանայները, շրջելով խոստովանցունելով հաղորդելով, մկրտութեան և թաղման արարողութիւնը ընելով, և անկէ ետքը ամէն տաղաւարի վանքերը երթալ մատաղներ ընել, թմբուկ և փողեր չալելով պարել. և ան տեղը տղայի և աղջկան տեսութեամբ, ամուսնութեան նշանը կապել, աս գործադրութիւնները ըլլալով Քրիստոնէութիւնը կեցած մնայեր ։

Երկրորդ ։ Նոյնց Քրիստոնէից ծածուկ պաշտամունք ։ Անօրէից հիանալի հնութիւններու զարմանալի կերտուածներով և գմբեթաւոր շէնքերն էր, և անոր մէջ հնագոյն մնացած աչարկու մեծամեծ սուրբ խաչերը, և տեսակ տեսակ ձևերով. այ. բազուկ. գլուխ. մատ. շինուած սուրբ մասունքներու ամանները հանգերձ մասունքովը. և անկէ ետքը զանազան քահանայից և դպրաց համար զգեստները, և ապա զանազան սրբոց, և Քրիստոսի չարչարանաց և յարութեան և դատաստանի նկարուած աչարկու պատկերները, որ տարին մէկ կամ երկու անգամ երթալով տեսնալով, իրենց սրտին մէջ Քրիստոնէական երկիւղ մը թափանձելով, մեք Քրիստոնեայ եմք, մեք Հայ եմք սկսեր են ըսել, չէնէ՝ ինչ է Քրիստոնէական վարդապետութիւնը, կամ կրօնքը, չեն գիտեր.

Երրորդ. Պատճառ Քրիստոնէութեանց շարունակութեան Թիւրքիստանի մէջ ։ Անօրէից համար. Մարտ ամսոյն հաւկիթ, Նոյինքն մատաղ, Մայիսին խաղ. Յունիսին խաչ,

Քիւրտիստանի Քրիստոնէութիւնը [illegible], և [illegible] [illegible] [illegible].

Յուլիս և Օգոստոսին ցորեան և գարի, Սեպտեմբերին խաղողի շիրայ, Հոկտեմբերին բամպակ, Նոյեմբերին տուտ և ծեծած և բոլոր ապրցու, Դեկտեմբերին՝ Յունվարին՝ Փետրվարին տարեկան պտղին վարդապետներ և քահանաներ շրջելով հաւաքած ատեննին Աստուած օրհնէ, Քրիստոս օրհնէ ամէն մէկ տանը առջև հարիւր անգամ Յիսուս, Քրիստոս, Աստուած բառերը արտաբերելով անոնց ականջէն ալ դպչելով, այս եղանակաւ. Յիսուս, Քրիստոս Աստուած բառերը լսելով, սրտերնուն մէջ թափանձած կեցեր. որով Քրիստոնէութիւնը շարունակուած է։

Չորրորդ. Հեռաւոր Վանօրէից. այսինքն՝ սուրբ Էջմիածնի, սուրբ Երուսաղէմի, սուրբ Կարապետու անապատներէն եկողն. Նուիրակներ գալով, զանազան արարողութիւններ ընելով, սուրբ Մեռոն և քարոզ տալով, այդպիսի գործողութիւններ տեսնելով Քրիստոնէութիւնը շարունակուած մնացած է։

Ահա վերոյիշեալ չորս տեսակ գործողութիւնը և արարողութիւնը և հնութիւններն են Քրիստոնէութիւնը ամենատգէտ սրտերուն մէջ թափանձող, և Մահմէտական խիստ կրօնիւ ժողովրդոց մէջ Հայերը և այլ ազգերը Քրիստոնեայ պահողը, և ոչ թէ Քրիստոնէական վարդապետութիւնը սորվելով Քրիստոնեայ մնացեր։

Հիմայ ատ կը խորհրդածեմք. երբոր 1833 ամին տիրեց Տիգրանակերտու Կուսակալը՝ բոլոր Քիւրտիստանու, և անկէց հինգ տարի ետքը որ կատարեալ իշխանութեան ներքև ընկած էր Քիւրտիստան. այսինքն՝ 1838ին թէ որ արթուն Առաջնորդի մը հանդիպած ըլլար Տիգրանակերտ. մինչև հիմայ շատ գեղեցիկ կրթուած լուսաւորեալ ժողովուրդ մը պիտի վայելէինք Քիւրտիստանի մէջ, բայց ինչ

օգուտ՝ որ անոր Հակառակը Հանդիպեցաւ Տիգրանակեր-
տու և Քիւրտիսթանու , որ անկէց մինչև ցայսօր 26 տարի
ժամանակ մըն է , տակաւին խորին տգիտութեան մէջ կը տա-
ռապին . թէ բարեկարգող մըն ալ եղաւ նէ . անոր ալ չորս
կողմէն ոմանք Հակառակորդներ զանազան Հնարքներով ար-
գելք կուտային և տակաւին կուտան ալ , որոնց անուններն
տես տետրակիս վերջը Թիւ 1 ։

Իսկ բարեկարգողը բազմաթիւ տեսակ Նեղութիւններ
տանելով կըսէր բարի արարէք ատելեաց ձերոց ըստ Յիսուսի .
Մատ . Ե . 44 ։ Անորոյ մեր պարտքն է միշտ ճշմարտու-
թեամբ ազգօգուտ և Հոգևոր գործեր ընենք որ Աստուծոյ
Հաճելի և մարդկանց օգուտ ըլլալը յայտնի երևի . քանզի
Յիսուս Տէրն մեր ըսաւ ։

Իսկ՝ որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն զի յայտնի
լիցին գործք նորա զի Աստուծով գործեցան ։

ԳԼ . Բ

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏՈՒ . և նորին գաւառներուն . որ Քիւրտիսթանի մէջն են ։

Տիգրանակերտ իրեն մէջը Քրիստոնեայ բնակիչ ունի
2500 տուն , կամ սակաւ մը աւելի կամ պակաս . որոց
1800 տուն Հայք են . և մնացեալը Ասորի , Քիլտանի ,
Հայ Կաթոլիկ , Ասորի Կաթոլիկ , Յոյն , և Յունաց
Կաթոլիկ , և Բրօդէսթանդ ։

Նկարագրութիւն Տիգրանակերտոյ և Գիւղօրէից .

Ամէն ազգ ունի իրեն յատուկ եկեղեցի, և վարժա-րան. բայց Հայոց կայ երկու եկեղեցի երկու մանկանց կրթարան. և ունի չորս գիւղ յառկացեալ վիճակ. Աղ-թիրպիլ. Բ.ապիկ. Աքբունար. Հայեղիկ։

Աղթիրպիլ գիւղը արևելեան կողմը Տիգրիս գետին ե-զերքը շինուած և կը նայի դէպի արևմուտ Տիգրանակեր-տու պարտեզներուն և պարտիզին, ատ գիւղի մեծ մասը Ասորի են, ունին 1 եկեղեցի, և վարժարան ոչ. մնաց-եալը Հայ ժողովուրդեն. որ ոչ եկեղեցի ունին և ոչ վարժարան. միայն Տիգրանակերտու սրբազան Առաջնորդը, յիշեալ գիւղի Հայ ժողովրդեան հոգևոր պաշտօնը կու-տայ խեղճ քահանայի մը, որ կարողութիւն չունի դրամով ծուխ առնելու. ատ պաշտօնին համար միայն 100 ղրշ. կը վճարէ տարուէ տարի սրբազան Առաջնորդին։

Յիշեալ քահանայն ալ օրէնք մը պատահելու ըլլայնէ կ'երթայ. չէնէ չերթար. առանց ժամասացութեան և ա-ղօթից կը մնայ ժողովուրդը, վասն որոյ ստիպուած են Հա-յերը Ասորւոց եկեղեցին երթալու և կ'երթան. և այժմ նոյն գիւղը Բրոտէստանդից պաշարուած. շատերը Բրոտէստանդ-եղած են, որ քաղաքէն կէս ժամ հեռի է. և աս գիւղն է որ 30 հոխայ սեխ, և 35 հոխայ մեղրապող կը լինի. որոց մեծ մասի ապրուստը ասկէց է։

Գապիկ գիւղ. շատը Ասորի. մնացածը Հայ. ունին մէյ մէկ եկեղեցի, և մէյ մէկ քահանայ. խեղճ աղքատ ժողովուրդ, ոչ վարժարան. և ոչ խնամածութիւն. քաղա-քէն 1 ժամ հեռի դէպի արևմտեան հարաւ։

Աքբունար գիւղը 15 րոպէ հեռի արևմուտ. ունի Հայ և Քիլտանի երկու եկեղեցի. քաղաքէն ամէն կիւ-րակի և մանաւանդ գարունը շատ Հայ ժողովուրդ կու-գան սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին ուխտ և Պատարագ

տեսնելու . և գիւղը ունի քսան տուն ժողովուրդ , վարժա-
րան չկայ . աս տեղի ժողուրդն ալ՝ ծուխ չունող աղքատ
քահանայի մը կը յանձնէ յիշեալ Արքազան Հայրը . Հազիւ
թէ 100 ղրշ . կրնայ տարեկան վճարել օրքազան Առաջնորդին
և քահանան ալ կիւրակի օրերը մինակ ուխտաւորաց հետ կու-
գայ պաշտօնը կը կատարէ կ'երթայ , շաբաթը գլուխ առանց
աղօթից կը մնայ ժողովուրդը :

Հայեղիկ գիւղն՝ քսան տուն Հայ կայ 1 եկեղեցի
սուրբ Եղիայ . 1 քահանայ . վարժարան չկայ քաղաքէս ժամ
ու կէս հեռի է , ահա աս է Տիգրանակերտու Առաջնոր-
դական վիճակը :

Տիգրանակերտու աս յիշեալ գիւղօրէից 'ի զատ . բո-
լոր գաւառները և գիւղերը Վիւրախմանի մէջ գտնուած
Վանօրէից վիճակներն են :

Թէ բանի յափշտակած ուրիշ վանօրէիցմէ , և թէ օրի-
նաւոր յատկացած Աշու սուրբ Օհաննէս վանից վիճակն է
Տիյարպէքիրու հողին մէջ գտնուած գաւառներն :

Տէրիկ , Տարայ ; Հայնէ , Լճէ , Հազրօ , Մէհրանէ , Սէ-
լէվան , Խոյան , Գուլբ , Յաւերք , Փերշոր . և Աշու դաշտին
մէջ ու տասը չորս գիւղօրայք . 100 գիւղ . տուն 3700 .
անձինք 29600 :

Առակաբայեցւոց վանից վիճակն է այժմ Լճու գիւղօ-
րէիցմէ , 15 աղքատ գիւղէր և Հազրուայ գիւղօրէիցմէ մէկ
գիւղ . Հայնու գիւղօրէիցմէն 2 և Շարդուղայ , և Պարա-
վան բոլորը քսան գիւղ աղքատ ժողովուրդ ունի տունք 500 :

Ակիզբէն Հայնի : Լճէ Փերշար առոր վիճակն է եղեր :
Ապստամբութեան Պրթաց ժամանակին . սուրբ Օհաննէսցիք
յափշտակած են :

Սուրբ Կանոնոս վանից վիճակը . Ընտուան նահանգը ,
և Խարզան , և Հէսէնքէֆ . Կերտուլան . իրենց գիւղերա-

վը , որ կը լինի 30 մանր գիւղօրայս . տունք 1500 ։

Սուրբ Մատին առաքելոյ վանքին վիճակը . Սասուն . Պը-շերի գաւառ . և այն տունք 1000 յետին աղքատ ժողո-վուրդ ։

Սուրբ Ողբերիկ վանքը ունի վիճակ Սղերդ քաղա-քը , և Շերեվան , և Խունաշէն նահանգը . իսկ միւս մը-նացեալ ունեցած վիճակը Մշու և Խաղեշու նահանգնե-րու մէջն է . որ են Մանազկերտ , Մօտիքան . Օղբըքի և այլն ։

Սուրբ Այնիպրիղ վանքը որ վիճակ չունի , անոր վար-դապետը միշտ գիւղօրայս գիշեր ցերեկ շրջելով իրեն ապ-րուստը կը ճարէ . ատ եղանակաւ կը շարունակէ անցաւոր կեանքը ։

Սուրբ Թըրձիլ Թովմայ առաքելոյ վանքը . նոր շինեց սենեակներ վարժարանի համար Տիգրանեան Մկրտիչ վար-դապետը , որ մինչև հիմայ տակաւին մէկ վարդապետ և ժամակոչ մը կեցեր մնայեր . որովհետև բարեկարգութիւնը թոյլ չեն տար հաստատուիլ որ անտեղն ալ կարգի մը ներքև ձգուի , ու յիշեալ վարդապետն ալ իրեն բարի նպատակին հասնի ։

Տիգրանակերտու գաւառներուն մէջ արևելեան նահանգ-ները որք են Պեշան , Դուէհ , Տէրիկ , Հէզան , Ռաջազէր , Պար-վարէ , Շէրեվանէ մէկ քանի կոր գիւղերը , Ախթամարու վա-նից վիճակն է ։

Ահա 1839 Եդեսացի Յարութիւն եպիսկոպոսը Մշոյ սուրբ Կարապետու վանից և վիճակին ժողովրդոց առաջնորդ ըլլալով . 1839 և դեկտեմբեր 10ին Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետը ձեռնադրեց վարդապետ սուրբ Մշոյ վանքին մէջ . խնդրագրով սուրբ Օհաննէս վանից վանահայր Բարսեղ վարդապետի և ժողովրդոց Քիւրտիսթանու 'ի վերայ նոյն

սուրբ Յովհաննէս վանից և վիճակին վրայ միացան ։

1841ին Յիշեալ Արքունին Յարութիւն արքեպիսկոպոսը կոնդակաւ յիշեալ վիճակները բարեկարգելու համար եկաւ Քիւրտիստան. Անիպրիդ վանքը և նախ՝ Քիւրտիստանի բարեկարգութեան համար գրեց կանոններ. որ ներքոյ գրուեցան են ։

ԿԱՆՈՆՔ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՔԻՒՐՏԻՍԹԱՆԻ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՆՈՐԷԻՑ ԵՒ ՎԻՃԱԿԱՑ ՆՈՑԻՆ 1841 ՑԱՄԻ

ԳԼ. Ա.

Կանոն Ա.

Տիգրանակերտու Հայոց Առաջնորդարան ըլլայ կեդրոն հոգևոր և մարմնաւոր բոլոր Քիւրտիստանի վանօրէից և ժողովրդոց իշխանութեան. և ունենայ 12 քաղաքական և 10 հոգևորական ժողովի անդամներ, որոնք չորս տարին անգամ մը հրաժարուելու պայմանաւ նորոգ ընտրուելու և հաստատուելու ։

Կանոն Բ.

Քիւրտիստանի բոլոր նահանգները ուր որ միւտիւր կը նստի, 4 աշխարհական 4 կրօնական անդամներէն միշտ խառըն ժողով մը կ'ազմուի. և Առաջնորդի կողմէն նախագահ

մը նստի չորս տարի պայմանաւ շարունակել և հայոց հրաժարուիլ ։

Կանոն Գ․

Տիգրանակերտ Ազգային սնտուկ մը հաստատել, ամէն մարդ իրեն Ազգասիրութեան համար․ Ազգին պայծառութեան և յառաջադիմութեանը կամ վարժարանաց և առաջնորդի խարձագնացութեանց համար կամաւոր Ծննդեան 10․ 7․ 5․ 3 նշանին 20․ 15․ 5 ։

Պսակին, 50․ 30․ 20․ 10 ։ — Ննջեցեալի, 100․ 70․ 50․ 25․ 10 ։

Երուսաղէմ․ Էջմիածին ուխտաւոր գացողները, 100․ 70․ 50․ 20 ։ — Մուշ և այլ վանօրայս 10․ 5 ։

Վաճառականութեան, Պօլիս, Բերիայ, Բաբելոն 20․ 10․ 5․ վճարեն ։

Կանոն Գ․

Քիւրտիստանու մէջ ամէն նահանգի մէջ Ազգային սնտուկ մը հաստատել․ ամէն մարդ իրեն Ազգասիրութեան համար, Ազգին պայծառութեան և յառաջադիմութեանը, կամ վարժարանաց և առաջնորդի խարձագնացութեանց համար Ծննդեան 3․ 2․ 1 ։ — Եւ նշանի 5․ 3․ 2 ։ — Պսակի 20․ 15․ 10 ։ — Ննջեցեալի 50․ 25․ 10 ։ — Երուսաղէմ, Էջմիածին 20․ 15․ 10 ։ — Մուշ և այլ վանօրայս 5․ 3․ 2 ։ — Վաճառականութեան երթացող 5․ 3․ 2․ վճարէ ։ Յիշեալ սնտուկները իրեն նահանգին ժողովքին իշխանութեան ներքև պիտի մնայ Առաջնորդի հրամանաւ, և Ժողովոյն Տիգրանակերտու ։

Վիճակին մէջ ժողովեմներ ցուց, և օրինակներ հաստատուել Աշ–
խարհին :

Կանոն Ն.

Ըստ վանօրէից և եկեղեցեաց բոլոր անօթները 3 տումար ըլլալով մին վանից ստուկը. միւսը Նահանգին ժողովին ստուկը. միւսը Տիգրանակերտու ստուկը մնայ, և երեք տարին անգամ մը քննուի, աւելցածը նորէն գրեն վանից տումարները։

Իւ տարեկան հաշիւներն ալ՝ պատշին նայլն. ժողովուած ժամանակին վանահայրը նահանգին ժողովէն անձ մի և առաջնորդի կողմէն գրագիր մը, շրջելով ժողովէն 3 տումար ընելով. արդիւնքը նահանգին վանից ստուկը բերուի, տումարները յիշեալ ստուկներուն ղրկուի, և հապա վանից տարեկան օրինաւոր կառավարութեան պիտոյքը յիշեալ ստուկէն տրուին, մնացեալը արձանագրութեամբ տումարներուն մէջ մընալ ստուկին մէջ, և յիշատակները վանից մէջ գրուիլ և տումարին մէջ գրուիլ։

Կանոն Օ.

Նահանգի վարժարանաց և վանօրէից, և եկեղեցեաց շինութեան ծախսը յիշեալ նահանգի վանից ստուկէն վճարելու է, նոյնպէս լրագրաց և եասաղշոց և առաջնորդին ամսականները։ Իւ բոլոր ամէն հաշիւներն ալ ստուկը մտնալու է, որոյ համար յատուկ գրագիր մը միշտ պէտք է, որ յիշեալ դրամները առնել և գրել տումարին մէջ յականէ յանուանէ։

Կանոն Պ.

Ըստ վանից վանահայր իրեն վիճակին ժողովուրդը հաշուելով, եթէ հինգ հարիւր տուն կամ պակաս եղանէ՝ մէկ

վարդապետ վանից միաբաններէն միշտ անոնց վրայ քարոզիչ դնելու է . և յիշեալ վարդապետը գիւղօրայքը կարգաւ շրջել քարոզելու է սուրբ Աւետարանը, և Լուսաւորչական կանոնները և այլն ։

Թէ որ վանից վիճակը 1000 տուն կամ 2000 և այլն . ըլլայ նէ , ան ատեն բաժին ընելու է ևս 500 տունը մէկ վարդապետի և հաշուին համեմատ չորս վարդապետ 2000 տան համար պիտի հանէ քարոզիչ ։ Եթէ 1000 տունը մէկ տեղ ըլլայ նէ՝ անոր համար մէկ վարդապետ ալ բաւական է . Թէ որ ցրուեալ վիճակ է , բաժին ընել հարկ է ։ Ու այս քարոզիչները չորս տարի լման շարունակ իրենց բաժնի մէջ մնալով Վանահօր և Առաջնորդի հրամանաւ ։ Ու ՚ի լրանալ չորս ամաց , Տիգրանակերտու կրօնական և քաղաքական ժողովով չորս տարեկան գործերը քննուի , եթէ գտաւ ազգօգուտ և արդար գործքերով , ան ատեն չորս տարի ևս պիտի նորոգուի յիշեալ պաշտօնը վրանին , և կամ այլ ևս լաւագոյն պաշտօնի արժան պիտի ըլլան , եթէ չունեցան բարի գործ մը , ան ատեն վանքին մէջ միաբանութեան կարգը մնալով վանից մէջ պիտի մնան , ուրիշ մէկ արժանաւորի մը պիտի յանձնուի անոնց քիչութեան գործը . Թէ որ վանքը ատ վիճակին հաշուին համեմատ վարդապետ չգտնուի՝ անոր տեղը բանիբուն արժանաւոր քահանայի տրուի , մինչև որ վարժարանէն վարդապետացուներ ելլեն վարդապետ ըլլան ։

Կանոն Ը

Տիգրանակերտու մէջ , և ամէն գիւղերին միւտիրնըստած նահանգին մէջ այսինքն՝ (խասապային) յատուկ վարժարան մը . որուն մէջ Հայերէն և Տաճկերէն գրել կարդալ սորվելու համար հաստատուիլ . նոյնպէս և վանօրէից մէջ , և Տիգրանակերտ սուրբ Սարգիս եկեղեցին .

կամ Ալիբունար սուրբ Աստուածածին եկեղեցին մէջ. գիշեր ցերեկով ճեմարան մը, որուն մէջ քաջ Հայկաբան, և քաջ Տաճկեվար դասատու մը, գրել և կարդալ և գիտութիւն սորվիլ մինչև կէս օր . ժամ 6 . և անկէց մինչև երեկոյ . գերձակութեան, կօշկակարութեան, արհեստը սորվիլ. որ աղքատաց պղրուատի ճամբայ մըն է. և վարժարանի կանոններն ալ տետրակիս ետևը կը դնեմք որոշակի։ Նաև այս ճեմարանին մէջ պիտի ընդունին անտէր, որբ և աղքատ տղաքները. որ գիւղերու փողոցներուն մէջ և աղբանոցներուն վրայ. և Տիգրանակերտու մէջ անխնամ փողոցները խառն ընդ Մահմէտական տղոց հետ անոտի խաղերով կը պարապին. ահա այս տեսակ տղայները թէ յորդորմամբ թէ համոզելով, և թէ բռնի ժողովել բերել ճեմարանի մէջ կրթել, և այլն։

Կանոն Թ.

Տիգրանակերտու Առաջնորդը ամէն տարի Յունիս, Յուլիս. Օգոստոս. երեք ամիս բոլոր վերոյիշեալ վիճակները շրջիլ, բարեկարգութիւնները աչքէ անցունել և պակասը լեցունել և կարգի դնել. վերադառնալ Տիգրանակերտ Սեպտեմբեր 1ին։

Կանոն Ժ.

Վեց տարի ետ վարժարանները շարունակուելէն ետքը, բոլոր Քիւրտիսթանի Վանօրէից և Ողահանգաց վարժապետները Տիգրանակերտու ճեմարանէն ելած և հասած երիտասարդներէն պիտի ըլլուին արժանաւոր ամսականներով. և Քիւրտիսթանու համար՝ քահանայացուն և վարդապետացուն պիտի գան Տիգրանակերտու ճեմարանը ըմէն տա-

---

րի մը ձեռք, և արժանաւոր կրթութիւնները վերստին առնելով և ապա ձեռնադրուին. ապա թէ ոչ՝ հրաման չկայ ձեռնադրուելու։

Կանոն Ժ.Մ.

Տիգրանակերտ նստող Առաջնորդին ամիսը 1000 ղուրուշ իրեն անձնական և մութպաղի համար տրուիլ, և բոլոր անձնական ծախքը իրեն վրայ. եկեղեցւոյն մինակ ըստ հին սովորութեան. քէօմիւր, ձէթ, պուլղուր և սաւառ, և խահվէն տրուիլ։ Եւ եասաղչոց և լրագրաց և վարժապետաց ամսականները և ամէն շինութիւններու. Վարժարանի, Առաջնորդարանի և այլն. ծախսերը սնտուկէն պիտի լինի, նոյնպէս նահանգներու և վանօրէից, և վարժարանաց և այլն և այլն բոլորն ալ՝ իւրաքանչիւր վիճակին սնտուկէն պիտի տրուի։

Կանոն Ժ.Յ.

Եւ բոլոր իրաւունքներն ալ, այսինքն՝ թէ պսակի, թէ պտղի, թէ խոստմունք բոլոր ինչ որ նուէրք կը լինի բացի միշտատկաց իւրաքանչիւր վիճակի սնտուկը պիտի դրուի. և յականէ յանուանէ տումարը պիտի գրուի և անդորրագիր մըն ալ նուէրքը տուողին ձեռքը պիտի տրուի։ Եւ ամէն տարի նոր կիւրակէին, բոլոր նահանգներու և վանօրէից տումարները պիտի բերեն Տիգրանակերտ. ել և մուտը խառն ժողով մը կազմելով, Առաջնորդին ներկայութեամբ պիտի քննուի, և տումարները քաղաքական ժողովով վաւերացեալ կնքուի. վերստին նոր տումարներ տալով պիտի ղրկուի տեղերնին։ Եւ ամէն Մանօրայք Ծննդեան, և Պասկի, և Ննջեցելոց նուֆուսի քիւթիւկ մը պիտի ունե-

նայ . և ամէն մկրտեալին և անոր հօրը և մօրը , և կնքահօրը անունը , և մկրտութեան և ծննդեան օրը անոր մէջը գրուելով , և տոմսակի մը վրայ գրուելով յիշեալ անունները մկրտեալին հօրը տալու է ձրիաբար և պիտի պահուի զգուշութեամբ ։ Նոյն տղայն ամուսնութեան հասակին գալած ատենը , նոյն գիրը պիտի բերէ . անոր մէջ պիտի գրուի իրեն ամուսնութեան օրը և ամուսնոյն անունը . ես պիտի տանին պահեն . և երբ վախճանելու լինի , նոյն գիրը կը բերեն և թաղման գիրը կաւնուն կը տանին կը լմննայ ։

Կանոն ԺԳ

Մշակներու տուները ամէն մէկ քահանայի յիսուն տուն բաժնելու է ձրիաբար , ոչ աւելի և ոչ պակաս . աս յիսուն տունը քահանային պակասութիւնը պիտի հոգան , և քահանայն օրը մէկ տուն երեկոյ և առաւօտ պիտի գընայ մէկ ժամու չափ Աւետարան և սուրբ Եկեղեցւոյ կանոնները յիշեալ տանը և ընտանեաց պիտի քարոզէ . բնաւ աշխարհական խօսքեր չխօսելով , և անկէ ետքը պիտի քննէ և իմանայ յիշեալ տանը մէջ խռովութիւն մը . կամ անհնազանդութեան ոգի մը և անմիաբանութեան նշոյլ մը կա՞յ . չկա՞յ . թէ որ կայ , պիտի խաղաղցնէ և ապագայ գէշութիւններու առջևը առնել ։

Նսանկով բոլոր ծուխերուն տունը շրջելով , յիսուն օրը մէկ անգամ հաղիւ թէ պիտի կարողանայ մէկ ծուխին տունը երթալ , սուրբ Աւետարանը քարոզել . ընտանիքները հոգևոր և մարմնաւոր բարի և սուրբ խրատներով բարեկարգել ։

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Քահանայ մը ինչ ատեն իրեն սուրբ կոչմանը համեմատ արժանաւոր քահանայութեան վերաբերեալ գործողութիւնները . այսինքն՝ եկեղեցւոյ մէջ պաշտօնը անթերի կատարել, և ծուխերուն հոգևոր և մարմնաւոր բարեկարգութիւնները շարունակելու հոգ տանիլը . կատարելապէս կատարէ նէ՝ պիտի լսէ Աստուծմէ մարգարէին բերանով յատուկ իրեն համար ըսած և գրուած այդ բանը։

"Բայց դուք քահանայք Տեառն կոչեսջիք, և պաշտօնեայք Տեառն անուանեսջիք, զզօրութիւնս ազգաց կերիջիք, և մեծութեամբ նոցա սքանչելի լինիջիք · փոխանակ ամօթոյն ձերոյ կրկին առ ժառանգութիւն · և անարգանաց ձերոց մեծութիւն ,,։ Եսայ · ԿԱ · 6։

Երեմիայ մարգարէին բերանովն ալ կ՚ըսէ Աստուած ծուխերը բարեկարգող սուրբ քահանային ։

"Դադարեսցէ ձայն քո ՚ի լալոյ, և աչք քո յարտասուաց, զի գոյ վարձք գործոց քոց ,,։ Երեմ· ԼԱ · 16։

Ահա ասանկ ծուխերուն հոգ տանող աշակերտող, մըկրտող, ուսուցանող քահանային Քարոզչին պիտի ըսէ Տէրն մեր Յիսուս։

"Ողջ լեր ծառայ՝ բարի և հաւատարիմ, որովհետև՝ ՚ի սակաւուդ հաւատարիմ էիր, ՚ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ. մուտ յուրախութիւն Տեառն քո ,,։ Մատ · ԻԵ · 21։

Ու ծուխերն ալ երբոր տեսնան քահանային վարքը և բարքը օրինաւոր, իրեն պաշտօնը անթերի կը կատարէ . աղքատը և մեծատունը միօրինակ կը հովուէ, կարգաւ ծուխերուն տուները կ՚երթայ և կը բարեկարգէ և բարի խրատները կու տայ, ան ատեն ամէն մէկ ծուխ իրեն կարողութեանը չափ կ՚սկսին քահանային տանը պակասութիւնը օրինաւոր հոգալու։

Երբոր քահանայ մը վերոյիշեալ գործքը չունենայ, միշտ գիշեր և ցերեկ իրեն մարմնաւոր կեցութիւնը հոգալով աստին և անդին ցաթկրտէ, անիկայ միշտ անօթի մընալէն կարքը. Աստուծոյ և մարդկանց առջևն ալ ոչ քահանայութեան, և ոչ ալ մարդկութեան պատիւ պիտի ունենայ։

Աստուած ալ այդպիսի քահանային պիտի ըսէ զայն բանը. որ երբեմն կ'ըսէր Հրէից քահանաներուն։

"Զի դու զգիտութիւն մերժեցեր, մերժեցից և ես զքեզ. զի մի՛ եւս քահանայասցես ինձ, և մոռացար զօրէնս քո, մոռացայց և ես զորդիս քո.,,։ Ովսեայ. Դ. 6։

Նոյնպէս Եզեկիէլ մարգարէն ինչ կ'ըսէ ։

"Եւ մի՛ մերձեսցին առ իս քահանայանալ ինձ, և մի՛ մօտել յամենայն սրբութիւնս որդւոցն Իսրայէլի, և մի՛ յամենայն սրբութիւնս սրբութեանց իմոց.,, Եզեկ. ԽԴ. 18։

Երբոր քահանայ մը ծխերունմէն տարեկան և օրէնքի իրաւունքները կ'առնու և անոնց խնամք չի տանիր, տուներնին չերթար, կեցութիւննին չի հարցուներ, և ըստ կարելլի կերպին աղքատներուն հոգ չի տանիր, և չի մխիթարեր, այդպիսեաց համար ալ ևս կ'ըսէ Աստուած.

"Հովիւք Իսրայէլի, մի թէ հովիւք զանձինս արածեն. ոչ հովիւք զխաշինս արածեն։ Արդ ահաւասիկ զկաթնդ ուտէք, և զասրդ ագանիք, զպարարտն զենուք և զխաշինս իմ ոչ արածէք։ Այսպէս ասէ Տէր Տէր. ահաւասիկ ես 'ի վերայ հովուացդ.,, և այլն։ Եզեկ. ԼԴ. 2։

Ուրեմն քահանայ մը միշտ Աւրաքի ըսած բանը միտքը պիտի պահէ, թէ "Յիշեա զխոստումն քո, և զուխտ զքահանայութեան.,,

Ամէն ժամանակ քահանայ մը պիտի խորհի իրեն վրայօք, ու մտածէ, թէ ես ինչ բանի համար աշխարհէն հրաժարեցայ. և ժողովուրդը ինչու համար ձեռքս կը համբուրէ. և ինչու համար ինծի, օրհնեա Տէր կ'ըսէ։

Իսկ և ի՞նչ մտօք և ի՞նչ դիտաւորութեամբ և ի՞նչ հաւատով ժողովուրդը ինծի սուրբ Պատարագ մատուցանել կու տայ ու ետեւս կը կանգնի և կ'աղօթէ. ի՞նչ կը յուսայ ինձմէ. յաշխարհէն հրաժարեցայ, որ ճշմարտութիւնը քարոզելու կարողանամ, ժողովուրդն Յիսուս կը համբուրէ, ձեռնադրութեանս ժամանակին տրուած Հոգւոյն սրբոյ շնորհացը ակն ունի. օրհնեա՛ Տէր կ'ըսէ, որպէս թէ օրհնէ զինք արժանի ըլլամ քեզնէ առածս շնորհքը վայելելու: Սուրբ Պատարագդ մատուցանելու համար, որ Աստուծոյ ու իրենց մէջ տեղը հաշտութեան միջնորդ ըլլամ, իրենց դիմաց աղօթեմ և խնդրեմ յԱստուծոյ թողութիւն մեղքերնուն. և իրենք ալ երկնից հանգիստն ու շնորհքը կը յուսան առնելու: Ապա ուրեմն Աստուած կ'ըսէ քեզի. հայեա՛ց 'ի քեզ. և դուն ալ կարող ես ըսելու, Պատրաստ է սիրտ իմ Աստուած: Սաղմ. ճէ. 1

Գանք հիմայ Փիւրտիսեանի բարեկարգութեան վրայօք խօսիլ, որն որ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետը ըսկսաւ աշխատութեամբ կանոնները գործադրել, և հակառակորդն ալ խափանելու և խանգարելու միջոցները ձեռք բերելու արթնցաւ:

Վերջապէս յիշեալ վարդապետը հակառակորդին չարահնար վարմունքէն և թունալի նետերէն զգուշութեամբ ապահովցնելու իւրը զինքը. «Մի՛ կալ հակառակ չարին.» Մատ. Ե. 39. ըսաւ, ձգեց գործքերը երեսի վրան. 30 ժամ հեռի գնաց սուրբ Յօհաննէս Վանքը Վանահօր քովը:

Իսկ հակառակորդին թունալի և զազրալի գրութիւնները ցոյց տուաւ Վանահօր, և նոյն գրերը տակաւին կայ պահուած, ուզողը կրնայ տեսնալ յիշեալ Բաքունեոյն մօտ:

Իսկ Վանահայրը ուրիշ այլ հարկաւոր գործի մը ետեւէն յղել կամեցաւ յիշեալ Վարդապետը. վասն որոյ առաջարկեց ըսելով. «Ահա [illegible]

տախտակաւ պարգեւ՝ Հայ Քրիստոսի. տարին 5000 ղուրուշ տոկոսն կ'աւանդեն մեզի Քրիստոսը.

« Ո՜րքան փափաքելի յաւէտ կամաւոր Հոգեւոր Պարգեւաց և Պար-գեւաց. օրհնութեան մը խնդրելու, որով այս ձեռքը պարգեւը մեր-ցանկալի վանքերու կրօնքին. »

Ա՜հ ի՜նչ ծանր առաջադիմութիւն, և ի՜նչ մեծ պաշ-տօն, որն որ միշտ վարդապետներ կը հրամայեն Քրիստոսի անսասանելի գաղափարներ բարձր լեռներու տե-սլեանց, և բարձրագոյններին նորին ծոցերու սրբութեանց գե-տերու եղբայրներին, գաղափարներու. և գաղերու վարդապետ մարմիններին անցնելով ծանրագոյնչորդել գնալ Նկատել, (Մատթէոս).

Նա անիկայ ալ անոնցմէ անսասաններին (...) և նորին համբերութեան պատճառ տրամադրութեան գեղեցկին անցը-նելով, և քանակաւ երկիւղալի արհամարհանքով և ցաւալի վշտերով առանց դրամի, անծանօթ այնոր կողմանց. Կ՚անոն-հօր կենդանով մը երթալ օգնութիւն խնդրել, արդարեւ մեծ սքանչելի գործ էր.

Իսկ միշտ վարդապետը ոչ մի ինչ բաներով լռութեամբ ընդունելոց առաջադիմութիւնը և խաղաղութեամբ բառ. « Լաւ է համբերութեամբ տանել ղեկն քրիստոսի », Թուղ. Ժե. 22.

Ուրեմն կարդացէք եղբ. համբակ, այդ բանիւ. « Դու Տէր յուսացող մի ամաչեցէք յաւիտեան », Սաղմ. Հ. 2. « Եղի-ցի կամք քո », Մատթ. Զ. 10.

Միթէ ալ Մ'Հայ տարբեր Յոհաննէս Կ'անոց մինչեւ Բաս-ուլին (Պողոսար) և Պարոկատան Թուանշանները երեւելի քաղաքներու իրարմէ քանի ժամ հեռաւորութիւնը կը նշա-նակեն.

Մշոյ 47 ժամ Տիյարպէքիր. 18 ժամ Մերտին. 69 ժամ Մուսուլ. 39 ժամ Քերքուք. 51 ժամ Պաղտատ. 112 ժամ Քիրմաշ. 26 ժամ Համատան. 74 ժամ Դաւրիզ. 27 ժամ Խոյ. 72 ժամ Էրզրում: 32 ժամ Մուշ սուրբ Յովհաննէս վանքը:

Ահա վերոյ քաղաքները 567 ժամ մէջտ ճամբորդութիւն ընելով եկաւ սուրբ Յովհաննէս վանքը և տուաւ հաշիւները առաւ անդորրագիրը: 1842ին:

Վանահայրը տեսնալով պատր արդիւնաւոր հաւատարմութիւնը, ուզեց որ Կիլիկիոյ վիճակին ալ յղէ. վասն զի որոյ մէկ ամիս վանքը նստելէն ետքը, նոյն վանահայրը առաջարկեց յիշեալ վարդապետին երթալ Կիլիկիոյ վիճակը:

Ասոր տուաւ ես կոնդակ, և գիր առ որբազան Միքայէլ Կաթողիկոսն, և գրաւ ճամբու և գնաց:

47 ժամ Տիյարպէքիր. 34 ժամ Ուրհա. 32 ժամ Այնթապ. 15 ժամ Մարաշ. 14 Կապան. 14 Հաճին. 8 Գէքպայ. 21 ժամ Սիս. 18 ժամ Ատանա. 9 ժամ Թարսուս. 40 ժամ Նիկտա. 24 Գայսէրի. 62 ժամ Եօզկատ. 36 ժամ Էնկիւրի. 47 ժամ Պօլի. 19 Ատափազար. 9 ժամ Իզնիմիտ. 92 ժամ Քէօթահեա: 18 ժամ Աֆիոն հիսար. 22 ժամ Ուշագ. 48 ժամ Իզմիր. 115 ժամ Իզմիրէն Պօլիս. 1844 Մայիս 2: Ահա 767 ժամ ճամբորդութիւն ըրաւ. 567 ժամ Պաղտատ գնալուն, ըրաւ բոլորը 1374 ժամ: Վերոյիշեալ քաղաքներէն զատ ուրիշ այլ և այլ քաղաքներ, և գիւղեր ալ գնաց շրջեցաւ, լման 2206 ժամ ճամբորդութիւն ըրաւ, ապա եկաւ Պօլիս: Իսքիւտար իրեն բարեկամ Չիչէքճի պաշի Յարութիւն աղային տունը իջևանեցաւ, շատ մարդասիրութիւն ցուց տուին յիշեալ վարդապետին. 1844 Մայիս 20:

1844. [illegible]

Գ. Գ.

Նախ և յառաջ սկսաւ 1841 յամին գրած բարեկարգութեան կանոնները տպելու աշխատիլ, երբոր լսեց Մ՛շու Մ՛էքիլը որն որ Մ՛էզիր խանը կը նստէր աշխատեցաւ և արգիլեց պանիկայ տպուելէն, և գրեց Մ՛ուշ սուրբ Կարապետ վանից միաբանից իմացուց։

Իսկ անոնց մէջէն ոմանքները կ'սկսին Ներսէս վարդապետին ըսել, [illegible]

[illegible]

[illegible]

Պատասխանեց Ներսէս վարդապետը. [illegible]

Մ՛տածէ ով բարեսիրտ ընթերցող և կանոնները լաւ մը կարդա աչքէ անցուր. և ասոնց ալ ըրած խորհրդեան ալ միտք դիր լսէ, միյն կ'աշխատի կեցուցանել, միւսը կը ջանայ կորուսանել. այս եղանակաւ ազգին բարիքը միշտ կորսուած է։

Նայինք Մ՛կրտիչ վարդապետը ինչ պիտի ընէ Պօլսոյ մէջ։ Ի՛ն առեն Աստուածատուր Պատրիարքը իրեն պատրի-

---

արքունեան հրաժարականը տուած էր. ազգը պատրիարքի մը ընտրութեան զբաղած էր. որ և ընտրեցին և բերին նստուցին Իզմիրու Առաջնորդ Տ. Մատթէոս արքեպիսկոպոս սրբազանը Պատրիարք. 1844. Յունիս 10. օրն Երկուշաբթի.

Ուստի Մկրտիչ վարդապետը սկսաւ Քրիստոնէութեան Հայոց տգէտ գաւառներուն խնամք տանիլ, ապագայ վիճակներուն լուցնելու սկզբանցը ձեռք զարնել.

Առաւ սրբազան Պատրիարքէն Քրիստոնէութեան մէջ վարժարան հաստատելու կոնդակ. 8000 ղուրուշի վարժարանի համար գիրք Արապեան Պօղոսէ աղայէն. և այլ տեղէ. և Քրիստոնէութեան Քրիստոնէից Քրթացմէ հարստահարութիւններ չըլլուելու համար չորս տեսակ ֆէրմաններ հանել տուաւ. բոլոր ծախսերը ընելով. 1844 և Օգոս. 1

Եւ աս միջոցին Քրիստոնէութեանցի Հայնի նահանգէն. Ստեփան Ոսկանեան 16 տարեկան տղայն խնդիր մը տուաւ Մատթէոս պատրիարքին. որ փոքր Նշխէշէ մը շնորհ ընէ. երթայ Իզմիրու ճեմարանը, մինչև անգամ աւելածու ըլլայ. իրեն սրտի փափագը տեղը բերելով ուսմունք սորվի.

Սրբազանը հերքեց չտուաւ. ահա Մկրտիչ վարդապետը Քրիստոնէութեան կ'երթայ վարժարան հաստատելու հետը գնա, ան տեղ կրնաս դուն սորվիլ տղայն շատ լացաւ ողբաց. բայց հնար չեղև. Մկրտիչ վարդապետին հետ ընկերացաւ, ելան Իզնիմիտ. անկէց Էնկիւրի, Հալէպ և Ուրհա. լման 270 ժամ ճամբորդութիւն ընելով եկաւ Տիարպէքիր. 1844 Նոյեմբեր 2. երեք ամիս ձմեռը Տիարպէքիր նստաւ Սասընցի Գօմք գիւղի Տ. Խաչատուրը ճամբեց վանօրայս և իմացույց ազգօգուտ կանոնները, ոմանք բարեհաճեցան և ոմանք ալ չհաճեցան. բայց 1845 Մարտ ամսոյն, ինքը ե-

լու Տիգրանակերտու 12 ժամ դէպի Հիւսիս՝ եկաւ Հէյնի խառաղայն · առ տեղը 12 քահանայ կար տունք 200 · իշխանապետն էր Մահտեսի Խաչատուրը, Չրաղեանց Օհաննէսը, և այլն։ Նշան․ քահանայն էր Տ · Մովսէս · Տ · Պօղոս և Տ · Պետրոս և այլն · եկեղ · 1 · խառաղայէն դուրս շինած ։

Բացաւ վարժարան և դրաւ նոր վարժապետ տիրացու Եղիան · և վարժարանին հարկաւոր եղած գրքերը տուաւ, 1846 Մարտի 18։

Նսկէ 7 ժամ դէպի Արեւելք եկաւ Լճէ խառաղայն՝ ունի 2 քահանայ · Տ · Յովակիմ և Տ · Կարապետ · տունք Հայոց 250 · իշխանապետներ Պէշէշօղլու Յօհան աղայն Թումաս աղայն · որոց որդիքը՝ Աղէքսան և Հանուշ այժմ կան ։

Բացաւ Նոր վարժարան, և դրաւ վարժապետ Յամթեցի Ջօ օղլու տիրացու Յօհաննէսը, և Բալուեցի Արապը հոգաբարձու կարգեց, և տուաւ գրքեր և կարգադրութիւն ալ ըրաւ սակաւ ինչ։

Եղաւ անկէ 8 ժամ դէպի Հարաւ՝ եկաւ Հազրօ խառաղայն · ունի 1 եկեղեցի 6 քահանայ · տունք Հայոց 200։ Նշան․ քահանայն Տ · Կարապետ · իշխանապետներ մահտեսի Աստուածատուր Մարտիրոսեան · և Թիւրքենեան մահտեսի Մկրտիչ · որոյ որդիքն այժմ իշխան են · մահտեսի Թովմաս և մահտեսի Կիրակոս · և այլն ։

Նսկէ 10 րոպէ հեռի Թովմայ առաքելոյ վանից մէկ սենեակը յատկացոյց վարժարան, և դրաւ վարժապետ Յամթեցի գիտնական Պէպէճեան Երմոշ պատուելին․ 150 ղուրուշ 1 ամսականը կանխիկ տալով։ Եւ տուաւ հարկաւոր գրեանք յանձնեց Մանեցի Կարապետ վարդապետին։

և բարեկարգութեան կանոններն ալ քարոզեց բոլոր Հաստա-
տակութեան։

Ասկէ 6 ժամ դէպի Արևելք եկաւ Անգիլան նահան-
գը, որ բնաւ Հայերէն չեն գիտեր, և ոչ ալ եկեղեցի ու-
նին. անտէր և անխնամ ժողովուրդ մը. աս տեղս չկրցաւ
վարժարան բանալ զանազան դժուարին պատճառներու հա-
մար։

Ասոր համար է որ հասարակօրէն կ՚ըսեն.

> Պող Ջարբը Կազայ մէջ Սէլէմանոյ,
> Գեղ Քըլիո պղամ է սև տօղանոյ.
> Ա՛ս Քարդր Քօնդակը շարտով մէրթէ,
> Կ՚աղէ ՀՍՅ մէոյ, Կ՚աղէ Թըրքանոյ։

Ասոր պէս նահանգ մ՚ալ կայ, որուն անունը Ռեշար
կ՚ըսուի. ունի 200 տուն Հայոց ժողովուրդ. ոչ եկեղե-
ցի և ոչ քահանայ։

Աշու սուրբ Յովհաննէս վանից հին վանահայրերը՝ աս
ժողովուրդը տարեկան 60 ղուրուշով կը վաճառեն Լճու
խաստուդին մէջ. Տ. Յովհաննէսի Օվէյին որ աս Օվան ալ
տարին երկու անգամ քահանայ մը հետը տանելով գա-
րունը կ՚երթայ, անոնց մէջը տարեկան երախաներն մկրտել
կուտայ. ամուսնացեալները կը պսակէ, ննջեցեալներու թաղ-
մանը կարգը կը կատարէ, և ինչ բան որ իրեն զօրութիւնը կը
ներգործէ բանի՝ իւղ, ոչխար, կողոպուտ, դրամ, կը ժո-
ղովէ, կ՚առնու կուգայ. և խեղճ քահանային ալ շատ ան-
գամ բան մը չի տար. միայն երբեմն քիչ մը ուտելիք կու-
տայ. որ մինչև ցայսօր աս գէշութիւնը կը շարունակուի։

Նաև աս ամլութիւնը Աշկրաւէ վարդապետը արգե-
լել [illegible] շատ աշխատեցաւ չկրցաւ. որովհետև շարունակ Ռուբ-
[illegible] չեն թողուր մնալ հանգիստ, որ ամէն բան կար-

դաւ չինկուի։

Ինչ և իցէ սա երկու վիճակին խնամքը չիցեն տանել՝
եղաւ Հաղբատայ 30 ժամ դէպի Արևելք Աղլեբա քաղաքը։

Այնտեղ սա ուսոյց Յիսուսեան և Հռոմէական կրթութիւն;
Հայերէն ոչ. և Հայոց տուն 200. եկեղեցի 1. քահա-
նայք 7. աւագ Տ. Մինաս, իշխանութեամբ դերձակ մահտեսի
Կարապետ, Գէորգեայ, և այլն։

Նոյպէս վարժարան, դպրաց մանկանց Աստուածատուրը
վարժապետ. ուսեալ գրքեր, կարդաց կանոնները, ընդունե-
ցին սիրով. եղաւ անկէ 14 ժամ դէպի Հարաւ երկու Ը-
ռընտուան խառապան, տուն 100. եկեղեցի 1. քահանայք
7. Տ. Մուրատ, և այլն. բայց վարժարան, դպրաց վար-
ժապետ Մելքիսէդ Ամիրանը, որ գիտէր Հայերէն, Թուրքե-
րէն Հռոմէրէն, գրել և կարդալ. իշխանապետներ մահտե-
սի Խաչիկը, ուսեալ գրքեր և հաստատեց կանոններ. և այլն։

Այս նահանգին մէջն է, Եղիսէ ըսուած աղանդաւոր-
ները, որն որ ստամբային պէտ չեն ըսեր։ Կ՚ասածէն թէ;
Սորբական ժամանակաւոր Եւղէա Քարէկացեր ապանց, Բայց ժամանակ
ախրոէ գոյ որ, անոնց շնորհ ընելով հաղորդ. կեանք որոյ էբր ըսել
աւրժած էն, Մուլէ Թանւոյն. այսինքն կարծիքէ Հերձուածի; այն
է սարակայն։

Տակաւին Միգրոնի վերդաւիտը ազգասիրական ոգւով
վառեալ կը ջարունակէր անխոնջ աշխատութեամբ, Կ.Պոլ-
տիսնանի վանորայքը և անոնց վիճակին ժողովուրդը կարգի
և կանոնի ներքև դնելու, և վարժարանները հաստատելու,
Աշխ և Տիլյարիպէքիրու Ռ.ուսնորդ հայրերը սկսան իրենց
պատմութեանց հետ խորհիլ սա բանին վաշնը անն-
լու, ինչպէս որ յառաջմանէ մորբընուն մէջը կար։ Տե՛ս
Երեմ. 18: 21,

1845․ Պոլիս եկաւ Մկրտիչ Վարդապետը Երկրորդ անգամ և Պո-լիս․ բանտ Գերապատիւ Մեսրոպ Ամիրայի ։

Այս որոյ աներևոյթ գանգատ մը գրած Մատթէոս սրբազան Պատրիարքին յղած են․ Որովհետև ին Մկրտիչ Վարդա-պետը Քիւրտիստանէն խռովարարներ հարուցանելուն չունի, և մանա-ւանդ պաշտօնէն իւրը հինք պատրաստ յիշատակաւ նոր ընծայ Յո-վսէփեան է, ուրեմն է Վանէն մէջ նորէն խորհրդակցութեանը ընել և անոր հիմնական պաշտօնը մէկ կարողեմք ընել, և կ՚ընեմք ալ այսինքն՝ վարժարան բանալ, կանոններ կարգի դնել, և այլն։

Ա՜հ տակաւին կը գնեն և կը հաստատեն, զուր և ան-գոյ։ Մատթէոս սրբազան Պատրիարքը առ գիրը առածին պէս խակոյն գիր մը կը յղէ Տիգրանակերտու Առաջնորդին․ Թէ Մկրտիչ Վարդապետին տուած կոնդակը յետ ետ առնէք, զինքը վռնտեցէք։

Այսպէս Առաջնորդը 22 ժամ հեռի եկաւ Խոսան Նա-հանգին մէջ որ վարժարանը հաստատէ, ան տեղը տասը աղքատներէն՝ վերջին բլուրը առնելով, խակոյն ալ ոչ Մուշ և ոչ ալ Տիգրանակերտ գնաց․ և ոչ ալ գործը շա-րունակելուն նայեցաւ․ ձգեց գործերը երեսին վրայ, 138 ժամ հեռի եկաւ Պոլիս, 1845․ Նոյեմբեր 20։ Ա՛ս երկ-րորդ գալն է Պոլիս։

Ճամբորդութիւն, 270 ժամ․ Պոլիսէն Ինկիւրի, Հա-լէպ, և այլ քաղաքներէն անցնելով եկաւ Տիգրանակերտ, և Տիգրանակերտէն 93 ժամ․ Քիւրտիստան շրջեցաւ եղաւ 363 ժամ․ 138 ժամ ալ Պոլիս գալը, եղաւ 501 ժամ․ որ միշտ երկաթի վրայ նստելով ճամբորդութիւն ըրեր։

Երբ ժամանակ ներկայացաւ սրբազան Պատրիարքին, զարմացաւ Պատրիարքը ըսելով, “Ե՞րբ եկեր, և ինչո՞ւ եկար․ պատասխանեց վարդապետը․ երեկուան օրը եկայ, և գիտէք քո-ղաքին կրկին ծողովուրդներուն առջև․ Իմ իմն յանցանքս ինչ է որ՝ անկից հրամանքիր կը ղրկէք Տիգրանակերտու Առաջնորդին, որ

1846. Քէօրքիւլեանի [illegible] Յովհաննէս [illegible] Ատամեանց կը ընէ Մկրտիչ վարդապետը։

Յետոյ կոնդակը առնէ [illegible] վանքը [illegible]։

Երբոր ալ Յարութիւն եպիսկոպոսը [illegible], [illegible] մէջ [illegible] էր, [illegible] և [illegible]. այլև Քէօրքիւլեանը [illegible] և [illegible] հայ ազգը [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] և ալ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] է [illegible] [illegible], [illegible]։

Պատասխանեց Արքաշանը Թէ՝ [illegible] [illegible] [illegible]։ Երբոր Ժողովքին ներկայացաւ, գլխուն եկածը պատմեց։ Ան ատեն Ժողովքին մէջ Պետրապատիւ Մ[illegible] ամիրան ալ առաջարկութիւնը ըրաւ,

Ով [illegible] [illegible] է, երկար ժամանակէ ի վեր մէկ [illegible] մը, [illegible] մը Քէօրքիւլեանը [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] մը ընելու մէկ մը [illegible]. [illegible] ալ վարդապետը [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ի [illegible] [illegible] երէր [illegible], ու [illegible] [illegible] ընելու և [illegible] [illegible] [illegible] է։

Երբոր [illegible] [illegible] կը [illegible] Մկրտիչ վարդապետին [illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ժամանակ [illegible] [illegible] էին. Քէօրքիւլեանէ մէջ [illegible] [illegible] [illegible] այսօր 12 տարի է որ [illegible] է. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ժամանակ մ'է, [illegible] մէկ [illegible] [illegible] մը ընելու [illegible] մը [illegible]. որ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Մկրտիչ վարդապետը [illegible], և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կը [illegible]։

Շատ զրոյցքներէն ետքը, երեք ամիս Պոլիս կեցաւ միչեալ վարդապետը, ու չէր ուզեր Թիւրախուժան երթալ. քանի որ՝ միչեալ եկեղեցականները և անոնց Թիֆլիսայեցիները. Թիւրախուժանու բարեկարգութիւն հաճելի բան մը չէր երեւնար աչուըներուն։

1846 · Մկրտիչ վարդապետը կը քաշէ քանոնը կը դնէ :

Վասն որոյ սկսան յորդորել և համոզել, միանգամ սուրբ Յովհաննէսու և Թլիրսութանու վեց վանօրէից յատուկ Առաջնորդ · անկախ յումեքէ, երթալ բարեկարգել կ'ստիպէին :

Վերջապէս տեսաւ չըլլար հրաժարուիլը · քանի որ ժողովքը հաստատ կը խոստանայ պաշտպան կենալ իրեն համար այս վանօրէից բարեկարգութիւնը հաստատելու համար, յանձնառու եղաւ երթալու :

Ուստի առաւ կոնդակը եկաւ Տրապիզոն 1846 · ի 70 ժամ հեռի եկաւ Էրզրում Մարտի 1 · և իջաւ Առաջնորդարանը, որ Նշիրեմ եպիսկոպոսը հրաժարեալ գնացած էր, անոր տեղը Չէրէքճեան Ռուքէլ վարդապետը փոխանորդ էր, և Մշոյ Ղազար վարդապետն ալ քանի վարդապետներով Էրզրում եկած հիւրաբար նստած էր :

Ասոր մէջոցին Մկրտիչ վարդապետը մեծ պահոց համար Քարոզիչ վար դրին · որովհետև ճանապարհներն ալ շատ ձիւն էր Մուշ երթալը շատ դժուարին էր · վասն որոյ ինքն ալ կեցաւ :

Այս անգամ բարեկարգութիւնը չքարեհաճողները հաւատացին որ յիշեալ վարդապետը պիտի հաստատուի և յառաջ ալ պիտի երթայ գործը, թէ որ արդէն արգելք մը չըրուինէ . վասն որոյ խորհեցան արգելք մը տալու . որ աս եղանակաւ տուին արգելք մը շատ միաբաներով :

Երբոր սուրբ Զատկին Նոր կիւրակէի Երկուշաբթին եկաւ, յիշեալ վարդապետը իրեն քարոզչութեան պաշտօնը կատարելով լրացուցած · Կարնեցոցմէ կատարեալ շնորհակալութեամբ ելաւ Կարնոյ : 14 ժամ հեռի · եկաւ Խնուս Ալիօղ գիւղը իջաւ, որ անկէ Մուշ կ'երթար :

Մշեցոցմէն քահանայ մը, երկուս ալ աշխարհական, բայց աշխարհականներ մէկը իբրև բդեշխի քրտաւորի հագուա-

տով. Եկան Ըրզօղ գիւղին մէջ բռնեցին վարդապետը, և առին տարին Չէվլիմէն Սուքիս [illegible] տանը մէջ բացին խուրճերը սկսան բան որոնել. խուրճին մէջ գտան մէկ աւետարան գիրը Յունարէն խօսքը Թուրքերէն և Տօսքեանեան Վերականութիւն մը։

Ըստ երկու կտոր գրքերը առին սկսան բոլոր գիւղացւոց ցուցընել. «[illegible]» [illegible] աւ։ Որ ատիկայ Ղազար Հայրսուրբ Լուսաւորչական դե- տոմն էր. ոսկեզօծ գրով գրուած. Երբոր ասոնք գիւղա- ցիք տեսան, զարմացան և զարհուրեցան. սկսան ետ քաշ- ուիլ վարդապետին տիրութիւն ընելէն. ուստի մնաց վար- դապետը անոնց ձեռքը, սկսան ուզածնուն պէս ընել։

Անեցած դրամը յափշտակելէն ետքը, գանելով կա- ռափնատելով բերին Ըւազի Օվէի տանը տձնուին երկու գրանը ներս բանտարկեցին; և ելան գնացին ընդհանուր Հա- յերու գիւղերը քարոզեցին, թէ [illegible] և [illegible]։

Մինչև աս Մուշէրը գրեցին Մեծօհնեցին և Պօլիս յղե- ցին, լման 20 օր բանտին մէջ մնաց զանազան նեղութիւն- ներ քաշելով. և ապա եկան հանեցին բանտէն, ճամբայէն դուրս լեռներու և ձորերու մէջէն առին տարին Մշու սուրբ Կարապետ վանքը 18 ժամ հեռի։

Տակաւին 2 ժամ մնացած էր որ սուրբ Կարապետու վանքին հասնելու. ան տեղը խորանեանակ (+[illegible]) քուր- տերը և անոնց կանայքը. տեսնալով որ մէկը բռնած կը տանին ճամբայէն դուրս, եկան որ խմանան բանուողը ով

է, երբոր տեսան և ճանչցան, իսկոյն բռնութեամբ վարդապետը Հայ բռնաւորներու ձեռքէն ազատեցին, և առին տարին Մուշ, Ճերէքի պէյին յանձնեցին։

Ճերէքի պէյը շուտ մը եղելութիւնը գրեց իմացուց Էրզրում Հայոց Առաջնորդարանին, և անկէ Գերապատիւ Մուրատեան Հաճի Կարապետ Աղայն գրած էր գիր մը Ճերէքի պէյին թէ վարդապետը օպլամըշ բերէ Էրզրում, տինլէսին և ճէզալանտըրսըն այդ սուչլուլուղունու գուրթուլմէրէ օլմա՞ն էն։

Վարդապետին ալ նոյն Գերապատիւ Աղայն յատուկ գրած էր. թէ Մկրտիչ վարդապետ ատ ցանէրը որ տու գէլիւնէր եկած է, մէ տէրդէլմէլիւն չըգըրսըն, շաշըրմըշ եւէր եկոր Էրզրում, որ քննանայ գործէ եղելութիւնը ծածկէ։ է։

Ահա Ճերէքի պէյը հիմա Գորթ—էլլման կըկենայ և Մուրատեան Գերապատիւ Հաճի Կարապետ աղայն ալ Գորթէլման է տունը, և սենեակը Մեծ Նոր—խանը, թէ 8. ուզողը կրնայ ճշմարտութիւնը անկէց իմանալ։

Դարձեալ 32 ժամ հեռի Մշոյ եկաւ Էրզրում, (Ճիճիլի) ըրին. մէկ յանցանք մը քովը չգտնուեցաւ, վասն որոյ ազատութիւնը ընող քահանային միլլէթը առին, և պատճառ եղողին ալ մեղադրեցին, և այլն և այլն և այլն։

Այսպէս համառօտ դատը լմնցուցին, բայց Մկրտիչ վարդապետը հրաժարեցաւ Մուշ երթալէն ուզեց որ սուրբ Էջմիածին երթայ առ Արքազան Ներսէս Կաթուղիկոսը. և անտեղը բողոքէ արդարութեամբ դատը խնդրել. բայց Քէօրօղլի օղլու Հաճի Յակոբ աղայն՝ մէջ մտնալով թոյլ չտուին. ինչ ըրին՝ ըրին. կերպով մը հաշտեցուցին. դարձեալ Մուշ ղրկեցին, իրեն պաշտօնը գլուխ տանելու։

Երկու օր յառաջ Ղազար վարդապետը գնաց Մուշ. ետևէն Մկրտիչ վարդապետն ալ գնաց 32 ժամ հեռի Մուշ. և կը պատրաստուէր որ երթայ սուրբ Յովհաննէս

վանքը 1841 յամին գրած կանոնները կարգի դնելու,

Յանկարծ 2 քուրդն վրան պահապան դրուեցաւ, որպէս թէ միւս օրը կապանօք սուրբ Կարապետու վանքը պիտի տանին բանտարկել. իմացաւ սակայն վտանգը ծանր մնասակար պիտի ըլլայ, վասն որոյ գտաւ իրեն գաղտնի ընկեր և ուղղեցոյց փակցորու Նշեցի Երէն։

Երբոր գիշերը ընդմիջեցաւ, և ամէն մարդ իրեն յանկողնի մէջ քաղցր քնով կը հանգչէր և կը քնանար, ելաւ առաւ Երէն հետը 4 ժամ Մշոյ հեռի, բարձր անտառախիտ խորին լեռներուն սրտին մէջ եկաւ նստաւ, և կ՚սպասէր մինչ բարի լուր մը առնելու։

Ահ, ի՛նչ զարհուրելի տեսարան մը կը ներկայանար այն թանձր խաւարին աչերկու կէս գիշերուան լռութիւնը անտառախիտ ծառերուն մէջ յիշեալ վարդապետին աչքերուն առջև. երբ տրտմանստած կը հոգար ազգին ապագայ ողորմելի տգիտութեան վիճակը։

Երբոր գիշերը մերկացաւ խաւարը լուր հասուցին իրեն. Ահա բարեկամներդ բանեցին բանտարկեցին, որոց երեւելին էր Մկրտչեան Մանուէլ Պօղոսը, և Եղիշէ Արէէ տանը շատ Քրիստե-լցուցին ընտանիքներուն նեղութեան կապան. և շատ անօթի Քրիստ-նեներուն ալ դրամ խոստացան որ Ներսէս թողուն և բանտին տանին բանտարկելու։

Ասիկայ լսելուն պէս վարդապետը ըսաւ. շատ լաւ է որ ես մինակ բռնուիմ բանտը նստիլ, քան թէ ինծի համար բարեկամներս բանտարկուին։ Ելաւ իջաւ լեռնէն, և մտանեց զինքը մատնող Քրթերուն ձեռքը, և առին տարին զինքը Մուշ, Շէրէֆ Պէյին քով։

Շէրէֆ Պէյը ըսաւ. "Ներսէ՛ս ... ... Մանաստըրլը ... ...։

1846, Մկրտիչ Ճորճորոդեան Տէֆրանակերտ կոտոյ։

Ահա Խնուս նահանգին մէջ Զեմլիմէ գիւղը Աւագ Օվէի ախոռին մէջ բանտարկուած ատենը գիւղօրէից մէ Մահ-ուէր շինեցին քահանայն և հետը եղողները, որ ղրկեցին Պօ-լիս. Թէ Մկրտիչ Ճորճորոդեան Բրօթէսթանդ է, թող իր գրերը ա-ռնէ. ինչ հրաման կ՚ընէք։ Նոյն գրին պատասխանը Մատթէոս Պատրիարքը գրած յղած էր. Եթէ այդպէս արդէն է, շէնքը հա-նէք մէջ դուրս ելէք։

Նոյն գիրը իրենց մեծ կորուսթիւն մը ըլլալով, սկսան ու-ղածնուն պէս ցաւեր հասցունել վարդապետին, մինչև իսկ՝ մ-ղորմելի տեսարաններով վարդապետը տարին սուրբ Կարապետ վանքը. սենեակ մը մէջ բանտարկեցին. Դապաղջուրցի ան-գութ Յարութիւն վարդապետն ալ պահապան դրին վրան։

Հոն 80 օր այս բանտին մէջ մնալով՝ Քրիստոնեանց Հայերուն համար սուրբ Աւետարանը Թարգմանեց Հայե-րէն Քիւրտ լեզու. որ Հայերէն չգիտցողներն ալ իմանան սուրբ Աւետարանին խօսքերը։

80 օրը լմնալէն ետքը, Քիւրտիստանէն և Տիարպէքիրէն բարեկամները, խուռն բազմութեամբ եկան, վարդապետը բռնութեամբ ազատեցին և տարին տարին Տիարպէքիր 42 ժամ հեռի։

Յակոբ եպիսկոպոսը որ առեն Տիարպէքիրէն հրաժար-ուած սուրբ Էջմիածին գնացած միաբան եղած էր, վասն որոյ յիշեալ վարդապետը կտոր մը գլուխը խաղաղ նստեցա-ւ անոնց հակառակորդի և խռովութեանց։

Ի՞նչ անմտութիւն է այս գեհութիւնը ընողներուն, որ վարդապետին ազգին համար ըրած աշխատութիւնը կորսն-ցունելէն ետքը, կուզեն զինքն ալ կորսնցունել զանազան զրպարտութիւններով։

Զրպարտեցին թէ՝ Բրօթէսթանդ եղած է, թէ որ Բրօ-թէսթանդ ըլլար, արդեօ՞ք կը համարձակէին փոքր չիբուղ մը

1846. Սասուն 2 քահանայէ և 7 աշխարհականէ զատ էր կոտորել Միրզէն Բորտողետը։

նետելու իրեն . չէ՞ որ ճշմարիտ Հայ և ճշմարիտ ազգասէր ըլլալուն համար կը տանէր այս նեղութիւններուն , և մինչև ցայսօր կը տանի ալ . ըսելով՝ Եւ 'ի տանջանս պատրաստ եմ Սաղմ. ԼԷ. 18. Եւ " Ի փառս սիրելւոյ իմոյ համբերեցայ, Զատար. ԺԳ. 6. Ամէն լեզուն տեղեկացան այժ զօրութեան զինուորը տե և ամենայն քաղաքներուն և գիւղերուն նորա խորտակեցին ․„ Գան․ Գ. 44.

Կ՚ասէ զի՝ " Ի տեղ Տէր յաւիտենից մի՛ տրտմեցէք յայտնեցան „ Սաղմ. Հ. " Որ տանէ գերութիւն գայ ու կայ , զի յաջոյ նէ լեզուն գործի նորա ըստ Աստուծոյ գործեցան . „ Յոհ. Գ. 21.

Ըհա Թորակալիզոնէն Կարին , Կարնոյ , Մուշ . դարձեալ Մշոյ Կարին , և Կարնոյ Մուշ և Տէյորդեցէր ժամք 208— 501 ժամ ալ՝ ըլլալ 709 ժամք . Վերջալէ՝ ճանապարհորդութիւն ․ Ա․ Բուրներութիւն․ Ըստ միջոցին տեսաւ Սասուն գաւառի Տ․ Խաչատուր քահանայն , որ հածի տեղէր Քրդաց հետ դատ կըվարէր 2 քահանայի և 7 աշխարհականի սպանման և չորս հարիւր հազար ղրուշի ապրանք յափշտակած ըլլալուն վրայօք։

Ըստ չարագործ Բրդու կողմնապահները տարգելք կը լինէին քահանային դատը վասառլկելուն . այս բանը տեսնելով, յիշեալ վարդապետը , աղերսանօք յիշեալ քահանային ընկերացաւ անոր հետ և դատը վասառլկեցաւ քահանային ։

Արդարադատ Օսմանեան Տէրութիւնը հաստատեց արդար դատաստանաւ ոճրագործութիւնը յիշեալ Բրդուն վրայ , եւ մահապարտներու բանտին մէջ բանտարկեց զինքը և եղելութիւնը գրուեցաւ Նարձրագոյն դրան 'ի Պոլիս .

Յիշեալ վարդապետը սկսաւ գրել իրեն գլուխը եկածները Պոլիս , և կ'սպասէր պատասխանւոյն ։ (Բուրներութիւն . Բ .)

1847ին՝ Սասուն երկրին մէջ Պըտր ըղայ Քէոսըր, որովհետև ապստամբ ըլլալով՝ շատ տարիներով արքունի հար-

---

կը արգիլուած էր Տիգրանակերտու արքունի սնտուկին գալու։

Նոր համար չորս թնդանօթ և շատ զօրք պատրաստուեցան՝ որ պիտի երթային Սասուն գաւառին մէջ և Ճանապարհին վրան, թէ Քրիստոնեայ, և թէ Մահմետական խեղճ աղքատները պիտի մնասուին, երբոր զօրքերը քալէին ան կողմերը:

Նոցա ազատութեան համար յիշեալ վարդապետը՝ խաչերտուին փաշային հետ խորհրդակցելով, որպէս թէ զօրքերը չերթալէն յառաջ անգամ մը ինքը և փաշային մէկ մարդը երթան ապստամբին քով. կ'ըլլայ որ ապստամբը համոզելով բերեն Տիգրանակերտ:

Նա քանի զօրապետ Սերտար Էքրեմ Իսմէր փաշայն, և խաչերտուին փաշայն բարեհաճելով, տէրեւ Մկրտիչէն Մեհմետ պէյը դրին վարդապետին հետ, ելաւ 38 ժամ հեռի դէպի Հիւսիս եկաւ Սասուն, Մատին Նուաքելոյ վանքը իջաւ: Իսկ տէրեւ Մկրտիչէն վանքէն 6 ժամ հեռի գիւղին մէջ թողուց. չըլլի որ յանկարծ ապստամբներէն մնասուի:

Վանքին մէջ Միրակոս վարդապետը Պօլսոյ աղային մարդը ըլլալով, զանիկայ յղեց Պօլսոյ աղային քով: Թէ Աղէն կողմէն վարդապետը եկած է. կ'ուզէ որ հետը տեսութիւն մը ընէ. ինչ հրաման կը ընէ. ինքը գայ տեղը. թէ դուն կու գաս վանքը:

Նոյնկայ երթալուն պէս Պօլսոյ աղայն վարդապետի բարեբ ընդունելով, ելաւ եկաւ վանքը, քսան զոյգ քով ըռպառազինեալ հաւատաքաղուկ, և երկարահասակ այր թիկնապահներով. որոց ահէն մարդ կը սարսափէր: Երկու ժամու չափ տեսութիւն ըրելէն ետքը Պօլսոյ ըսաւ վարդապետին. Ահա ես հիմայ կ'ուզեմ. իմ գալս և չերթալս փաշային քով վրայ եկեր ժամ երկուքին եկօր Նուաքել չայէ. այսինքն՝

1847. Ջինոտները կ'արշաւեն Մկրտիչ վարդապետին վրայ:

[illegible]

Մ'իւս օրն երեկոյին ժամ 12ին եղաւ չորս ժամ հեռի վանքէն, իջաւ խորին անտառախիտ ձորերուն մէջ. մինչև հասաւ գետին եզերքը. ուր սրընթաց գետ մը սարսափելի կը վազէր:

Գիշերը ընդմիջեցաւ և թանձր խաւարը գիտես թէ կը ծանրանար վրանին. երկինքը իրեն աստղերով փոքր բոլորակ մը կ'երևէր ձորին այնքան խորութիւնէն:

Սաստիկ լռութիւն մը կը տիրէր, բայց երբեմնակի ձորերուն մէջէն այլանդակ զարհուրելի ձայներ կը հնչուէր, որ մարդուս սիրտը և մարմինը կը սարսափեցնէր:

Այս երկիւղալի վտանգաւոր դաղանաբնակ ձորերուն մէջ կէս գիշեր ժամանակին, սրընթաց գետին եզերքին ծառի մը ներքև կայնած կ'աղօթէր յիշեալ վարդապետը. և կ'ըսէր. "Ի քեզ Տէր յուսացայ, մի ամաչեցից յաւիտեան. Եւ այլն:

Յանկարծ ոտնաձայն մը եկաւ, և քիչ ատեն չանցաւ երկու հրացանի ձայն ալ եկաւ հեռուէն. վարդապետին հետ եղող փաշային երկու Ս[illegible], յերկիւղէն բռնուած դողալով եկան վարդապետին քով, ըսին իրեն.

"[illegible]":

Վարդապետը աղօթքը լմնցունելէն ետքը ըսաւ ատոնց. [illegible]":

[illegible] 19.

1847. Սասուն գաւառի յորերան մէջ կ'ապրի Միրոնէ վարդապետը։

[illegible]

"Յորժամ առնիցէք զամենայն հրամայեալսն ձեզ, ասասջիք եթէ ծառայք անպիտանք եմք. զոր պարտէաքն առնել, արարաք. Ղուկ. ԺԷ. 10։

Տակաւին սա սարսափելի ձորին մէջ կանգնած՝ մխիթարական և քաջալերական բանիւ կը զօրացունէր հետը եղողները, մէյմ'ալ տեսան որ բարձր լեռներու գլխէն ուտաց ձայներ և դղրդումներ սկսաւ գալ։

Գիշերուան ժամ էր 8. Պղտա աղայն *եկաւ քսան զոյգ քաջ Թիկնապահներովը. միայն* Խէրօ *անուն տղան հետը բերած է թէ՝ իմ տեղս տղայս թող գայ, ես չեմ գար* փաշային *քով։*

Ինչ և իցէ տղայն առին եկան վանքը. յղեցին [illegible] *քով. և* Արակոտ *վարդապետը դարձեալ յղեց* Պղտա աղային *քով յորդորելու և համոզելու, ինչ և իցէ լման* **40** *օր աշխատեցաւ, կերպով մը բռնեց* Պղտա աղան *և անոր հետն ալ անոր պէս վեց* Աղայ *ալ. առին բերին Տիգրանակերտ փաշային յանձնեցին։*

Այս ըրած ծառայութեան համար, փաշաները *գրեցին Բարձրագոյն դրան իմաց տուին. երբոր Բարձրագոյն դրանէն կը հարցուէր Պատրիարքարանին։* "Թէ ասանկ գործունեայ վարդապետ մը ունի՞ք Սասունայ երկրին մէջ. կը պատասխանուէր Պատրիարքարանէն ոչ։

1847 Մէրմէն Հոկտեմբերի Գ. անգամ. Պոլիս գալը Սանդրոյ Քարերդարութեան, և քանդ. Սուրբ Փրկիչ

ՅԱԻՆԼՈՒԱԾ Բ

Ըհա վերոյիշեալ վարդապետի աշխատութեանց մէջ մէկ քանի աղէկութիւններ կը տեսնուի, Ա. Թագաւորական զօրքերը աշխատութենէ ազատուեցան, Բ. ըղակք ծախքերը տեղը մնաց ; Գ. աղէտները տպագայ նեղութիւններէն պրծան. Դ. երկու կողմէն վիրաւորութեան և մեռելներ ազատ մը-նացին, Ե. աղուորանքն ալ ընկերներուն վերցուեցան. առանց մէկու մը վնաս գալու. Զ. շատ տարիներէն արգիլուած Թագաւորական հարկերը բերուեցան արքունի գանձարանը ղրուեցան.

Տէրութիւնը կը հարցունէ այդպիսի աշխատողը, որուն աշխատութեան փոխարէնը վճարելու. պատրիարքարանէն ալ նախանձու կը պատասխանուի թէ՝ « Այդպէս աշխատող վարդապետ մը չունինք »:

1847. Հոկտ՛՛ 10ին բաւական ժամանակ Տիգրանակերտ մնալով՝ վերջապէս պատրիարքարանէն արժանաւոր գրերուն պատասխան մը չառնելուն համար, ստիպուեցաւ դարձեալ Պոլիս երթալու. թէ Մուշ և թէ Խնուս գլուխը եկած ցաւերուն համար: Ըստ բազմակնիք վկայական Մանուէրներուն 140 ժամ հեռի եկաւ Սամսոնով Պոլիս 1847ին և դեկտ. 20. այս Դ. գալն է Պոլիս: Ըհա 80 ժամ Մասուն երթալ գալը, 138 ժամ Յամթայ Պոլիս. եղաւ 959 ժամ. որ միշտ գրաստի վրայ նստած կը ճանապարհորդէր:

ԳԼ. Ե.

Ելաւ Պատրիարքարանը բողոքեց իրեն գլուխը եկած ցաւերուն վրայօք. և խնդրեց արդարութեամբ դատը տեսնուի ։ Ընդամէն հակառակին կողմնապահները շատկէկ ըլլալով, ուզեցին յիշեալ վարդապետը կերպով մը լռեցունել ։ Վասն որոյ յանցանք մը չինեցին և հնարեցին. անով զինքը Փրկիչ յղեցին 15 օր բանտարկեցին.

" Արդէն ինէ փօխանորդայէն օտար ժողովրդեան գիրը բերած թռցած կարդացած է. և գիրին ալ տարած Փրկիչ սենեակին մէջ դրուած է. Վարդապետը գիտեր որ այդ բանը ինքը չէր ըրած, *վասն որոյ համարձակաբար ըսաւ ։ Եկէք երթանք Փրկիչ Նա-յեցէք սենեակիս մէջ ։ ,, Այս խօսքով առին տարին ներս մտան, բան մը չի գտնալէն ետքը, երբոր եկաւ դուրս պիտի ել-նէր արգիլեցին զինքը իբրև յանցաւոր ։*

15 օր արգիլուած մնալով՝ վերջը հանեցին զինքը, որ-պէս թէ ալ չէ՛ պիտի բողոքէր. բայց ճշմարտութիւնը ինքն իրմէ յայտնի կը տեսնուէր լուսաւոր աչքերու, թէ՝ իրա-ւունքը Մկրտիչ վարդապետին ձեռքն էր, և արդարութիւնը անոր կողմն էր ։

Յայտնի և բացարձակ կ'աղաղակէր մեծ ժողովին մէջ Մատթէոս պատրիարքին առջև դատ կը խնդրէր, ըսելով.

" Ես Պօլսէն չեմ ելլար. ինչ և իցէ՝ համոզելով խոստման-ներ ընելով Աստուծոյ առջև յայտնէ զիս, որ ելլամ բարեկարգեմ Քիւրդիստանը ,, ։

" Իմին յանցանքս ինչ էր, որ Խանօսին մէջ զիս բանտարկեցու-ցանելէն ետքը՝ Վերոյին Մուշին մէջ ալ բանտել 80 օր բանտար-կել զանազան նեղութիւններ տալով ինծ ,, ։

" Ես այս դատը վերջ տալու համար չեմ խնդրեր, այլ և

1848. Մկրտիչ Վարդապետի 1700 ղուրուշ Ս. Փրկիչ Ազգա-յին Հիւանդանոցը կորսուած ըլլալը։

ճանաչեմ իմ ըրած յանցանքս և ապաշխարեմ. ըսէ՛ք Թող արդարու-Թեանը յաղթանակէ, որ ամէն մարդ իմանայ անպարտ տեղը ղար-ղարուելս"։

" Եթէ ես Բրօտէսթանդ ըլլայի, Թէպէտ երբեմն մաղձ մը ունէ ֆեզութեան պէտք է կորսնային ինծի ըսելու, եթէ ասոր ֆող ըլլայի, հարկաւ դիս Կարնոյ մէջ Բարձր Դրան խոստովանեալ դէ-մի ընէին. չէ՛ Թէ համոզելով հաւատացունէին, եթէ աւելի տեղակ-աւորի մը տէր ըլլայի, և դիտի ցանկէին, քանի որ ֆեզ կերպե-րով հետս կը հաշտուէին. արդեօք ո՛ւ է՞ նա պատճառ ինծի այս ճամբերը հասուցին, և Քրիստոնէութեան ձայնակցութեան արժէք եղան և դալկացին կը մնէին ալ։

" *Իսկ հիմա ալ ինծի փրկիչ տարիք դրիք, և* **1700** *ղուրուշ ալ գիշերը հեյդէ՜ի բերանը բացած առեր գնացեր են. Սանդըքճեար Յօհաննէս աղային ըսի. — Ես իմաց կու-տամ ըսաւ Արքազանին. անոր ալ համար հոգ չըտարուե-ցաւ։ Եթէ ես փօսթահանային գիր տուած եմ, ահա փօս-թահանան մօտ է, հեռու չէ. անձամբ երթանք հարցունենք՝ բայց ես գիտեմ այդ բաները իմ գլուխս կը բերեն որ ես ըսեմ, դատ չխնդրեմ, որ աշխկայ անհնարին բան է. ըս-ման չորս ամիս առ դատը ուղղութեամբ տեսնուելու հա-մար, Մկրտիչ վարդապետը Պոլսոյ մէջ, տեղ չմնայ որ չքողոքեց, տակաւին ան առենուան գրերը և Մահօնէրները կը կենայ. ուզողը կրնայ տեսնել յիշեալ վարդապետին քով։*

Վերջապէս Թիրեաքեան Յարգի Պետրոս աղային, և քանի աղայք մէջ մտնալով համոզեցին և խոստացան Թէ՝ Յոնուս և Թէ Մուշ եղած վնասները վճարեբեն, և կան-խիկ հակառակորդէն **2000** *ղուրուշ առին տուին իրեւան, որպէս Թէ՝ մնացեալն ալ պիտի վճարեն.* (Նէ՛ ալլըրըն ըրէլիմ։)

Իւր Տիգրանակերտու քաղաքին պատրիարքական փոխա-

1849. Տէյարպէքիր (քօլէրա) ախտին տարին, և ժողովրդեան կոտորածը:

Նորդ անուանեցին, որպէս Թէ՝ ալ Մուշ չ՚երԹայ, որ արգելք ըլլան իրեն աշխատուԹեան դէմ. այլև Տիգրանակերտ Նստի, Քէօփրիւլիւնը բարեկարգէ. ուստի տուին Կոնդակը, և խոստացան միշտ օգնական ըլլալու իրեն աշխատուԹեանցը. ելաւ Պօլսոյ 1848 յունիս 1 եկաւ 138 ժամ հեռի Սամսոնով Տիգրանակերտ:

Նա միջոյին ԹէԽարբերդուն և Թէ՝ Տիյարպէքիրու մէջ քօլէրա ախտը զօրացած շատ կոտորումներ կ՚ընէր. վասն որոյ՝ քաղաքին ժողովուրդը ցրուեալ գտաւ. իսկ ինքը մնացեալ ժողովրդոց համար արիասիրտ ոգով եկաւ մնաց քաղաքին մէջ. որչափ և ննջեցեալ կը լինէր՝ օրինաւոր Թաղել կուտար, և մնացեալներին ալ վարդապետական սուրբ խրատներով կը մխիԹարէր:

Երբոր դադարեցաւ կոտորումն, քանի ամէն ետքը ցրուեալները սկսան գալ տուներնին, անահ և աներկիւղ ամենայնի: Մէյ մ՚ալ տեսան որ յանկարծ սկսաւ քօլէրա ախտը, Նոր եկող ցրուեալներէն կոտորում ընել, որչափ որ պէտք էր. և ապա միանգամայն դադարեցաւ և խաղաղեցաւ:

Ի՜նչ մտքերնին չբերին Դաւիթ մարգարէին բանը որ կ՚ըսէ: " Յո՞ երթայց ես յոգւոյ քումմէ, և կամ յերեսաց քոց ես յո՞ փախեայց. եթէ ելանեմ յերկինս դու անդ ես. և եթէ իջանեմ ՚ի դժոխս. և անդ մօտ ես. և այլն. Սաղմ. ՃԼԸ: 7: Անմիտ մարդիկ՝ իրենց քովը եղած . . . մեղքէն չեն փախչիր որ մագնիսի նման Աստուծոյ բարկուԹիւնը իրենց քով կը բերէ. այլև Աստուծոյ վճռուած բարկուԹեան սուրի բերանէն կը փախչին: Նա ախտի սրուն բերանէն փախան. բայց Աստուծոյ առջևէն չկարացին փախչիլ. դարձեալ նոյն ախտով տարաւ զիրենք: Անմիտ Նինուէացւոց նման ապաշխարե-

1849 · Մկրտիչ Վարդապետ Աւգերեան կը յղէ ծանր աշխատութեամբ "ՄԱՐԻԲԱՍ ԿԱՏԻՆԱՑ,, գիրքին համար ։

լու չէին փութար · Պոլսոյն կնոջ պէս կը փախչէին և ուղի ուրջան կը փոխուէին ։

Իսկ վարդապետը՝ "Ի տեղ Տէր յուսացայ մի ամաչեցից յաւիտեան,, կ'ըսէր և կ'աշխատէր ։

Յետ դադարման և խաղաղութեան 1849 · Յունվար սկսաւ նախ քաղաքին մէջ՝ կարգ ու կանոնները հաստատելու ձեռք զարնել, եկեղեցեաց իրաւունքները իմանալ · կալուածներէ եկամուտները տումարի առնել · ու բացուելիք վարժարաններու յառաջ եկամուտը շիտկել, և ապա ծախքին դուռը բանալ · որ գործին "Հիմն 'ի վերայ վէմ էր հաստատուն ,, Մատ · Է · 25 ։

Տակաւին այս աշխատութեան մէջն էր Ասորոց Զէյթունի արքեպիսկոպոսը, իմացուց վարդապետին ։ "Եթէ խնդրածդ ՄԱՐԻԲԱՍ ԿԱՏԻՆԱՑ անուն Հայոց պատմութեան գիրքը՝ ահա Ըրբէլանոս Մարդին գեղը կայ և գտնուած եմ սորա գրով և կնքով գրուած · կ'ուղենաք՝ մարդ խրկէ բերել տուր ,, ։

Այս լուրը առածին պէս գրեց իմացուց Պոլիս և անկէ Պատրիարքին Տառեան Յովհաննէս աղէն շատ ծախք ընելով իրեն յատուկ մարդը Զրաձեան Համբի Թովմաս աղայն յատուկ գրերով ճամբեց եկաւ վարդապետին քով Տէյրուլ-զէֆէր, որ երթան յիշեալ գիրքը բերեն,

Երբոր 30 ժամ հեռի գնացին խնդրեցին գիրքը յայտնի չեղաւ · ատոր համար բոլոր Ասորեստանու վանօրայքը և եկեղեցիները և հին գրքատուները այժմեայ Յաղուպ Աղբաղան Կաթուղիկոսին հրամանաւ և գրով և թարգմանի վարդապետով շրջեցաւ յիշեալ վարդապետը 1859 · Ասորեստան բազում նեղութեամբ · և շատ ծախքեր ընելով, վերջապէս չգտնուեցաւ ։

Զէյթունի Եպիսկոպոսի գրածը, Ադամ Ֆարաճ պատ-

մագրին համար Մարկոս ընելով գրեր է օխուլճեար։ Շատ մը աշխատութիւնէն 'ի վատ 188 ժամ ճամբորդութիւն ըրաւ ատ աշագին լեռներուն մէջ. և շատ ընծայներ և դրամ վատնելով. եկաւ Տէյիրմէնտէրէ Ապրիլ 20։ "Այնոյն օրոյ մի' հաստատոյր,, Ա. Յոհ. Դ. 1։ լաւ միտքը պահեց։

Նոյն միջոցին Մատթէոս պատրիարքը կը հրաժարի պատրիարքութենէ, Յակոբոս կը նստի պատրիարք, վասն որոյ Յակոբ եպիսկոպոսը կը համարձակի Թախանձանաց գրեր գրել Կոստանեան Պերապատիւ Յովհաննէս աղային. Թէ՛ "Ի՞նչ կ'ընես որ, շէ՞ս ձեռքէն Տէյիրմէնտէրէ Աստղմոր ընես,, նոյնպէս իրեն կողմնապահներուն ալ յատուկ գրելով, քաղաքին մէջ խռովութիւնը ծայր տուաւ։

Աւստի բարեկարգութիւնը հերքող, անձնասիրութիւնը պատուողները իրենց մասնաւոր օգտին համար սկսան միաբանիլ։

Մկրտիչ վարդապետը տեսաւ որ՝ օր քան զօր խռովութիւնը պիտի շատցունեն շահասէրները. վասն որոյ ինքը զինքը ետ քաշելով՝ խաղաղութեան կողմը բռնեց, հրաժարականը տալով գնաց Պօլիս։

Յակոբ եպիսկոպոսը եկաւ Տէյիրմէնտէրէ, և Մկրտիչ վարդապետին ալ հրամանագիր եկաւ, որ երթայ Շապին— Գարահիսար Պետրոս եպիսկոպոսի, Կարապետ վարդապետի, Գաբրիէլ փոքրաւորի սպանման վրայօք քննիչ, և Պատրիարքական փոխանորդ։

Քաղաքացւոց բոլոր մեծաց և փոքունց, բայց քանի շահասէր անձանց սիրելի ըլլալուն։ Իրեն միամեայ աշխատութեան փոխարէն՝ 'ի պատիւ ինքեան տուին շնորհակալութեան Մահսէրթիֆէ մը, որ տակաւին կայ պահած. ուղղը կրնայ տեսնալ յիշեալ վարդապետին քով. և փառաւոր յաջողակաւորութեամբ գնաց Սեբաստ և անկէ Նիկոմիդիա։

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ Գ.

– Կը հարցուի , երբոր վատ մարդ էր սա վարդապետը . ինչու՞ շնորհակալութեան գրեր կուտան , և փառաւոր կը յուղարկեն . եթէ լաւ էր՝ ինչու՞ թոյլ չտուին մնալ և բարեկարգել Քիւրտիստան և Տիգրանակերտ .

Ասոր օրինակը Տէր Ղուկաս Աւետարանչին մէջ . Ը . Գլ . 37 համար . "Եւ աղաչէր զնա ամենայն բազմութիւնն շուրջ ըն-կողմանք Գերգեսացւոց գնալ ՚ի սահմանաց նոցա ,, :

Շատերը կը ցանկային Յիսուսը տեսնելու , ինչպէս որ սուրբ Աւետարանը կը վկայէ . Մատ . ԺԳ . 17 : "Բազում մարգարէք և արդարք ցանկացան տեսանել զոր տեսանէքդ և ոչ տեսին ,, : "Հերովդէս ցանկայր ՚ի բազում ժամանակաց տեսանել զնա ,, : Ղուկ . ԻԳ . 8 : "Աբրահամ հայր ձեր ցանկայր տեսանել զօրն իմ ,, . Յովհան . Ը . 56 : "Զաքէոս կը խնդրէր տեսանել Յիսուսը ,, . Ղուկ . ԺԹ . 2 .

Բայց Գերգեսացիները աղաչելով ճամբու կը դնէին , որովհետև իրենց աւարեալ մասնաւոր շահերուն վնաս կուտար :

Երբոր դևերը մարդոցմէ կ՚ելլէին . հրաման կը խնդրէին որ խոզերուն մէջը մտնան . և Յիսուս ալ նոյն հրամանը տալով . խոզերը ծովը թափուելով կը խեղդուէին , փասն-որոյ խոզին տէրութիւնքը խուռն բազմութեամբ կ՚աղաչէին որ ալ բժշկութիւն չընելով իրենց սահմանէն դուրս ելլե-լու կը հրաւիրէին :

Ով շահախնդրութիւն . ինչե՜ր ըրած ես , և ինչե՜ր ալ պիտի ընես : Եւան Ադամէն զատեցիր , բաւական չը-սեպեցիր . այս անգամ՝ Եւայն և Ադամը ՚ի միասին Աս-տուծմէ միանգամայն հեռացուցիր . ալ ուրիշ զատած-ներուդ ընելիք մը չի մնար . զոր օրինակ՝ հայրը՝ զաւակ-

մէն . մայրը՝ աղջիկմէն . հարսը՝ սկեսրէն . եղբայրը՝ եղբօրմէն . քոյրը՝ քրոջմէն . ազգականը՝ ազգականէն . դրացինը դրացինէն . քաղաքացին՝ քաղաքացոցմէն . ընկերը՝ ընկերէն . սիրելին՝ սիրելոյնմէն . վարդապետը՝ աշակերտէն . քահանայն՝ ծուխերէն . վարդապետը՝ միճակէն ։ և այլն և այլն ։ այս ամենը ընտղն է շահախնդրութիւնը , ինչպէս որ յայտնի կ'երևի . Թող տանք միւս գէշութիւններն ալ . որ շահախնդրութիւնէն յառաջ եկած է . այսինքն՝ նախանձ , թշնամութիւն , հայհոյութիւն , խռովութիւն , մինչև անգամ սպանութիւն . և այլն ։

Նոր ցուցակները Աստուածաշունչ գրքին , և Հայոց պատմութեան մէջ շատ կը գտնուի . և ահա մէկ ցուցակն ալ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետին Տիգրանակերտէն փառաւոր յաւզարկաւորութիւնը կը լինի . շահախնդրէր և շահասէրներուն ձեռքով ։

Երբոր կը խոստանային Մկրտիչ վարդապետի ընելիք բարեկարգութիւնը ընել . Տես դեկտեմբեր 26 . — ուր է . ուր մնաց . տակաւին Հայոց տղայքը Հայերէն կարդալու համար՝ Բերթոլեթանէն վարժարանը կ'երթան և Տաճկերէն կարդալու համար ալ Մզկիթներու և Հոռոմներուն մէջ Տաճկաց մանկանց հետ կը կենցաղավարուին ։ Արդ հետև օրինաւոր վարժարան մը հաստատելու Թոյլտուութիւն չի տար շահախնդրութիւնը . ո՞հ ։ Թէ և բարեսիրտ քանի անձինք կը միաբանին օրինաւոր վարժարան մը բանալու չի յաջողիր ։ Աստն ալ շահախնդրութիւնը քառասուն հազար ղուրուշ ծախս ընել կուտայ . հարկաւոր չեղած Եկեղեցւոյ և Առաջնորդարանի գաւիթին դռները կը մեծցնէր . ահա Տիգրանակերտու Առաջնորդին խելացութիւնը ։ Ալիբունար Աստուածածնի եկեղեցին և Պօլթրպիլ մշտնջենական քահանայ մըշէն գներ . Տես նոյեմ . 6 ։ Նոր շինուելու եկեղեցւոյ դուռը

չեն բանար. Նիւթական եկեղեցւոյ դուռը կը մեծցնեն։ Հարցնենք իրեն. զինուորեալ եկեղեցիին պիտոյքը յառաջ հոգալ պէտք է, և թէ նիւթականին. այսինքն՝ ժողովուրդը առանց քահանայի, մանկունքները առանց օրինաւոր վարժարանի մնալը հարկաւո՞ր է, և թէ եկեղեցւոյ հարիւրաւոր տարիներէն յառաջ շինուած և մնացած դուռները հարկաւո՞ր էր շինել և մեծցընել։

Արդարև նիւթական եկեղեցին հարկաւոր պէտք է. պայծառ և փառաւոր ըլլալու. որովհետև տուն Աստուծոյ է Ղուկ. ԺԹ. 46։ "Եղիցի տուն իմ տուն աղօթից"։

Բայց նախ և յառաջ զինուորեալ եկեղեցւոյ խնամք տարուելու է, որ նիւթականն ալ զինուորեալին համար շինուած է։

Երբոր զինուորեալը տկար խեղճ, ողորմելի, տգէտ և կոյր ըլլայնէ՝ անոր նիւթական եկեղեցին հաստատ հիման վրայ չկրնար մնալ։ Ինչպէս որ կը տեսնուի, շատ տեղուանք և մանաւանդ Քիւրտիստան, և Հայաստան շատ եկեղեցիներ և վանորայք, է որ՝ տակաւին ողջ կեցած է անմարդաբնակ. և է որ՝ միանգամ՝ աւերակ. զորօրինակ՝ Նաւիրկերտ. տուրք Աղբերիկ, Էջմիածնի կողմերու մասնաւոր վանորայքը. և այլն և այլն։ Փնտռողը շատ աւերակներ կրնայ գտնալ զինուորեալ եկեղեցւոյ տկար և տգէտ մնալու պատճառաւ։

Ահա այս տեսակ խելաց տէր մարդիկ՝ էր որ՝ Մկրտիչ վարդապետը փառաւոր ճամբու կը դնէր։

Ամէն մարդ կը ցանկայ մաքուր և պարզ ջուր խմելու. անոր համար լեռնէն իջած ջուրին, գետնի տակէն մաքուր ճամբաներ կը շինեն. և արժանի կը լինին մաքուր ջուրը խմելու։

Երբոր մէկ, կամ երկու շահասէր մարդոց [illegible] (Թալ-լան) ջրին եղերքը գտնուելու ըլլայ, անոնք չեն կամենար

1850 և 1851. Միջոցէն Հարբերդէն Շապին—Գարա հիսար գալը, և Տրապզոն։

լեռան ջուրը գետնի տակէն երթալու. որ իրենց մէկ կամ երկու կտոր Նարլան ջրուի նոյն ջրէն։

Եթէ և ձրիաբար ջրին համբայ շինող մ'ալ ելլէ, անոր ալ թոյլ չեն տար շինելու. իրենց երկու կտոր չբռւանալիք Նարլան ջրուելու համար, բոլոր քաղաքացւոյն պղտոր և հողոտ ջուրը կը խմցունեն. և անոնք ալ զրկեալ կը մնան յստակ ջուրը խմելէն, և արժանի կը լինին պղտորեալ վը-նասակար ջուրը խմելու։ Քանի որ Յօնան մարգարէի դըղ-մենին Տիարպէքիրցւոյ գլխուն վերան բարձրացած է. տա-կաւին Յօնանին պէս պիտի քնանան, մինչև որ Աստուած տկար որդան հրաման ընէ ղանի կտրելու, որ արևը ծագէ իրենց ու Քիւրտիսթանի վերան։

«Ով որ ունիցի ականջս լսելոյ լուիցէ». — Եւ որ է-ծառայութիւնն է՝ խորհեցի. Աւետեմ. «Ցէքէ՛ զխախտան քո և նոր զինուորութիւնն». Քանզի «Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն, զի յայտնի լիցին գործք նորա թէ Աստուածով գործեցան». Յով. գ. 21։

Գլ. Զ.

Գանք հիմայ մեր պատմութեան կարգին. երբոր մտաւ Շապին—Գարահիսար գտաւ Հայոց ժողովուրդը յետին ծայր խռովութեան մէջ. եկեղեցին՝ Առաջնորդարանը՝ վարժա-րանը այրած փոշի դարձած. իշխաններուն կէսը Տրապիզոն բանտին մէջ։ Մնացածներուն ալ ետևէն հրաման եկած էր որ պիտոր երթան Տրապզոն,

Տրապզոնի մէջ չորս ամիս մնալով մինչև իցէ գործերը կարգի դրուելով, 1850 մարտի 2ի. Ակրասոնով 28 ժամ հեռի եկաւ Շապին գարա հիսար։

1851 · Մկրտիչ Վարդապետը կը հրաժարի Շաղին—Գաւառակէն։

Տրապիզոնի մէջ չորս ամսուան եղած գործերը շատ է, աս տեղս մեր համառօտութիւնը չի ներեր գրելու. ուղղակի կրնայ Գերապատիւ Մամիկոնեան Կարապետ պէյէն տեղեկութիւնը երկարօրէն իմանալ, որովհետեւ յիշեալ, Պէյին ձեռքով կը տեսնուէր գործերը։

Շաղին—գաւառ գիւղերին մէջ շատ նեղութիւն քաշելով երկար միջոցներով հազիւ թէ կրցաւ հաշտեցնել զիրենք, և շատ աշխատութիւններ քաշելով եկեղեցւոյ շինութեան հիմը դնել տուաւ. 1851ին սկսան շինել, և Պատրիարքարանէն աս միջոցին յիշեալ վարդապետին Առաջնորդական ֆէրմանը, և արքունի ականակուռ նշանը եկաւ. հաւատարիմ աշխատութեան փոխարէնը։ Իշխանին մէկը Տրապիզոնէն եկաւ, ուզեց որ՝ ինքն ալ ձեռնամուխ ըլլայ եկեղեցւոյ շինութեան. ուստի բոլոր ժողովուրդը դէմ կենալով՝ չընդունեցին։

Դիմեց յիշեալ Իշխանը Առաջնորդին՝ գոնէ անոր ձեռքով գործին մէջ կը յուսար մտնելու. երբոր Առաջնորդէն ալ յոյսը կտրեցաւ, սրտին մէջ խիթացաւ որ՝ աս Առաջնորդի օրովը չպիտի կարենայ հաստահարութիւն ընել. վասն որոյ սկսաւ Առաջնորդը քաղաքէն հանելու հնարքը գտնալ, և գտաւ ալ և կատարեց ալ։

Գտաւ իրեն կամակից Պօլսոյ մէջ մէկը, ան ալ Յակոբ Պատրիարքը խնդրուիլ ըրաւ. որպէս թէ 18000 զուռուշ աս Իշխանը Մկրտիչ վարդապետին տուած կըլլինի. ուստի Պատրիարքը կը գրէ, կամ փարան տուր, և կամ Պօլիս եկուր։

Որովհետեւ աս որոգայթը հնարողը այնպէս հնարեր էր որ՝ հարկաւ Պօլիս պիտի երթայ վարդապետը, որովհետեւ լաւ գիտէր չէ թէ 18 հազար՝ այլ 18 փարայ առած չէր. ուստի կամայ ակամայ Պօլիս պիտի երթայ։ Ըն ատեն անոր

տեղը վարդապետ մը կը բերէ ։

Ըստ գրութիւն երթալէն գալէն ետև՝ ստիպուեցաւ Պօլիս գնալու. ելաւ ևս 28 ժամ եկաւ Աֆրաւօն և անկեց շոգենաւով Պօլիս. 1852 դեկտեմբեր, ահա այս չորրորդ գալն է Պօլիս ։

Տակաւին վարդապետը ծովուն վրան, Պօլիս կուգայ ։ Իշխանի կամքը կատարեց Պատրիարքը, Էկինէցի Կարապետ վարդապետը յղեց Առաջնորդ Շապին—գարահիսար . լման վեց ամիս Պատրիարքարանը մնալով երկարօրէն քննութիւններ սկսաւ ըլլալ, մինչև վեց ամիս . վերջապէս բանի մը հիմն սուտ ըլլայ նէ՝ տասը տարի ալ քննես՝ բան մը չպիտի գտնաս ։

Հիմա կը հարցուի . եթէ անմեղ է՝ ինչո՞ւ Առաջնորդական պաշտօնէն կը հրաժարեցնեն . և եթէ մեղաւոր է՝ ինչո՞ւ անմեղութեան գիրը կուտան, որ մինչև ցայսօր նոյն գիրը կը կենայ յիշեալ վարդապետին քով ։

Ահա յայտնի է գործը ինչ կերպարանքի մէջ մնալը, ալ ըսել և ցուցնելը մեծ անխելքութիւն է, « Լոյս եղէ և [illegible] » · Մատ · ԻՋ · 63 ։ և Սաղմոս ։

Բայց յիշեալ վարդապետին քով այլ ևս կնքեալ զօրաւոր ձեռագիրներ կայ, թէ որ վարդապետը վրէժխնդիր ըլլալու կամք ունենար նէ՝ ատ գրերով կրնար գէշութիւն հասցունել յիշեալ Իշխանի անիրաւութեանցը ։ Ինչու ատ գրերին ալ Գերապատիւ Պէյլէր Յակոբ էֆէնտին քանի անգամ ուզեց որ վարդապետին ձեռքէն առնել, ու վարդապետն ալ չէր տար, չէ թէ գէշութիւն մը հասցնելու համար, այլև ժամանակ կը լինի որ կը հարկաւորի ։

Բայց Գերապատիւ Պէյլէր Յակոբ էֆէնտին հնարիւք մը վարդապետին ձեռքէն առաւ . 1852 սեպտեմբեր 22 օրն Դր. Մկրտիչ վարդապետը տարաւ իրեն սենեակը Վալիտէ—խանը

1852. Օգոս. Գերապատիւ Պէյլէր Յակոբ Էֆէնտին՝ գերը կ'առնէ Մկրտիչ Վարդապետին և 1514 ժամ ձիաւոր վրայ նստիլ ըրճէլը յիշեալ Բաքանտոյն։

Ասաւ անգամ մը նայինք ատ քովիդ եղած գրերը, որո-
նակները հանէ՛ տո՛ւր ինծի, վարդապետն ալ միամիտօրէն
հանեց սկսաւ գրել օրինակը հանելու, մէյմ'ալ տեսաւ որ
սենեկի դուռը դրին, բռնեցին բոլոր գրերը առին ձեռքէն։
Մեծապէս վարդապետը շատ նեղացաւ. բայց ինչ օգուտ
գործը լմնցուցին, ատ գործողութիւնն ալ որ ըրին, չէ թէ
վարդապետէն կասկած մը ունէին. այլ զի՝ օր կը լինի ատ
գրերը ուրիշ մարդու ձեռք կ'անցնի, կարելի է որ գէշու-
թիւն մը տակէն կելլէ. միանգամ թող անհետանայ գրերը
ապագայ չարը խափանելու, յիշեալ աղայն բարի մտօք խա-
ղաղացոյց գործը։

Ան Իշխանը որ Մկրտիչ վարդապետը այդպիսի զրպար-
տութեամբ Պօլիս բերաւ տեղը Կարապետ վարդապետը տա-
րաւ դրկաւ, իրեն կամքը կատարեց, բայց չվայելեց, ինքն
ալ աղքատի մը տունը երթալով, ան տեղը կտոր մը քնա-
նամ ընելով, գլուխը դրեր քնացեր, ա՛լ չէ արթնցեր.
առանց հաղորդութեան կեանքը կնքեր լմնցուցեր. Աստ-
ուած անոր յանցանքը չի յիշէ. ամէն։

Հիմայ նայինք քանի՛ ժամ ճամբորդութիւն ըրաւ յիշ-
եալ վարդապետը, Ահա 138 ժամ Սամսոնէ Տիարպէքիր.
188 ժամ Ասորեստանու լեռները, Ցամթայ 90 ժամ Սէրդ
14 ժամ։ Զառայ. 12 ժամ առաքելոց վանքը և 9 ժամ
Շապին-գարահիսար. 48 ժամ Տրապզոն. 28 ժամ Կիրա-
սոն. 28 ժամ վերստին Կիրասոն և անկէց Պօլիս. լման 555
ժամ. և 959 ժամ ալ առաջինը. ըրաւ 1514 ժամ. որ
ձիաւոր վրայ նստած ճամբորդութիւն ըրած է։

Այս անգամ մեղքնալով իրեն. որպէս թէ յանկարծ
մեռաւ եղաւ. բերին Եօզղատու Առաջնորդութիւնը առին

Միւռոնի հովուակերը Նօզեան Աղջկանց վարժարան կը հաստատէ, քննութիւն աղջկան և տղայի նշանադրութեան։

իրեն 1852. Օգոստոս 27ին օրն Դշ. եղաւ 60 ժամ հեռի Սամսոնէն եկաւ Նօզըր։

Նօզեան քաղաքին մէջ երեք ամիս կեցաւ վարժարաններուն այցելութիւններ ըրաւ. և աղջկանց համար յատուկ վարժարան բացաւ, Աղօթական և գործնական արհեստներ սորվելու համար։

Այս վարժարանին համար Լուսաւորչական ընկերութիւնը հաստատեց. Տե՛ս Նոյեան Աղաւնի լրագրին 1852 և Սեպ" 3 և Դեկտ" 27. Մայիս Նոյ" 12։

Ժողովուրդը այս վարդապետին ազգասիրութեան համար յարեցան իրեն և շատ կը սիրէին։ Այս միջոցին գիւղական 20 տարեկան աղջիկ մը՝ և 25 տարեկան տղայ մը, եկան խնդրագիր մը մատուցին վարդապետին։

ՕՐԻՆԱԿ ԽՆԴՐԱԳՐԻՆ

Ֆազիլէթլու էֆէնտիմ, պիզ պու [illegible] նըշանլանմըշըզ, [illegible] պիզի [illegible] խաթըր [illegible], [illegible]։ Ամէն էֆէնտիմ. [illegible] Աստմ, [illegible]։ 1269 [illegible] 20. Գէորգ և Եղիսաբէթ։

Այս խնդրագիրը առաւ, զոյգը կանչել տուաւ. Տէր Մարտիրոսը և Տէր Գրիգորը. Բերդի Ռուբէնը. Աստուածայինը, Պօղոսը. Սիմոն աղայք, և այլն։ Երկարօրէն քննեց և իմացաւ. որ մեղք չէ՛ բայց՝ աղջիկը կուզեն բռնութեամբ զատել իրեն բուն նշանածէն, և տան ուրիշ տղայի մը, բայց աղջիկը, կը պոռար և կաղաղակէր իւրը պէտք օտար հաւատքի մէջ ձգելու ցոյց կուտար, եթէ բռնութեամբ զատուելու ըլլան։

Արովհետև դրսերը տառանց բռնութիւններ շատ կ'ըլլան. Նման ատ աղաղակները ամիս մը տևեց, աղջիկը գնաց Բօղազլըեան մուտասարըֆըն տուաւ, անկէց ալ հրաման եկաւ. թէ ատոնց գործը հոգալու է. վերջապէս վարդապետը մտածեց երկարօրէն. և խորհեցաւ։

Թէ որ տառնք պսակեմ, ոմանք մարդիկ զիս շատ պիտի նեղեն. ալ Եօզղատ պիտի չկարեմ մնալ. և եթէ չպսակեմ, տառնք աղքատ ըլլալովնին Աստուծոյ պիտի բողոքեն. ուրեմն թող Աստուծոյ չբողոքեն զրկեալ. քանզի Աստուած կ'ըսէ. "Ջէհէննէմ'ի յէնէ քօղուլէ տաղէ, քօղուն հըլըյաղըց եհէա յօլունտա Տեանըն ղօրուսըլեանըց,,. թող ես նեղուիմ, և Եօզղատ ալ պէտք չէ' ինծի ըսաւ, ելաւ հրաման ըրաւ քահանայից որ պսակեն։

Բայց քահանայք եկան տղը ձեռքը ընկան ըսելով "Աման Հայր սուրբ. էյն տաուղը, պէկը քոմշըն. էյն չէտէրըըն պէկը քարըշըր, ըէնտի էտէրըը պէկի պօշ էլէ տօլաշ-տըրըմէկէըն. պէրա պէկը քօրքարըը օնատի Բարաքիրան եայըն։

Մտածեց վարդապետը, իրաւ անանկ է ըսաւ, ուստի ինքը ելաւ հագաւ Վեղարը. 1852. Նօյեմբեր 25 Երեքշաբթի օրն պսակեց, և դրաւ ճամբու. գնացին։

Նոր վրայօք խռովութիւնք ծայր տուաւ և ինքնալ չկեցաւ, որպէս թէ Աստուած յանկարծ ատ խեղճերուն պսակուելուն համար' վարդապետը Պօլսոյ բերաւ Եօզղատ։ և երկրորդ աղջկանց վարժարան բանալու, ահա երկուքնալ կատարեց ելաւ կերթայ։ 44 ժամ հեռի Եօզղատէն Պօլիս։ Նախ Եօզղատէն 3 ժամ. Սորկուն գիւղը. 6 ժամ Իւզկաթըմ քէօյին. 5 ժամ Սարըմ պէյ. 3 ժամ Չօրում. 7 ժամ Չաթալ խանը. 6 ժամ Սամսոն, Դենիզ" 12։ Նաւ ճամբորդութեան ժամերը լման 44։

Անկաւ պօլիս, ելաւ Պէյ օղլու Քէչէճեան հանի Աստուա-

Այսօր Պօլսէն համար խառնակութեան ելեւելք , և Մկրտիչ վարդապետի Պօլիս գալը։

պետ աղջին տունը իջևանեցաւ այս հինգերորդ գալն է 'ի Պօլիս . տեսնենք այս անգամ ինչ պիտի ընէ Մկրտիչ վըշտակիր վարդապետը . մինչ 'ի միւս գլուխ ։

ԳԼ. Ը.

Երբ ներկայացաւ Պատրիարքարանին ։ Հարցուց Յակոբ պատրիարքը . Թէ՛ ինչո՞ւ եկար . պատասխանեց . — Աստուած գիտէ տէր Եգիպտոս երկու անկատար գործ կեցած մնացած էր , ինձմով կատարել տուաւ , դարձեալ ճամբու դրաւ , գլխ բերաւ Պօլիս . 'Եկեր եմ հիմա նորէն օրհնելու . Եւ հարցուց , Թէ՛ օրհնաւոր պատասխան գիտես տէր , պատասխանեց . — Եթէ օրհնաւոր չէ՛ որ իմ պատասխանս . ծառայ եմ , ինչպէս կը հրամայէք այնպէս տամ պատասխան ։

Դարձեալ հարցուց վռնտեց առջևէն , և մէկ ժամանցաւ և կանչեց ըսաւ , ըսէ՛ ճշմարիտը ինչո՞ւ եկար . աչքս տես քեզի համար գիրերն որ խռովութիւններ հանած ես , թող ատ պսակը ճէհեննէմ ըլլար՝ և չընէիր ։

Պատասխանեց . — Ծառայ եմ — պսակը ճէհէննէմ ըլլալնէ՝ ես ալ ճէհէննէմ պիտի ըլլայի , մեղք չէ՞ ինձ . ուրեմն գնա տես ինչպէ՞ս պիտի դադրեցնես ատ խռովութիւնը , ըսաւ Արքազան պատրիարքը . գնա , դադրեցուր ։

Միւս շաբաթուն՝ շատ Եգիպտացիներ թափեցան Պատրիարքարանը և ըսին որ պսակը՝ օրինաւոր պսակ էր , որ ըրաւ Մկրտիչ վարդապետը . քանզի երեք տարի էր որ նշանուած էին . ոմանք անձինք կուզէին աղջիկը առնել ուրիշինաւ . աղջիկը մեռնել իրեն աչքը առած էր և նշանածէն չէր զատուէր . վարդապետը աղքատին պսակը ձրիաբար ընելով մեղաւոր եղաւ , և այլն և այլն ։

Արտաքին [illegible] տալը, Պատրիարքարանը ընդհանուր ժողով ըրաւ:

Շատ երկարեցաւ աս գործը. ան ատեն՝ Պոլսոյ երեւելիքն և ժողովքը, ամէն բաներէն պաղած ու կուսակային Պատրիարքարանը և ոչ կերթային. բոլոր Ազգային գործերը երեսին վրայ մնացած կեցած էր, պատրիարքէն և [illegible]-
են [illegible] ձայն չ'ելար:

Խասգիւղ վանեցին, Բերաթխաթանցին, Ենիքապուին և այլ շատ քաղաքներէն ցաւ ունեցողները ժողովեցան, Պէշ [illegible] Մկրտիչ վարդապետին քով. և գրեցին [illegible] մը և տուին Ժողովարանին, [illegible], 1853. Յունվար 26.

ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ԱՐՁՈՒՀԱԼԻՆ ՕՐԻՆԱԿՆ Է

Ազգային [illegible] Պատրիարքարանը, [illegible] հրամանաւ, [illegible] Պատրիարքարանին հրաման [illegible]:

Մարտի 1ին եղաւ հրովարտակ մը, մարտի 7ին եղաւ Ժողովը. [illegible] այնպիսի անսարան մը բացուեցաւ որ Պատրիարքարանը չտեսնողը և Պատրիարքարանի ճամբան չգիտցողը, ան օրը տեսաւ, ճանչեց:

Ահարկու և պատկառելի ատենին մէջ հարցուցին Մկրտիչ վարդապետին, թէ՝ — [illegible] — [illegible]:

[illegible]

8

խաբէբայէն երնալը, և նշանաւոր տունէ մը երեւոյթները։

հէլ, ուզէին Ներքայ և ուղղակի մէճակը լուացընել Յարութեան հա-ծէթը մէյ մը բերան է՞ ըսաս [illegible]։

Այն օրը խորհրդականին խորհեցան, Աղայ Պօղոսեան Ամիրզար Աղայն, և խաբէբայէկին մարդը. ելան Մեծըլեան-տանէն. Անիրաւիչ վարդապետը, գնացին Պոլսը. Այն տեղն խաբէբայէ նորէն Բոսֆոր քաղաք էր Մարսիլա տիրան անոր [illegible], և յիշեալ Աղայն Անկրաւիչ վարդապետին նը-նաւքը կը տանէր, անոր համար, ինքը քան զանձինը յառաջ գնուր դնացած քաղաքին քով նստած էր. Տէր լուսաւորեա-լէ հոգին, և զաւակները բարեկիրթ պահեսցէ։

Առան փաշային քով, փաշայն Պատրիարքարանի գիրը կարդաց նայեցաւ վարդապետին երեսն 'ի վեր ու ըսաւ. " Մեծըլեան օղլու՞ մը. պատասխանեց — դէյիլ. — Մեծըլեան գան-տըրմը՞ ; պատասխանեց — խայըր։

Նորէն փաշայն դարձեալ Պատրիարքարանէն գա-ցած գիրը կարդաց, հարցաւ վարդապետէն Մեծըլեան օղլու՞ մը պատասխանեց այո, դէյիլ. — Մեծըլեան գանտըրը մը՞ պատասխա-նեց, խայըր. Նաս բարկացաւ փաշայն, այսպէս երեք անգամ հարցուց. վերջը ըսաւ, Նէ՞ն գանտարը, պատասխա-նեց, Էյըլէ ըլմէ Նէ՞ն [illegible], Էմի [illegible]; Հրաման ըրաւ. Սեօյլէ. Էֆէնտըմ դէնէրէնըզէ Մեծըլեան [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]։

Այնպէս որ ըսաւ մշտանկիր վարդապետը, փաշան պա-տասխանեց ։ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. ըսաւ, Համբու դրաւ։

Պատրիարքարանը սկսաւ ան օրէն օրհնելոյ Նոր Ժո-ղով Համտատեցին, Աղգային գործերը ըստ կարելի կերպին

Միւսիւ [illegible] օգնութեամբ [illegible] Սրբազան Պատրիարքի Հետ ։

սկսաւ տեսնուիլ ։

Նա միջոցին քանի մը երեւելի գործեր պատահեցաւ. զանց չենք առնել աս տեղս յիշելու ։

1853 . Յուլիս 5 Պէրպէրեան Յակոբ վարդապետի Թաղումն եղաւ Շահնազարեան Կարապետ վարդապետը Պոլսոյ քանակեան ճառը խօսեցաւ Պէյօղլու Ս. Երրորդութեան եկեղեցին.

Մայիս 8 . Մատթէոս Պատրիարքը Էջմիածնայ Ս. Աթոռոյ Նախորդ անուանեցաւ ։

Մամիկոնեան Վարդան աղայն Մուշ գնաց բարեկարգելու ։

Մկրտիչ վարդապետը ներկայացաւ Արքազան Յակոբ պատրիարքին . առանձին քանի մը Հայցմունք ըրաւ ամենայն խոնարհութեամբ ։

Ըսպասեցէք [illegible] . — ըսաւ . — Ներեցէք ինծի , որ խօսիմ ։ — Ներսոտ է [illegible] խօսիր , ըսաւ ։

" Զես Յովսէփեան [illegible] [illegible] 1841էն , 45էն , և 46էն , և 47էն [illegible] [illegible] ։

Ուստի զանազան միջոցներ քաշելով Պոլիս կուգայի օգնութիւն խնդրելու ։

" [illegible] ։

Ինձի [illegible] ,, ։

Ինչ [illegible]

Մշոյ Սուրբ Յովհաննէս, Գուալք և Խնուս երեւը տալը, Վարժարաններ բանալը։

տարբ Թոյլ չեն տար, որ որդիք մեր յղացած Քրիստոնէութեան համար բարիքները յառաջ 'ի լոյս բերուելու.

Թէ որ՝ կայ, անիրաւ, բռնաւոր պաշտօնեայ մը, իսկոյն Թուրքի Սահմանադրական պաշտօնեայ մը տեղէն և անդէն կը յղէն. Ո՞ւր է ժողովրդեան։

Չեմ գիտեր, ինծի համար ի՞նչ կը խօսին այն շահելու, և թէ այն ի՞նչ թերութիւն գործէի համար. այսօր պատասխանը կը խնդրեմ Հոգեւոր ժողովրդէն.

Պատասխանեց Արքազանը. — Այդ մի հարցաներ, միայն որդոյ գնա. Յաւէտ եղած բարիքը Քրիստոնէութեան խղճմտանք ըրէ քանի մը օրուայ ներ՝ ինծի շնորհէ գիր. Աստուծով այս անգամ կարգէ կը դնէ Քրիստոնեանը.

Մեծապէս հաստատ խօսք տուին որ, մինչև ցմահ Քրիստոնէութեան Առաջնորդը դու ես, հաւատարմացուցին զինքը, ֆերման կանդակը շինեցին և գրեցին տուին իրեն.

Ինքը ալ՝ "Լաւ է յուսալ յԱստուած, քան յուսալ մարդիկ", "Ի քեզ Տէր յուսացայ մի՛ ամաչեցից յաւիտեան", Քանզի, "Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն"։ Յով. Գ. 21։ Ըսաւ և սկսաւ Ճամբորդութեան պատրաստութիւն տեսնել։

ԳԼ. Ձ.

Ըսաւ վարժարանի վերաբերեալ գրքեր քանի հազար ղուրուշի, և այլ վանից պէտք եղած եղեններ. և առ միջոցին Ճամբու խարճլըղի համար՝ 1000 ղուրուշ Տատեան Պօղոս Պէյը. և 1000 ղուրուշ խաճիքօյ Կարապետ Գերապատիւն Ըզգաւէրները տուին վարդապետին.

ԳԼ. Ի.

Եկաւ Տրապզոն Յունիս 14. անկէ 15 օրով. 150 ժամ հեռի եկաւ Մշու Ս. Յովհաննէս վանքը. Յուլիս 29. գրքերը և եկեղեցիները յանձնեց Մշանց. և հարկաւոր եղածին չափ վերձակին հետը առաւ գրքեր. և ընծայներ եկաւ 6 ժամ Ճէնըք.

Ճէնիքու եկաւ Գուզլը գաւառը առաւ Հայաթնակ գիւղօրէից վարժարանի համար գիրք.

Ահարոն գիւղը՝ տուն 50. քահանայ 3. Տէր Յարութիւն, Տէր Պետրոս, և Ուսեփ Կիրակոս. Երեցփոխան Կոքէ. առաւ անոնց 13 կտոր, Սաղմոս, Գործոց եւայլն.

Գնեղերվանք գիւղը՝ 80 տուն. Տէր Կարապետ, Տէր Պօղոս. Ուսեփ Տ. Կարապետի տուներ. Երեցփոխան Կուրծօ. առաւ 17 կտոր գիրք.

Հնձքար գիւղ՝ 40 տուն. Տ. Աբրահամ. Ուսեփ Աբօ. առաւ ասոնց ալ 13 կտոր.

Եղյուր գիւղ՝ 15 տուն. Տ. Հայրապետ. և Ուսեփ Առաքել. առաւ 8 կտոր.

Ճիւղէք գիւղ՝ 10 տուն. Խասուր 10 տուն. Կրեմօրի 10 տուն. անոր քահանայները Ահարոնք գիւղին կուգան. բոլոր տունք 220.

Եղաւ Գուզլը գաւառէն, եկաւ Խնուս նահանգը, 6 ժամ հեռի Մաղտոնն. այս նահանգի Հայաթնակ Սուրբ Յովհաննէսու վերձակ գիւղօրէից առաւ գրքեր.

Փաւակայ՝ տունք 150. քահանայ՝ 4. Տ. Պօղոս, Տ. Յօհաննէս, Տ. Գրիգոր, Տ. Եղիա, Ուսեփ Կոզէ, և Միսաք. առաւ գրեանք 14 կտոր.

Հերքն՝ տունք 60. Տ. Աստուածատուր. Ուսեփ Գա-

զար, տուաւ 19 կտոր գիրք ։

Սաղտուն՝ տունք 60 ․ Տ․ Առաքել, Տ․ Կարապետ, Օտէս՝ Մրօ և Սուլան ․ տուաւ գիրք 18 կտոր ։

Արսըրկ՝ տունք 30 ․ քահանայն՝ Փառակայէն հուլայ ․ Օտէս՝ Սարգիս ․ տուաւ գիրք 16 կտոր ։

Արդկենք՝ տունք 15 ․ Օտէս՝ Խաչօ ․ գիրք 14 կտոր ։

Իշխնցոր՝ տունք 15 ․ Օտէս՝ Արօ ․ գիրք 14 կտոր ։

Ընկուզնակ՝ տունք 30 ․ Օտէս՝ Մրօ ․ գիրք 16 կտոր ։

Տունք ամէնը 360 ․ սոնց եկեղեցիները փոքր ․ անխնամութեամբ մթագին մէյմէկ մառանի նման են անզարդ ․ միայն քարաշէնք մը, ոչ սիւնք և ոչ այլ ինչ ․ Հնոտի մաքաղցր մը, նոյնպէս զգեստին, և այլն ։

Նշլու ասկէ եկաւ Անխիպրղ վանքը, 12 ժամ գեղի Հարաւ ․ նստաւ այս տեղս ․ մարգ խոկեց ․ Հեյնի ․ Իճե ․ Հացըօ խոստովյները ․ Հայնու Տ․ Պետրոս ․ և Շաշոնց Սահափան աղայն, և Մ՝ուլղազան Պայարը, և Իճու Ալէքսան աղայն, և Հօրումայ Մ՝ելքոն ; և Օտէս՝ Յակոբ ․ և Հաղբուաց մահտեսի Խաչատուր աղայն ․ և Թիրպայէնցին մահտեսի Սարգիս և Ստեփանը, և Պետրոս աղաները, բերել տուաւ ․ և Շմշկու Օտէս՝ Համէ աղայն ։ Ես հաղորդեցուց երեկոյներուն մէյմէկ շուխա վերարկու ․ նկրդ Պատրիարքին կոնդակը կարդացին, վարժարաններու թէև խանգարուած էր, դարձեալ բացին ․ և տուաւ հարկ եղած վարժարաններուն գրքեր ․ 1853 ․ Մայիս 10 ։

Նշլու ասկէ, 14 ժամ հեռաւոր եկաւ Տիգրանակերտ Ս․ Սարգիս եկեղեցւոյ Առաջնորդարանը իջևանեցաւ ․ Մայիս 24 ։

Թեմակալութեան քաղաքական գործերը տնօրինելու ․ Հոն մար՝ Մ՝կրտիչ վարժապետին 1 ձեռք շուխա քահանայ Հասարակաց գիրքեր (Մեկնութ պատ), և Շրուանեան մահտեսի Պետրո–

րոսին ալ ճնաղէ և 1 ժէո հագուեցուց, ըստ (Դաֆտա ֆէն-տառը). Հաստատեց կարգ և կանոնները, ելաւ քաղաքէն 4 ժամ եկաւ Սատի գիւղ։

Սատի գիւղ 150 տունք. մէկ եկեղեցի. Հրաշագործ Ս. Խաչ. 4 քահանայ. Տ. Ենովք, Տ. Գասպար, Տ. Յակոբ. Ուէս մահտեսի Սարգիս. մահտեսի Պօղոս Լայլի. Բացաւ հօս վարժարան, Տ. Յակոբը դրաւ վարժապետ. տուաւ 120 կտոր գիրք. և քերական Յրիպքար. և ելաւ անկէ, 10 ժամ հեռի եկաւ Ակլիվան. 1853 Նոյեմ. 4 Գիշերան գիւղը Ուէս Արզէին տունը իջեւանեցաւ. որ Ակլիվանցիք Հայերէն չեն գիտեր։ Տուն 24. Թղթահամարը։

Ակլիվանի մէջ մէկը երկու կին բերած էր և երկիրը եղած էր երկու կողմ. կէսը կ'ըսէր թաժնուիլ, կէսը կը պնդէր հաստատ մնալ. որովհետև Յունաց Տ. Կոզման պըտակած էր վերջին կինը։

Քանի որ Ակրակ վարդապետը չէր եկած Քիւրտիսթան, ատոր վրայ խռովութիւն մը չկար. Թելադրութեան Աշու և Տիյարպէքիրու, և այլ Վանօրէից վանահայրերէն, որ խռովութիւն մը ելլէ՝ բարեկարգութեան կանոնները չհաստատուի։

Երդարև շատ մեծ խռովութիւններ հանեցին, մինչև անգամ շատ մնաներ քաշելով յիշեալ վարդապետը սաստիկ հիւանդանալով եկաւ Տիյարպէքիր 16 ժամ. Դեկտ." 14։

Նա մասին համար շատ գրութիւններ ըրաւ Արքազնև Պատրիարքին, ինչպէս որ հարկը կը պահանջէր, այնպէս պէտ մը չերկեց. որ կարգի գրուեր գործը։

1 ամս. 3 ամիս մնաց Ս. Սարգիս եկեղեցին հիւանդութեամբ. որոյ բժիշկն էր Յոյն Թէմոստէնը. շատ ծախքեր և մնաներ քաշէն եւքը, ելաւ Տիյարպէքիրու եկաւ Քիւրտիսթան. ուր որ վարժարաններ կար, 60 ժամ շրջելով ան-

քէ անցունելով, եկաւ նստաւ Առնիպրիզ վանքը. 1854. Նոյեմ. 30։

Երկու ամիս մնաց այս վանքին մէջ հոգևոր և մարմնաւոր գործքերուն նայեցաւ. Խարզանու և Սասունու վանահայրերը եկան քովը. կարգ և կանոնները ընդունելով գնացին։

Ելաւ ասկէ, 32 ժամ զանազան նեղութեամբ եկաւ սուրբ Յովհաննէս վանքը. և վարժարանը բացաւ. Թիւրամէյտացի տիրացու Առաքելը վարժապետ դրաւ. կարգ և կանոնները կը շարունակուէր, իսկ Ռուսիոյ պատերազմին լուրերը որ հռչակուեցաւ Թիւրքիստան, ուստի Պօթանի մէջ Եզտիշէր Քիւրտը ապստամբեցաւ։ շատ զօրքերով կը շրջէր յափշտակութեան, և աւերութեան երկրին։

Մկրտիչ վարդապետին բարեկարգութեան հակառակներու օրը եկաւ. լոյս մը երևցաւ իրենց. ուստի սկսան Մշոյ դէպութիւնները դուրս գալու. վերջապէս Մշոյ Առաքել վարդապետը և իրեն թեկնածուները գնացին Գոյմաքամին քով զանազան ստութիւններ ըրին, երբոր ճողոֆոյի կայնեցան, բոլորն ալ ամօթով եղան։

Վերադարձաւ եկաւ վանքը նստեցաւ, սկսաւ խորհիլ ու ինքնիրեն ըսել. "Ես ինչ բանի որ կ՚ընեմ. տանս մէջ ոչխարին ամանց լսաւորելու համար. ասոնք զանազան քնաններու մէջը կը հալածեն, ով բանական է,,։

Որչափ որ տանջանք կ՚ըսէր, բայց իրեն խիղճը թող չէր տար, որ աղքատ ժողովուրդը այս տգէտներու ձեռքին ներքև ձգել իբրև գերի։

Վերջապէս սկսաւ երկնքէն ձիւնը թափթփիլ, ձմեռը իրեն զօրքերով կը պատէր Մշու ահագին լեռները և ձորերը. վեց ամիս պայմանաւ։ Վասն որոյ Մկրտիչ վարդապետի հակառակորդներու կողմէն երկնահաս ձիւնը կ՚ըսէր. —Եկէ՛ր եկէ՛ր կնա՛, քանի որ ծերունին ձմեռը չէ՛ նըս.

տեր դրանց առջև ։

Շատ մնաներ քաշելով եկաւ վանքը, Բաղեշով եկաւ Սղերտ քաղաքը, 39 ժամ հեռի ։

Աս տեղն ալ Պիթերը գեշանալով շատ նեղութիւններ կայ. ինքը յորդորեց մահտեսի Աստուածատուր վարժապետը, որ շարունակէ տղայոց դաստիարակութիւնը ։

ԳԼ. Թ

Եղաւ ինքը առկէ, ուղղակի եկաւ 13 ժամով Թորճիլ ըսուած Ս. Թովմաս Առաքելոյ վանից քովը նստաւ ։

Աս Եկեղեցին Ս. Թովմայ Առաքելոյ անուամբ կառուցեալ, յառաջմանէ 800 տուն առ եկեղեցւոյ շրջապատը եղած կը լինի. երբոր Հայքը կը շինեն. առ տեղի բընակիչները հոն կերթայ. այս տեղս կը մնայ աւերակ ։

Իսկ այս եկեղեցւոյ մէջ շատ յայտնի հրաշքներ ըլլալուն համար՝ բոլոր Մահմէտական Քիւրտերն. ոչխար կը բերեն (մատաղ) կ՚ընեն, և ինչ հիւանդ որ երեկոյին եկեղեցւոյ մէջ մնայ, առաւօտուն ողջ կ՚ելլէ ։

Վասն որոյ՝ այս եկեղեցւոյ շրջապատը ոչ ոք գեշութեամբ կարէ մերձենալ. ուստի ապահով տեղ մը ըլլալուն համար՝ եկաւ Մկրտիչ վարդապետը աս տեղս, վարժարանի ձևով քանի՛ սենեակ շինեց, և նստաւ 1855 · Մարտի 20 ։

Շատ ծառեր և այգի տնկել տուաւ, աւազան (հավուզ) շինել տուաւ, բոլոր ունեցածը ատոր համար ծախս ըրաւ և Քիւրտիստան օր քան զօր կը գեշանար. Վանահայրերը՝ և Մուշու և Տիարպէքիրու կղերներն ալ մեծ ուրախութիւն մը կ՚զգային իրենց սրտին մէջ. կանոնները հաստատուելու վրայօք ։

1856 · Ապրիլ · Ակիչէր գեղը բանուեցաւ Քիւրտիս

թան , կտոր մը խաղաղացաւ , նաև դարձեալ 80 ժամ շըրջան մը ըրաւ , և սինձակները · Աղերտ , Խարզան , Սասուն · ևայլն ։

Սարժարաններուն նայեցաւ և այցելութիւն ըրաւ , եկաւ արքունի զօրաց համար Էրզրում շինէ խրկելու աշխատեցաւ · և Քրիստոսեան ժողովրդոց խնամք կըտաներ կերպով մը ։

Աղերտու Խորայէլ խղճալի տղային փափագը տեսնելով տուաւ իրեն յանձնարարական գիր · յղեց Պօլիս Պատրիարքարան · որ Ս · Փրկիչ նստի · ուսումն սորվի , և նստաւ չորս տարի , եկաւ Աղերտ 1860 և նստաւ մահտեսի Աստուածատուրի տեղն վարժապետ · և մահտեսի Աստուածատուրը գնաց Պոլիս և այն տեղէն եղաւ վարժապետ ։

Սա միջոցին Հաքրօցի մահտեսի Պազարը շատ գէշութիւն և հալածահարութիւնն ընելուն համար՝ երկրացիք միաբան եկան Յամիթ , զինքը արգիլեցին իշխանութեան հըրամանաւ · Ազգային գործերուն ձեռնամուխ ըլլալէն ։

1857 · Մարտ 20 · և ս շրջանը կատարեց 150 ժամ ճամբորդութեամբ · եկաւ Խարբերդ , և անկէց Յամիթ · Պուլըքեցւոց համար ծանր աշխատութիւններ կրեց , վասն Աղթամարայ գէշութեան · որ սա գէշութիւնն ալ վերցնել տուաւ ։

Սա միջոցին Հաքրօցի մահտեսի Պազարը դարձեալ երկրացւոց գէշութիւն ընելուն համար՝ բռնեցին (հափս) ըրին ։

Տիյարպէքիր աղքատ ժողովրդոց 16 հակայ ղուրուշը Յակոբ եպիսկոպոսը իրեն կուսակիցներուն զոհ ընելուն համար , շատ ժողովուրդ Բրոտէսթանդ և Կաթոլիկ պիտի ըլլային , վերջը կերպով մը Յունաց յետին աղքատ 24 տուն ժողովրդոց եկեղեցին նստիլ , Պօլիս իմացունելը յարմար

1858 · Մկրտիչ Վարդապետը, Ենի—Մահալէ սուրբ Յակոբ Եկեղեցին Քարոզիչ կ'ըլլայ ։

դպրեց դասողը, վասն որոյ գնացին Յունաց եկեղեցին նստեցան. գրեցին Պոլիս, որ իրենց ցաւերուն դարման մը ըլլուի, մինչև հիմայ կ'ըլլուի ։

Դարձեալ 158 ժամ շրջան մը ըրաւ Թիւրտիսթան և եկաւ Տիյարպէքիր, և տեսաւ որ քաղաքին վարդապետը հանգիստ չկենար, ուստի ելաւ եկաւ 160 ժամ հեռի Տրապզոնով Պոլիս · 1858, Սեպտեմբեր · այս վեցերորդ գալն է ի Պոլիս ։

ԳԼ. Ժ.

Իջաւ Չուխաճը մէյմէ խանը · Հաճի Օհան աղային և Աճէմեանցի Կարապետի տուն · ատ միջոցին Յակոբ պատրիարքը հրաժարեցաւ, Գէորգ սրբազան արքեպիսկոպոսը եղաւ Պատրիարք ։

Յիշեալ սրբազան պատրիարքը, Մկրտիչ վարդապետին տուաւ եկեղեցի մը · որ երթայ ժամարարութիւն ընէ · որ էր Սամաթիոյ Ենիմահալէն · Ս. Յակոբ նորաշէն եկեղեցին · որ ծանր պարտքի ներքև կը ճնշէր ։

Ունէր 80 տուն խնամք աղքատ ժողովուրդ, և յետին խղճութեան մէջ կը տառապէր, սկսաւ այս տեղը քարոզութիւն ընել ամէն Կիրակի · առաւօտ և երեկոյ կը շարունակէր քարոզը · ուստի շատ մը ժողովուրդ սկսաւ գալ, քարոզ մտիկ ընելու և խաչահանգիստ տեսնելու · այնպէս եղաւ ատ եկեղեցին որ, ամէն Հինգշաբթի երեկոյին շատ մը ցաւագարներ կուգային եկեղեցւոյ մէջ կը կենային, ժամ 1 էն մինչև 4 հսկում կ'ընէր քարոզ կուտար ։

Առաւօտուն Ուրբաթ. Ս. Պատարագը կը մատուցանէր և խաչահանգիստը կ'ընէր, մինչև երեկոյ ժամ 11ին

հաշիւ թէ կը հանգստանար ։

Ամէն Ուրբաթ օր վարժարանէն տղայք արձակ էին, որովհետև Մանձիքօղլանաց բազմութիւնը այն տեղ կը գումարուէր, հարիւրաւոր արք և կանայք, կարդացողք, զօրապէտք, և այլն և այլն ։

Վարժապետն արձակուելէն առջի կ'ելլէր վարժարանը ինչքան ուխտաւորներ կային, ամէնքն ալ կարգաւ կը շարէր և կը նստեցունէր, և ապա համառօտ Քարոզ մը կուտար հիւանդներու վրայօք · որ հաւատով յուսացողը յԱստուծոյ պիտի առնէ բժշկութիւն · " Որ խնդրէ առնու հաստատով ", ։

ՔԱՐՈԶ ԱՌ ՑԱՒԱԳԱՐԱՆ

" Պու քէլամը Մուսա Եսֆենտի խօճ իլէ Պանտըրմալը .էսմէնէ Պիլմէյէնլէ հէմիշէ իչին տուա օգունուրտու, վէ նամազ էտէնլէրէ պէյանըլմըշտըր ", ։

— Միզ էհլի Իսլամ, Պէյ մէ Աղալար մէ Սուլթան հանըմլար, նիչին թէշրիֆ էյլէմիշսինիզ, չիւնքի Ալլահ Ազիմ շանն լութֆի քէրէմին ինայէթ իլա, էմրազլը հասթէլէրէ շիֆալէր օլունտըղընը Միզ տախի պիրէր թուրլու, գէրէք աղ մէ կէ-րէք չօգ, էմրազլարա կիրիֆթար օլտըղընըզտան, պիր շիֆայէ մամուլ· էտէրէք թէշրիֆ էթմիշսինիզ ։ — .

— Փէք այա · հօշ կէլմիշսինիզ, ինշալլահու Թէալէ ճանը կէօնիւլտէն վէ տէրունի տիլտէն տուա էտէն մուրա-տընի ալըր Եարապպիտէն ։ Կէրչէ՛ շիֆա պուլաճագսընըզ · ամմա պիր մուլհազէ էտէլըմ քի, Ալլահ Ազիմ շանն հազրէթլէրի պէնի ինսանի պիր տէրտ վէ պիր իմրազ եառաթմըշ իսէ, մու-քապիլին պիր թագըմ տէրտ վէ իմրազլար հալտան, հա-քիլ օլուպ ինսանլարի րահաթըզ էյլէտի ։ —

" Ո՛չ սերեն քորէ նետամանեցեր յոտողօրոն[illegible] տուաձ. այսինքն՝

(՚ի Դրախտին) · որդ՝ ասաց՝ ամենեցուն զօրութ,,· Մատ· ԺԳ· 27·
Պու սուվալէ ճէվապ վէրիյօրլար իւէք տիլտէն ճումլէ փէյ-ղամպէրլէր, քի պու տէրտ վէ էմրազլէր պէնի ինսանլէրըն նօգսանտի իչուն Թային օլունտու· Նասլ քի՝ Տավիթ փէյ-ղամպէր տէր· ''Կշտամբութեամբ վասն մեղաց խրատեցեր զմարդ, և մաշեցեր որպէս սարդի զանձն նորա։ Սաղ· ԼԸ· 12·
Օհիրա գատէ վէ պէլա կիւնահքեարլարըն պաշընտան էքսիք օլմիյէճէքտիր· ''Դարձցին ցաւք ՚ի գլուխ նորա, և հատուցա-ցին չարիք ՚ի Վերայ մեղաւորաց,,· Սաղ· Է· 10· Տէյիմէկ՝ հէր քէս քէնտի քէնտինի եօգլիյէրէք միւլհայէ էտուպ տուշու-նսըն քի· քէնտինի պիլէրէք պու անէ տէկին Բապպա-նըն հանկի՞ էմրինէ գարշը միւղայիր հարէքէթտէ պուլուն-մուշ, անուն իչին Թովպայ էտէրէք, վայ'տ ու նիյէթ էյ-լէսըն, քի պիր տախի օ մագուլա միւղայիր հարէքէթլէր-տէ պուլունմայըճըգըն, քի Ալլահ ապիտ շան հազրէթլէրի մէրհամէթ էտուպ պըրագըն անուն Թագսիրաթըն·
Տէյիմէկ՝ ճիւմլէնըզ տէրունի սաֆ օլարագ, նիյէթլը-նըզի Բապպանըն իստըտէ հազր էյլէյըն, քի պէն ճիլայի կիւնահքեար, սիզ իլէ պէրապէր, տէրունի տիլտէն, տուլա իլէ վէ ճանի կօնիւլտէն ինչինչ շէրէֆէ իւզէրլէրինըզէ գըրի-ա'Թ էտէրէք, (Նամազ վէ Նիյազ) էտուպ կիւնահլարընըզ-ըն աֆ էյլէսըն, ամին· վէ հէր քէսըն էմրազնի քէնտու-սընտէն պէր Թարաֆ օլարագ, շիֆալէր պուլաճագսընըզ, Թամ ինհիգաթ իլէ· ''Մի՛ երկնչիր, բայց միայն հաւատա՛ և կեցցէ,,· Մարկ· Ե· 31·
Ու համառօտ քարոզը տալէն ետքը՝ կ'սկսէր սուրբ Աւետարանը կարդալ և խաչահանգիստ ընել, և ապա կ'ը-նէր· ''Ե՛րթ որպէս հաւատացեր եղիցի քեզ, հաւատք քո կե-ցուցին զքեզ,,· Մարկ· Ժ· 52· Ալիթ 'ինհիթըգաթընէ կէօրէ պաղըշլարըն : Արդարև միւս շաբաթուն շատերը կուգային

շնորհակալութեան. թէ՝ մեք բժշկուեցանք ։ Ինչպէս որ դառն քուրձը սրբուեցան ; անոնցմէ մէկը դարձաւ շնորհակալ եղաւ. ինչպէս որ կ'ըսէ ։ " Մի՛ ոչ ՚ի նոցանէ իբրև ետես եթէ բժշկեցաւ, դարձաւ անդրէն ՚ի ձայն մեծ փառաւոր առնէր զԱստուած ,,. Ղուկ. ԺԷ. 15 ։ Նոյնպէս առոնք ալ՝ յայտնի գոհութիւն կուտային Աստուծոյ. թէ՝ բժշկուեցաք։

Թող միւս Քրիստոնեայ ազգերը, և մանաւանդ Հռոմէայները, որն որ՝ խուռն բազմութեամբ ժողովրդին հետ խառն կայնած բժշկութեան ակնունելով քարոզին մինչև կ'ընէին ։

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Հիմա պիտի մտածենք, բժշկութիւն ինչպէս կըլլայ. ոմանք ըստ Քրիստոնէից հաւատացելոց երկրպագութեան վրայօք ։ Աս ան որոյ յայտնի կ'ըսեմ. եթէ Քրիստոնեայ ես, և Ս. Աւետարանը կը հաւատաս, մտի՛կ ըրէ որ խօսիմ. քանզի մեր խօսքը Աւետարանը ընդունող տարակուսանաց մէջ մնացողներուն համար է. և ոչ թէ միանգամ անհաւատներուն ։ Արդեօք լսարուք ։

Եւ նոցա իշխանութիւն այսոց պղծոց հանել զնոսա, և բժշկել զախտս և զամենայն հիւանդութիւնս. Մատթ. Ժ. 1 ։ Զհիւանդս բժշկեցէ՛ք, զբորոտս սրբեցէ՛ք, զդևս հանէ՛ք, ձրի առէք, և ձրի տուք. 8 ։

Աս հրամանը որ տրուեցաւ Սրբազան Առաքելոց, անոնք ալ սկսան բժշկել, Տե՛ս Գործոց. Ե. ԳԼ. 16 ։ Բերէին զհիւանդս և զնեղեալս այսոց պղծոց, որք և բժշկէին ամենեքեան.

Տես Պօղոս Առաքեալ ինչ կ'ըսէ. " Յումեմն ՚ի հոգւոյն տուեալ է բան իմաստութեան, այլում բան գիտութեան ըստ նմին հոգւոյ. այլում շնորհս բժշկութեանց նովին հոգւով։ Ա. Կորն. ԺԲ. 8։

1858 · Հաւատքին զօրութեամբը շատ հիւանդներ կը բժշկէր ։

Ասոր համար Հրէից չար քահանայները՝ և Նախանձ կարդացողները և տաճարի պաշտօնեայ իշխանները կը դիմէին Առաքելոց վրան, և կը բռնէին բանտը կը դնէին ։ Գործ. Դ. 1։

Այն որոյ Պետրոս Առաքեալ կըսէր . «Եթէ այժմ ինչ եղև դատել զմեզ այսօր վասն երախտեաց առն միոյ տկարի, որով բժշկեցաւ ,, · Գործ · Դ · 9 ։

Քանի՛ որ Հոգին կայ, ամենայն բան հաւատով կը կատարուի · Տե՛ս ի՛նչ կ՚ըսէ Յիսուս ։ «Եթէ ունիցիք հաւատս քան զհատ մանանխոյ, ասասջիք լերինս այսմիկ փոխեաց աստի և անդր փոխեսցի, և ոչինչ անհնարին լինիցի ձեզ · Մատ · ԺԷ · 19 ։

Այն որոյ Եսայի մարգարէն կ՚ըսէ քեզի · «Հայեւմ Դ տեղ» բանը հաւատքին քովն է, հաւատք եղած տեղը Քրիստոս ինքը չերթալով մինակ բանիւ ալ բժշկութեան հրամանը ։ Տե՛ս ի՛նչ կ՚ըսէ հարիւրապետը Յիսուսին . «Տէր չեմ բաւական ընդ յարկաւ իմով մտանել, այլ միայն ասա բանիւ և բժշկեսցի մանուկն իմ ,, . Մինչև անգամ Քրիստոս զարմացաւ անոր կատարեալ հաւատքին վրայ ու ըսաւ ։ «Եւ ոչ Իսրայէլի այսչափ հաւատս գտի երբէք ,, վասն որոյ ըսաւ . «Երթ որպէս հաւատացերդ եղիցի քեզ, և բժշկեցաւ մանուկն նորա յաւուր յայնմիկ ,, · Մատ · Ը · 15 ։

Յայրոս Իշխանին ըսաւ · «Մի՛ երկնչիր · բայց միայն հաւատա՛ և կեցցէ ,, Ղուկ · Ը · 50 · Նաև տեռատես կնոջը ըսաւ ; «Քաջալերեա՛ց դուստր · հաւատք քո կեցուցին զքեզ ։ Երթ ի խաղաղութիւն ,, . Ղուկ · Ը · 48 ։

Արդարև շատ տեղուանք, և շատ հիւանդանոցներու մէջ բժշկութիւններ կրնայ ըլլալ Յիսուսի անուամբ . եթէ հիւանդին՝ կամ հիւանդին տիրոջ, հաւատքը հարիւրապետի Յայրոս Իշխանի, տեռատես կնոջ հաւատքին նման հաւատք ըլլայ նէ՝, ինչպէս որ Յիսուս կ՚ըսէ · «Իսկ Որդի մարդոյ եկեալ գտանիցէ արդեօք հաւատս յերկրի · ,, Ղուկ · ԺԸ · 8 ։ Ա-

---

ափկայ ընելէն ետքը, տես ատ Յիսուսի կերած օրինակն այ՝ որ ըսաւ. “Բազում բորոտք էին յԻսրայէլ առ Եղիսէիւ Մարգարէիւ, եւ ոչ ոք ի նոցանէ սրբեցաւ, բայց միայն Նէեման Ասորի„ Ղուկ. Դ. 27։

Ուրեմն Նազարեթացի Քրիստոնեայները որ փորձելով Աստուծոյ հզօր կարողութիւնը, եւ տուած իշխանութիւնը կը տկարանայ՝ հաւատալու. վասն որոյ արժանի չեն ըլլար Աստուծոյ զօրութիւնը տեսնելու։

“Եւ ո՛չ արար անդ զօրութիւնս բազումս վասն թերահաւատութեանն նոցա„. Մատ. ԺԳ. 58։ Քանզի կ'ըսէին թերահաւատութեամբ. “Բժիշկ բժշկեա՛ զանձն քո. որչափ լուաք զոր արարեր՝ ի Կափառնայում. արա՛ եւ աստ ի քում գաւառի„: Ղուկ. Դ. 23։ Տես ատ մարդը ինչ կ'ըսէ Յիսուսին. “Մատուցի զնա աշակերտաց քոց, եւ ո՛չ կարացին բժշկել զնա„. Հիմայ տես անհաւատ հիւանդի տիրոջն ինչ կ'ըսէ. “Ո՜վ ազգ անհաւատ եւ թիւր՝ Երբոր աշակերտները հարցուցին Յիսուսին թէ — Մենք ինչու չկրցանք հանել. — պատասխանեց, “Վասն թերահաւատութեան ձերոյ ո՛չ կարացէք հանել զնա„ Մատ. ԺԷ. 16.

Ասա յայտնի եղաւ որ երկու կողմանց, այսինքն՝ հիւանդին եւ ազօթող քահանային հաւատքը կատարեալ եւ ջերմ պէտք է. տես Յակոբոս ինչ կ'ըսէ. “Հիւանդանայցէ ոք ի ձէնջ, կոչեսցէ զերիցունս . . . եւ արասցեն ի վերայ նորա աղօթս . . . եւ աղօթքն հաւատովք փրկեսցեն զաշխատեալն եւ յարուսցէ զնա Տէր. եւ եթէ մեղս ինչ գործեալ իցէ, թողցի նմա„ Յակոբ. Ե. 19։

Տես աղօթքը քահանայն պիտի ընէ. բայց յարուսցէ զնա Տէր կ'ըսէ. եւ ոչ թէ քահանայն եւ վարդապետքը։

Ասա հաւատացեալ անձի մը համար ասքան վկայութիւն հերիք է. թէ որ անհաւատ է՝ Աստուածաշունչ գիր-

1860. Թշնամիները որոգայթ կը լարեն Միսիոներներուն [illegible] կը լարեր։

կը անգամ աւելի խառնակութիւններով ազգին մէջ բերին ձգեր, ինչը աչքը կը գոցէ և երեսն ալ ընդդէմ կը դարձունէ. Դժնդակութեան լեզուն չի նայիր. «Վա՛յ [illegible] յանցանքն, և [illegible] մարդիկ [illegible] տան գլուխ, որ էին [illegible] ճշմարտութեան». Յով. Գ. 19. «Իսկ որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն»։

Այսպէս. Թէ Եփէսոսեան Ս. Յակոբ, և Թէ Վարդան Հայրապետական Նիկողեցւոյ մէջ յիշեալ վարդապետը և նոկողեցւոյ ալօթիւքը։ Տէրը կը տեսնէր կատարեալ հաւատացեալները որ կրան էր, ժողովուրդը կրնայ գտնել բժշկութիւնները, ինչպէս որ Հրեայք ի ծնէ կոյրը յետ բժշկութեան դատեն, և կը հարցունէին. Թէ «[illegible]» Յով. Թ. 34։

Որքան Միսիոն վարդապետը իրեն վարդապետական պաշտօնը կը կատարէր, որ քան զօր այնքան ալ թշնամիները կը շատնային և զանազան որոգայթներ կը լարէին։

«Ո՛վ [illegible]» Գաղ. Գ. 3։

Իսկ Միսիոն վարդապետը իրեն Հոգևոր պաշտօնը կատարելէն ետքը [illegible] խոհեմ դիտէր [illegible] կանց համար՝ որ Հայերէն չեն գիտեր. անոնց համար [illegible] շարադրեց, և անկէց ետքը [illegible] գիրքը յօրինեց. որ [illegible] ետքը [illegible] գիրքը Վարժարաններուն մէջը դաս պիտոր առուէր Ա՛հ։

Այս գիրքը պիտոր սորվեցնէր ասոնց երկու տարուան ժամանակին մէջ [illegible], [illegible], [illegible]։ Այս գրքին համար տասը հազար դուրուշ խոստացաւ

10

1860 · Նոյեմբերի ամսոյն Լոնդոնի Թայմզին համար, 2000 օրինակ գրքին ծախուիլը կ'ըսէ։

Նշանաւոր գերմանացի Յովհաննէս տպագրիչ տպագրելու համար՝ բայց չկատարեցաւ, դրամը չհասնելուն, գիրքն ալ անտիպ բանտին մէջ մնաց։

Բոլոր աշխարհս դառնայ ի հող
Գործն ձեռաց յիշատակող։

Նա գիրքը մէկ երեսը հայերէն՝ և միւս երեսը ֆրանսերէն գրուած, որոյ բովանդակութիւնը ֆրանսերէն քերականի վերջը գրուած կայ։ Աւղողը կենայ առնուլ Ա. Փրկիչ Յարութեան մէջ հազար օրինակ տպուած անտրամաբանութեան մէջն այլ։

Շատ ննջեցեալի ժառանգաւորք իրենց հօր և մօր, կամ եղբօր և քրոջ, կամ զաւկի, և այլն. սրտերնուն ցաւն կսկիծը թեթևցնելու համար՝ շատ չափազանց ծախքեր կ'ընեն ննջեցեալի յուղարկաւորութեան, գերեզմանի շքեղութեան, կարծեմ թէ այնքան ուզածնուն չափ սրտերնուն կսկիծը չի մարեր, որքան որ յետին աղքատ կարգաւորաց և աշխարհականաց աղուրմութիւն ընեն. և մանաւանդ պիտանի հարկաւոր գրքեր, որ կայ մութ արկղին մէջ, և կապանք բարեկամ Ազատարարի մը, որ իրեն ննջեցեալին անունը, և կամ ողջերուն 2000 օրինակ գրքին ճակատը ոսկեգրով գրուած միլիոնաւոր մարդկանց ձեռք անցնելով զանազան ողջերուն և ննջեցեալներ իրենց համար ըլլայ։

Ահա աս Լոնդոնի յիշատակուած տպան երկու հազար զու-թուշով կը տպուի, ով որ ուզէ հանել, բոլոր աշխարհին ցոյց տալ անմահացնել. Թող ձայն տայ Տիգրանեան։ Մ՛ր-կաչ վարդապետին։ Ձեռագիրը պատրաստ է, 2000 օրինակ տպելու. ապրիկայ այնպիսի գիրք մ'է՝ որ ամէն մարդու պէտք վայելէ կարդալու. քանզի իրեն բարոյը՝ մարդ-

---

կութեան, Քրիստոնէութեան, և Ազգութեան. ինչ պիտի ըլլայ յայտնի ցոյց կուտայ։

Իրաւ այս աշխատութիւններդ ընելով, քերթողին պէտք տուաւ. և ամէն շաբաթ կարդալ սկսան եկեղեցիները տանել պատարագ մատուցանել, այսպէս կ'շարունակէք, և ժողովուրդը խաղաղ բազմութեամբ եկեղեցին կերթար.

Ինչպէս Գեղօղլու Ս. Երրորդութեան եկեղեցին. որ ամէն տեսակ Քրիստոնեկից ազգերը եկած էին. նոյնպէս Խաչիկեան եկեղեցին՝ որ շատ ժողովրդեան հետ շատ մ' նոր Հրեայներ եկած էին. և այլն։

Ահա՛ այս բազմութիւնը Մ'կրտիչ վարդապետի եռանդուն ջանալու համար, քանի՛ անգամ Պատրիարքարանը՝ քերթին գիրքը, և պատուիրեցին որ Հիւանդի վրայ մի՛ երթայ և մնացեր. և Ինքը այս պատուէրը ականջ չանելով չէր երթար, վասն որոյ սկսաւ ժողովուրդը Պատրիարքարանէն յատուկ Թէշքէրէ բերել թէ՝ այս ինչ կամ այն ինչ անունը երթար Խոջահամբարձում ընէս, և կամ Պատարագ. և այլն. Ահա՛ Հարիւրի չափ ատենակ Թէշքէրէներ կայ Մ'կրտիչ վարդապետին քով։

Երբոր տեսան չըլլար, Թէշքէրէի համար յատուկ գըրագիր մը պէտք է. վասն որոյ բերին գիրքը Պատրիարքարանը բաղդարձակ կոնդակ մը տուին իրեն, որ ա՛լ Թէշքէրէ չուզե. և ուր որ հրաւիրեն, համարձակ երթայ. Ահա՛ նոյն կոնդակն ալ Մ'կրտիչ վարդապետի քովն է։

Տեսան չըլլար. ուզեն զոր Մ'կրտիչ վարդապետի եռանդուն ժողովուրդը չի պակսիր. Քրիստոնէայներ, Մահմետականներ, Հրեայներ. որ իրենց ըսած Հաւատքը՝ վարդապետի Խոջահամբարձում բաց ժամանակը բժշկուած Աստուծոյ զօրութիւնը տեսած ըլլալովնին, վասն որոյ վարդապետ

1860 · Սուրբ Աստուածաշունչ մեր ազատութեան էական ասոր վա- րդապետութեան դէմ։

տրուած Եկեղեցին երկրայ, բազմութիւնն ալ եռանէն կերթայր.

Բայց ունինք մարդիկ, որ բազմութիւնը առոր եռանէն երթալը առնոն կը սեպէր. և խաչահանգստ աղօթքը ոչինչ բան մը կ'երեւար աչուրնուն ; վասն որոյ առնոն կը սեպէին իրենց տանը ազգաց առջև որ վարդապետներ սուրբ Աւետարանով ըստ արարողութեանը։ Որովհետև Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ սուրբ Աւետարանին թերահաւատ ըլլալնուն պատճառաւ, Յիսուսի որ խօսքը իրենց միտքը չեկեր բերեր, որ կ'ըսէր. Մարկոս. Ը. 38. «Զի որ ոք ամօթ համարեսցի զինէն և զբանից իմոց, ի շնացող և ի մեղաւոր ազգիս յայսմիկ, և որդի մարդոյ յամօթ արասցէ զնա»․ և այլն.

Իսկ Միւռոնից վարդապետը ոչ միայն անտեսել խօսքին կը տայէր, միշտ իրենն վարդապետութեան և քահանայութեան պաշտօնին վայելչութը կ'ըսէր, և որպէս զի Պօղոս առաքելոյն բանը կ'ըսէր. Հռով. Ա. 16. որ Հռովմայեցւոց կը գրէր. «Զի ո՛չ եթէ ամօթ ինչ համարիմ զԱւետարանս, զօրութիւն Աստուծոյ է, ի փրկութիւն ամենայն հաւատացելոց. Հրեայ առաջին և ապա Հեթանոսաց։ Ահա՛ այս Աւետարանը կարդալ. ասիկա ինչպէս կը յարմարի այժմեան վարդապետներուն համար։

— Տե՛ս Պօղոս ինչ կ'ըսէ իրեն Տիմոթէոս աշակերտին. «Զի ո՛չ ետ մեզ Աստուած հոգի երկչոտութեան, այլ զօրութեան և սիրոյ և զգաստութեան. մի՛ այսուհետև ամաչեր ի վկայութենէ Տեառն մերոյ, և մի՛ զիս զկապեալ նորա. այլ չարչարեաց ընդ Աւետարանին ըստ զօրութեան Աստուծոյ.» Բ. Տիմ. Ա. 7.

Միւռոնից երկրայ, որ բան մը չի վարդապետը կը պահանջ որ աստ Աստուածային թշնամիները իրենն միջև պիտի ամենայն ազգերուն, վասն որոյ մերը զինքը սկսան խորհրդածել, ի և սկզբան «Համբերեր Տեառն և համբերեա՛ց․ զօրացի սիրտ քո և

1860. Աւետարանական Քարոզչաց Ընկերութիւն կը հաստատուի :

Համբե՛ր Տեառն ,, · Սաղմ · ԻԶ · 14 ·

"Մեծացի՛ ի գաւառ մ' [illegible] , եւ մ' [illegible] ի [illegible] Սաղմ. [illegible] 6 :

"Դարձեալ եւ [illegible] , [illegible] , [illegible] ... [illegible] ... [illegible] , [illegible] · եւ [illegible] Մատթ · Ե · 11 : "[illegible] , [illegible] եւ [illegible] եւ [illegible] , [illegible] , [illegible] , [illegible] (եւ [illegible]) [illegible] ,, Մատթ. Ե. 11:

Թշնամիները խորհեցան որ Պոլսոյ մէջ իրենց միաւոր մը չեն կարող հաստատել, կամեցան որ Պոլսոյ եկեղեցին եւրոպ. վե-նապատել; վասն որոյ ստորագրութիւն մը Յաւելուածին մէջ ուղարկ-նուն քահանայ վարդապետի մեան ստորագրելով կը յղեն Ինա-լու եւ Բողոքականութեան · ուր որ Ուղղափառութիւն պիտի ըներ յիշեալ վարդապետը · որով միաւորելու պատճառներ բացատրելու համար :

ՄՏ · քարոզիչ վարդապետը Բողոքականութեան հաստատ-ուած եւ հաստատութեան վարժարանները միշտ շարունակելու նպատակ համար Պոլսոյ մէջ "Նախախնամութիւն Ընկեր-կան ,, անունով ընկերութիւն մը հաստատեց · որ [illegible] բարձու ըլլան Բողոքականութեան ·· որոյ անդամները նշանա-ւոր Պոլսեցի անձինքներն էին :

Նախագահ Աւետեան Միքայէլ աղայ.

Ատենադպիր Գալուստ Ցարութիւն աղայ.

Մասրեան [illegible] Գրիգոր աղայ · Պենկլեան Ռափայէլ աղայ.

Բէնլեան [illegible] աղայ · Հովհաննէս Հովհաննէս աղայ.

Քաքալեան Համբարձում աղայ · Միքայէլեան Ցեղանեան աղայ.

Եսայեան [illegible] աղայ · Սարգսեան Ցարութիւն աղայ.

1860 · Վարժարաններու մէջ խաղաղամիջոց ըլլալ · փողոցն ալ իրենց կարդացած գրքերէն մէկ կամ երկուս կարդալէն ։

Կոմացօղլեան Յովսէփ աղայ · Մելտոնեան Գրիգոր աղայ ·
Աւետիքեան Գրիգոր աղայ · Ոսկերիչ Սիմոն աղայ ։
Երկարեան Մկրտիչ աղայ ·

Էջ՝ դուրսէն ·

Կարապետեան Պօղոս էֆէնտին (ատենախօս) ։

Երբոր Թշնամիները տեսան որ՝ Մ՝կրտիչ Վ՝արդապետը իրեն գործը հաստատ հիման վրայ կը դնէ, իրենք ալ որոգայթներու գործիքները զօրացունելու հնարքները սկսան խորհիլ ։

Թո՛ղ խորհին · " Զխորհուրդն զոր խորհին, խափանէ Տէր զի Աստուած ընդ մեզ է " Եսայ․ Ը․ 10 ․

Երբոր մօտեցաւ երթալը, շատ բարեսիրտ մեծ և փոքր Ամիրայք, Պէյք, Էֆէնտիք, Աղաներ · աղքատ և հարուստ՝ ընծաներ, դրամներ տուին յիշեալ վարդապետին · իրեն Թ՝ըրձելու Ս․ Թովմայ առաքելոց վանքէն, և իրեն խարճագնացութեան համար ։

Վարժարանները շրջեցաւ, Խաչահանգիստ ըրաւ ։ Որհնեալ տղայք, իրենց կարդացած գրքերը, թէ՝ հին և թէ՝ նոր բերին տուին վարդապետին · վերջապէս թէ՝ նոր տպած Աւետարանները, և թէ՝ ժողոված հին և նոր գրքերը, և թէ՝ իրեն վարդապետական գրքերը · բոլորն ալ գրքին վերջը պիտի տեսնաք գումարը · և ուր դրուիլը ։

Բանալին որ տանէ ճշմարտութեան քով առ լոյսն ։

Այս միջոցիս, Սէյիտ պէյի Կիրակոս աղային՝ որպէս թէ Բալու երկրին և Մանիկը աղէկութիւն մը ընեմ ըսելով, Բալուայ Առաջնորդութեան պաշտօնն ալ վրան դնել տալու և 5000 ղուռուշի նշանաւոր ալ տուաւ վարդապետին որ ճամբարք ընելու իրեն պիտոյից համար ։

Վարդապետը խորհելով, Փիլիպոսեան վերջ Թ․ աղայ ·

1861 . Պատրիարքութիւն Չամաշըր չէշմէ—խանը Եպիսկոպոսի . Ի մէջ Սրբ անձին հետը Կիւրեղեան Եպիսկոպոսի :

երկրիս ալ Ռուսիոյ, կըլլին ուժը. ասոնց կառավարութեան համար՝ Սահմանադրութեան տետրակն ալ հետը առաւ՝ որ համապատասխանութեամբ գործը կարգի դնէ :

Բայց դուն տե՛ս որ՝ դախարախութեան և ֆէսատութեան. Կանոնադրութեան տետրակի յաւելուածը պատրաստ է իրեն համար խրկուելու իրեն Ռուսաստանեան վիճակին մէջ. որ բոլոր ժողովրդոց աչքին համենալու ու միաբանելու համար :

ԱՀ, Տնօրէնութիւն. « Զի՞ արդեօք եղ, և ի՞նչ պարգևեցաւ գեղ », Մէք . Զ : Ասոր վարդապետը այս տետրակի յաւելուածէն տեղեկութիւն մը չունենալով մաքուր սրտով ճանապարհի պատրաստութիւնը սկսաւ տեսնել 1861 . Մարտի 1 :

Նոյն միջոցին Ներսէս—Քահանայի Գրիգոր և Ղևոնդ երկու եղբայրք, Պալուեցի Տիգրան, Սահմանադրութեան կամքին և խնդրեցին որ Ատկախ վարդապետին հետ երթալ վանօրէից մէջ ամէն մէկը գործի մը դրուելու, և կամ վարդապետ ըլլալու :

Իսկ պարտիզպան Պօղոսեան ալ խնդրեց որ տանի զինքն վարդապետը, ինքն ալ եկաւ աղաչեց թէ՝ ես ալ կուգամ. քանզի տեղս պարտէզը ձեռքէս առին, կուգամ Ռուսիոյ պարտիզպան կը լինիմ :

Որքան որ վարդապետը չուզեց տանելու, բայց Ներսէս Սիմոն աղայն մէջ մտնելով, բարեխօսեց որ տանի հետը. երբոր վարդապետը խօսք տուաւ տանելու, յայնժամ վարդապետէն գաղտնի կ'երթայ,

Չամաշըր չէշմէ—խանը, կը գտնայ Ռուսիայ նոր եկող Մելիք Պետրոսը, և փաշըկենց Ղևոնդը, (որոնք որ Ղազարեան քաղաքական գործով եկած էին Պօլիս. և գործերը տեսնելով պիտի երթային Ռուսիա) :

1861 : Բողոքական ժողովոյ վաւերի , Տասնամսեայ կը-Գաղթական ; ամէն թաւը գրէ Ներսէս կ'առնէ ։

«Սառնցմէ լաւ մը Ռուսաց պարտէզները խնամակալ, հազ դուրս առանց՝ երբոր հաւանեցայ ձեր երկրին ․ ան առնել կը գրեմ ձեզի ․ երբոր դալու ըլլայք ․ տունս հետերնիդ բերէք ․ անոնք ալ կ'ըլլան թող ըլլայ ․

Մեկնումէս վարդապետը մեծաւ գործերը որ ըրինք ներքը , իսկն հետ երկան ընկեր Ռուբէնի Տ. Ներսէսի վարդապետ- եան Կարապետը , իսկն առաջն․ Գրիգոր և Ղևոնդ Տէր- Յովսէփ և Յարութիւն ․ առանց ծախսը հոգալով մինչև Ռուսաստան ։

ԹԻՒ ԺԷ

Ռուս շոգենաւը 1861 ․ Մայիսի 26 ․ երկու կէսօրէն ։ 183 ժամ հեռու Նարէկ 19 յաջորդ Նաւը շարունակեց մեր Ռուսիա և անկէց 8 ժամ հեռու Նելու Թարգմանչաց վանքը ։

Հազար տարուայ վանքը ․ ոչ եկեղեցւոյ ․ եւ ոչ երկաթից ․ և ոչ ալ կառուցանող ։ Նմանին յաւէտ առ Նշխարները հաստատեց որք բոլոր վանից եկեղեցիները նմանց դրեալ են ։

1861 · Ապրիլ 16 · Վանից ելից ·

Քաղաքավայրէն ՊԱՐՏՈՒՑ Վանից ելից · 1861 Ապրիլ 26 ·

Սրբազանս մեզ եղաւ.

Համ

17 Շուրջառ ·
3 Զանգակ թագ ·
2 Արծաթ գաւազան ·
3 Սովորական գաւազան ·
3 Արծաթ Սկիհ ·
2 Սպիտակպղինձ փոքր խաչ
1 Արծաթ խնկատուփ ·
1 Արծաթ աղաւնի
1 Արծաթ փոքր Սկիհ Մե-
ռոնի ·
1 Արծաթ գոգնոց ·
1 Արծաթ բուրվառ ·
1 Արծաթ պնակ ·
1 Արծաթ վակաս ·
3 Սովորական վակաս ·
2 Սմիւռոն ·
3 Հողաթափ սովորական ·
2 Արծաթ քշոց ·
2 [illegible] քշոց ·
7 Արծաթ պատ Աւետա-
րան ·

Համ

3 Արծաթ Մանանատուփ ·
3 Մեծ վարագոյր ·
2 Փոքր վարագոյր ·
2 Ձեռաց Սրբարան ·
1 Մաշտոց ·
1 Յայսմաւուր ·
2 Մատենի Շարական ·
1 Ժամագիրք ·
3 Արծաթ կանթեղ ·
3 Մեծ Շուրջառ ·
15 Ղումաշ շապիկ ·
6 Արծաթ Մասունք ·
1 Լէյէն Եղբայր ·
8 Աշխարհի Խաչ Տիզ ·
առ 40 խալէն Սկզբ-
դեցուց եղեւ։
70 Մեծ փոքր արծաթ խաչ
1 Սմիւռոնի խաչ ·
21 սակեր ·

1861 · Ապրիլ · Վանից գոյքերը ·

1 Հայր Մաշտոց ·
1 Փոքր Մաշտոց ·
3 Գաւազանագիրք ·
Զաքար վարդապետ ..
Տէր Համբարձում ·
Տէր Պօղոս ·

Տէր Մեսրովբ ·
Տէր Գէորգ ·
Մ · Գրիգոր ժենց ·
Նաւբել Գրասայթն · և այլն · որ և 15 կնքով կնքել տուաւ ·

Արծաթէն գոյք ·

11 Մեծ և փոքր պղինձ.
4 Լեյեն ·
4 Եղդրուխ ·
40 Թաւախ մեծ և փոքր ·
156 Մեծ և փոքր սահան ·
16 Մանր Թէփսի ·
9 Մեծ և փոքր ղազանճէրը ·
4 Սինի · մեծ և փոքր ·
2 Մանղալ ·
5 Աւեշթ ·
10 Աւազուրայ ·
18 Գաբաղ ·
2 Սըրխայ ·
2 Թաս ·
7 Պօչ խաղէ ·
5 Լեյեն ·
1 Հացի պատուկ ,
6 Սինիե ·
1 Շերեփ ·
2 Սէաչէֆ ·

5 Գաղղա մեյեէրէ ·
4 Մաղա ·
1 Խանչա ·
11 Կոտր Տէփշիքէ ·
Ճախըմ համճէր ·
60 Ընկողին ·
80 Տեօշքէ ·
102 Նաւաճ ·
14 Խալք ·
5 Փալա ·
6 Կարպետ ·
1 Օծմբ ·
2 Երեսի բարձ ·
2 Երկանք ·
1 Ղաճէլէ ճախըմ ·
50 Կարաս ·
140 Կտոր գրքեր ·
11 Մանգաղ ·
6 Նաճ ·
12 Թէսփէհն ·

1861 · Ցուցակ քաղուածոյ, վանից քաղուածութիւնը ·

3 Ընկեշ ·
1 Սաֆ խալչան ·
1 փոքր Լէյէն ·
1 սեռաւեթլի Լէյէն ·
3 Բախրա ըմպելի, մեծ. փոքր ·
2 Թէլաքէյալ Թասակ ·
2 Սեֆեր Թաս ·
4 Մեծ և փոքր Թաս ·
5 Կուկում ·
15 Շամդան. մեծ և մանր ·
12 Չաշել ·
2 Խաշար ·
4 Գաւաթ ·
Ըմաման
14 Կով ·
6 Մոզի ·
15 Մաքի ·
20 Ոչխար ·
2 Ընձուղ ·
2 Իկարիշ ·

Մասնք տուժար ըլլալ, և այս սկսաւ վանից սեննեակնե-րը լուացընել, աւերակները շինել շտկել. և այլն:

Սեռէօ—քոշայէ Գրիգորը Լաաւօրայ, Տիգրանը Մ.կ-մագրակեան Տպարանին գործակալ. պարտիզպան Գեղցիւսար պարտէզներուն, մաշտեսի Յովհաննէսը Տերեն. Օդաբար վարդապետը Պետէլ. Յակոբ վարդապետը Պետրոսեան. Մ-ուգէլ վարդապետը ժամ ըսելու. Անդրէասը վարժապետ. այս ամէնը կարգի դրաւ, Անդրէաս վարժապետին մէկ շա-խա վերարկու հագուեցուց, որ լաւ խնամք տանի Մ-ժարանին:

Նոյն Մ. Խաչի վանից Վանահայր Մարտիրոս վարդա-պետը բերաւ. անոր ալ մէկ շալխա վերարկու, և Մ.ուգէլ վարդապետին մէկ ասլիա տուաւ իրենց, և երկու անտուկ գիրք տալով յղեց Բիւրատիսեան Մ. Կոնոնոս-վանից վի-ճակը, որ է խորքրան. վարժարան բանալու: 1861 ձեռքէր:

1861 [illegible]
[illegible]

Նոյն միջոցին պարտիզպան Գալուստը, կ'սկսի գրել Պօլիս Մելիք Պետրոսին՝ թէ երբ գալու ըլլայ տունդ հետըդ բեր եկող, Ճամբու ծախսը կուզամ։ Նոյնպէս կըշարունակէ գրելը, տակաւին վարդապետին չէ յայտնած, եւ քիւրտիւսթանու ճգնաժամասպայէն Ռէս Հանուշը տէր Պօղոսը եւ Ռէս Յակոբը. եկան տեսութիւն, վեց արծաթ խաչով մաշտոց մը տուաւ տէր Պօղոսին, եւ վարժարանի համար, տուաւ հինգ սաղմոս, երեքնարեկ, վեց կըտակարան, երկու աստուածաշունչ, յիսուն քերական եւ մէկ շուհա վերարկու մըն ալ Հանուշին հագուեցույց. դըրաւ Ճամբու որ երթան վարժարանի հոգ տանին. Տիգրանակերտէն եկաւ գերապատիւ Յովհաննէս աղայն Մինասեան, հետը եկած էր, հայնու սերրաֆ շաշոնց Ստեփան աղան, եւ տպնէու ռէս Սահակը։

Ի պատիւ յարգի Օհաննէս աղային Ստեփանին եւ Սահակին մէկ մէկ շուհայ վերարկու հագուեցուց, եւ երեք սալթա ալ Դանիէլին, Օհանին, Զիլֆոյին հագուեցուց եւ գերապատիւ աղային ալ աղօթից գիրք մը տուաւ ընծայ։

Հազրօյու խասապայի մըսի Ղազարը որ երբեմն վարդապետին շատ վնասներ հասուցած էր. ատ ալ երկրացոց աւելի հարստահարիչ ըլլալուն համար, բոլոր երկրացիք զինքը որոշեալ էին, ազգային եւ քաղաքական գործքերէն. Նոր համար գնացեր բողոքեսթանդ ըլլալու բողոքէսթանդի քարոզիչներ զինքը չեն ընդունած, առանց յուսահատ կեցած մնացած ժամանակին, կ'ըսէ որ Մըկրտիչ վարդապետը բալու եկած է. ինկոյն, ելաւ եկաւ բալուայ վանքը. Ղազար մեղան մէկ շունչով կըսէր, կը

մեռդրում կը ծեծէր [illegible] մէջ չ՚ընելու, [illegible] երդումնէն [illegible] ընդ-դանելով զինքը, [illegible]: Անկէց ետքը՝ [illegible] տղաչել վարդապետին՝ Թէ Յովհաննէս [illegible] 30 Հազար դուրուշ պարտք ունի, զինքը [illegible] դուրս հանէին, [illegible] ամեն օր [illegible] դրամ ծախէլ, [illegible] մինչեւ որ [illegible]:

[illegible] որն որ [illegible] Ղազարին հետ եկած էին, [illegible] Հազրաթեայ [illegible], որ [illegible] բանը կայսրէ գնին: [illegible] Ղազարը [illegible] վարդապետին քով եւ չէր զատուէր անկէց. [illegible] ընել կը խնդրէր:

Զրահեան Համբ. Թովմաս [illegible], եւ յունաց աղգապետ Պօլի տղան, [illegible] գալէն գնալէն ետքը, վարդապետը եկաւ բնակու, Հաստատեց [illegible] քաղաքական անդամները բոլորն ալ երդում ըրին որ գէշ գործ չ՚ըլլանեն. երդմնազանց չ՚գտնուելով որ չ՚պատժուելին:

[illegible] երկու ամիս եւ կէս, [illegible] խոստումնքը, 3056 դուրուշ եղաւ. եւ ծախքը 5989 դուրուշ: 2973 դուրուշ վարդապետը իրեն քսակէն ծախս ըրաւ: [illegible] կայ, [illegible] ժողովով կընքուած, [illegible] քով մնանալ:

Իշխան վանքէն եկաւ [illegible] որ [illegible] Թեան երեմար, [illegible] Զաքար վարդապետը եկաւ վարդապետին քով. [illegible] Գաղատիոյ, եւ գրի-գորը վանքը [illegible] չեմ ըլլար, [illegible] խոստովանութեան [illegible] կընեն:

Վարդապետն ալ ըսաւ. գուն վէքիլ ես. որն կուզես պահէ որը չես ուզեր ճամբայ տուր, ատ խօսքին վերայ գնաց Զաքար վարդապետը. Գալուստին ճամբայ տուաւ. Մեսրոպ վարդապետն ալ ճամբայ տուաւ, թէ գնայ պոլիս. ան ատեն Գալուստը շատ աղաչեց վարդապետին, թէ պոլսեցի իմին պահէիս տէրը, Ահմէտ էֆէնտին տի-րապէքիր. ղաւազ եղած եկած է. անոր վերայ տանելիք ու-նիմ. գամ հետը դրամս առնեմ. անկէց կերթամ պոլիս. Բայց՝ ես քանի անգամ գրեցի որ տունս գայ, իսկ մելիք Պետրոսը տակաւին պոլսոյ չելած, շուտով երթամ, թոյլ չտամ եկելու ըսելով. եկաւ վարդապետին հետ տիգր-ապէքիր. 1861 յուլիս 10.

Իսկոյն ղաւուժէն առաւ 700 ղուրուշ, վարդա-պետն ալ տուաւ քանի ղուրուշ, ան ատեն ալ մինասեան Մինաս աղան պոլիս կուգար, անոր թեսլիմ ըրաւ Գա-լուստին քով եղած ստակները, չըլլայ որ ճամբան թե-լէֆ ընէ.

Ետւ պատուիրեց Մինաս աղային որ դրամը պոլիս հրդած առնէ. տանի սամանթիայ, երկու իշխանի յառջեւ թեսլիմ ընէ Գալուստին, որ հեր քէչ իմանայ որ առանց դրամի չէ եկած.

Նոյնպէս ճամբու դրաւ գնացին, վարդապետն ալ գնաց քիւրտիսթան քարեկարգելու.

Երբոր Գալուստը պոլիս կը մտնէ, անոր տուն ալ բուլուեցի մելիք Պետրոսին հետ, չորս աւուր պոլսոյ եկած կ'ըլլինին. Գալուստեցիք կըսեն Գալուստին թէ, [illegible] [illegible] [illegible] հասած կամ [illegible] հոգիք, կամ [illegible] [illegible] [illegible], որ [illegible]. Ինքը որքան որ միտք կընէ, կամ գրէ, կամ երթայ, [illegible] վարդապետի, բերանը

քաղցր, սիրտը չար թշնամիները, կը համոզէին գաւառացը ոչ գիր գրել եւ ոչ ինքը երթալ։

Գաւառացը կըսեն դրախտի մէջի Եւայի օձը, իրենք ալ կը մնան փորը, չար սրտերնուն եւ չար կամքերնին ինչպէս որ ուզեցանանք զրուցնել տուին, ուր որ կամեցան։ Ամենուն աչքեւ մունետիկ մը (Թելլալ) ըրին եւ թող տուին պօլսոյ մէջ։

Ու մելիք գեորգսին ալ կուգայ բալու որ Գաւառացը չգտնար, ուստի տունը կը տանի գիւղը իրեն, տանըմէջ կը պահէ. 1861 օգոստոս 18. Հիմայ նայինք Մկրտիչ վարդապետը ուր է. եւ ո՞ւր կը շրջի

ԳԼ. ԺԱ

Տիարպէքիրէն 12 ժամ հեռի Հազրօ գիւղաքաղաքն, որն որ առաջուց վարժարանը հաստատէր, եւ աղջիկանց համար ալ բացաւ վարժարան մը եւ դրաւ վարժուհի ձեռունի Եղիան։ տուաւ 60 հատ քերական, 20 հատ շահնամարեան հեգ. 50 ղուրուշ ալ դրամ. ասոր կարգաց կանոնները եւ ընդունեցին։

Ասկէ ետեւ 9 ժամ եկաւ Հոռքու վարժարանը բացեր, տիրացու չէին եր վարժապետը, եկաւ Թրքիլ վանքը, սահմանադրութեան տետրակը կարդաց, կանոնները ընդունել տուաւ եւ կնքեցին. բոլոր ռէսներու մէյմէկ քերական ընծայ ըրաւ. 60 հատ։ Ասկէ ետեւ 5 ժամ եկաւ Մակարայեցւոց վանքը, լսեցին, եւ գուլլեցին, եկան կարգ եւ կանոնը ընդունեցին. եւ կարապետ վարդապետին տուաւ չուհա վերարկու մը, եւ վանքին ալ ասմա փամոյրայ մը։

1861 [illegible]

Նշլաց տակէ 36 ժամով եկաւ [illegible] քաղաքը, սեպտեմբեր 9 օրն շաբաթ. Նոյնուայ գրկած Մարտիրոս վարդապետը եւ Առաքել վարդապետը, երկու օրնուրեկ գրքերը Մարտիրոս խաչգանցի վարդապետի [illegible] ու փոխ որոտմանէ. երկիւղ կրելով ձգեր, փախեր, գնացեր են բայրուս. Մեծաւի ղրկէց մնացուկները բերաւ քացաւ, գրքերը յանձնեց տիրացու մահտեսի Մինասին, ադերոնու վարժարանի աղքատ տղայոց տուաւ 70 քերական 5 սաղմոս 5 գործոց, 4 նարեկ 1 այբենարան մարհամայ.

Հաստատեց աղջըկանց վարժարան սգերոցէ Մարիամը գրաւ վարժուհի տուաւ 100 քերական, 20 շահնազարեան հեգ, 40 ղուրուշ դրամ. եւ այս վարժարաններուն կարգեց հոգաբարձուք, մահտեսի աէր Օհաննէս քահանայն, մահտեսի կարապետ, մահտեսի Օվէ, եւ [illegible] ասոնց 3 չուհա վերարկու եւ 1 խութնի էնթարի հագուեցուց, որ լաւ խնամք տանին վարժարաններուն. Նշլաւ տակէ 14 ժամ, եկաւ [illegible] վարժարանը, ուր մուրատի եկանը դրաւ վարժապետ, տուաւ 300 քերական, 50 շահնազարի հեգ. 10 սաղմոս, 5 նարեկ, 2 քերականութիւն, 2 շարական, 1 ճաշոց, 2 տօնացոյց, 5 գործոց.

Տէհ գիւղին, տուաւ 50 քերական. 20 հեգ, 2 նարեկ, 4 սաղմոս, [illegible] մահտեսի Օհաննէս, [illegible] եւ [illegible] ասոնց մէյմէկ խութնի էնթարի հագուեցուց որ [illegible] ըլլան վարժարանին խնամք տանին.

[illegible] մահտեսի Թօղոսին տուաւ 30 քերական, [illegible] որ [illegible] վարժարանք [illegible] հագուեցուց 2 խութնի էնթարի, Թօղոսին եւ [illegible]

1861․ Թուէն վերջ յիշատակները, և Զատուր նորոգողները թա-նօ թաւը․

Ճիգանու Տէր Օհաննին տուաւ 50 հատ Պղնձական, 4 Սաղմոս, զօք, ուէս Յարութիւնին և ուկերիչ Արմանին տուաւ 5 Սաղմոս, 5 Գործոց, 2 Նարեկ, 100 Պղնձա-կան, Նորընծայ Տէր Խաչիկին ալ դրաւ վարժարանս։

Նման անկէց 30 ժամ հեռու Ալիխան, դրաւ վարժա-րան Տէր Պետրոսի Օսկարը տուաւ 60 Պղնձական և 1 գօտի մը ընծայ, Տէր Սարգսեան ալ ըրաւ Թեկ-նածու, և ցուցուց վերարկու հագուեցոյց ուէս Զաքէին որ հոդ տանի վարժարանին։

Պղնձեայ գիւղին 1 Ճաշոց, 1 Շարական տօնի, և 30 Պղնձական, ուէս Մկրտիչին ալ մէկ վերարկու հագ-ուեցոյց։

Նման անկէ 10 ժամ հեռու Խորձիլ, տուաւ վանից եր-կու մեծ խաչ արծաթեայ, 1 մասնատուփ արծաթ։ 1 Ա-ւետարան արծաթ, 1 արծաթ Մաշտոց, 1 բուրվառ, 1 ձեռք զգեստ, 1 մեծ վարագոյր, 3 չիֆթ շամդան, 1 չիֆթ մանկանց մոմ, 4 գոգնոց, 2 Սկիհի ծածկոց։

25 Պղնձական, 20 Ճգերէն, 3 Գործոց, 3 Նա-րեկ, 3 Սաղմոս, 1 Տօնացոյց, 1 Խորհրդատետր, 1 Ժա-մագիրք փոքր, 1 Ժամագիրք տօնի, 1 Ճաշոց։ 160 հատ Պղնձական ալ հասարակ ասոր անոր բաժնեց։

Նման անկէ 12 ժամ հեռու Տիարպէքիր, 1861 Դեկտ. 1․ որ պիտի նստէր ձմերանը այս տեղս Քիւրտիստանի քաղաքա-կան գործերուն համար բարեկարգութիւն մը ընել, և ժո-ղովել հաստատել․ տակաւին այդ խորհրդեան կ'զբաղէր, Բաղդասար յանկարծ Օսկար վարդապետը, Յակոբ ծառայա-կալը եկան Տիարպէքիր․ հետերնին երկու ձիաւոր, մէկ ձիա-ւորը կը հրաւիրէր վարդապետը գալ Բաղու միւս ձիաւորը դէպի Ռուսիա կուզէր երթալ․ օգնութիւն և տեղ խնդրե-

լու համար, և ժողովուրդը Բուսխա գաղթեցընելու։

Աստի այս ծաղիկները վարդապետին քովը կեցած է., ու֊
զողը կրնայ տեսնալ. անանկ մարդ Գօճէր ղարներ որ ինքն
գլխաւոր ժողովրդեան արիւնը ծծողներու մէկն է։

Ինչ և իցէ՝ Մկրտիչ վարդապետը կը համոզէ զերենք,
Չապար վարդապետը կը մնայ Քէօրբիսմեան. որպէս թէ
վարժարաններու հսկէ, և ճոտրաֆրոր Յակոբը կ'երթայ
Պոլսոյ կը հռչակէ թէ մեր բանը չյաջողեցաւ։ և այլն։

Աստի վարդապետն ալ Տէր Նատուրին հետ ելաւ, ու
հապին լեռները ձիւն և ձմեռ դառն նեղութեամբ 40 ժամ՝
հեռի, եկաւ Պոլսոյ վանքը։ 1861 Դեկտ. 20. Օրն Չո֊
րեքշաբթի։

Շուտ մը գրեց Խարբերդու Կուսակալին, Զէյթունցիներու
տուներու կէսը Հայոց վրայէն վերցուց, և 25 հազար
ղուրուշ Մէօթէքրաֆ օգլուին աւելի առնուած ըլլալով, գնաց
Խարբերդ հրաման բերաւ ետ առնելու։

Նա այս միջոցին վաթսուն մարդ եկան Չարսանճակու
տէրն զինքը տեսնելու ձիւն և ձմերան մէջ տալին փերին, ու֊
րոց Աղայներու ծանր ծանր անտանելի գէշութիւնը թեթե֊
ցընելու համար։

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Արտահեռեւ վարդապետի համբաւէն տեղւոյն Պէյերը և
Աղայները շատ համարում ունէին վարդապետին վրայ. ու֊
րով շատ բարիք կրնար ըլլալ հասարակութեան. ինչպէս որ
քաւ կարելի կերպին կը լինէր։

Բայց ինչ օգուտ. թէ փէրին, և թէ Պոլսոյ մէջը.
քանի հատ մարմին անհոգի. սուտ անուն քրիստոնեայ
Հայեր կան՝ որ իրենց մարմնաւոր փոտեւլիք հատած փորերու

1862. Անպատիժ չէին մնար գէշերը. և Ներողութիւն:

նու մանաւոր շահերուն համար խեղճ Թշուառ հասարակ աղքատ ժողովուրդը գերի ըրած են իրենց. արիւնները կը ծծեն, որոց Աստուած կամ քօրչ՝ և կամ դօրչ տայ, ամէն:

Աշխարհի մարմին անհոգի մարդիկներ. Թող չկարծեն որ նա՝ կարողութիւն չունի զիրենք չարաչար պատժել տալու. Աստուծով զիրենք փոշւոյ նման կարող է հոսել տալու իրենց հարստահարիչ չար գործքերովը. բայց նորա ձեռքը կապած է Յիսուս այդու բանիւ Թէ՝ 'Նոխ դու և ինքն միայն իցէք, յորդորէ և յանդիմանէ և այլն: Տե՛ս Մատթ. ԺԸ. 15:

Հիմայ նա ալ ատալէս կ'ընէ; այնքան կը համբերէ մինչև դարձի գան. ապա թէ ոչ Օսմանեան արդար օրէնքներովը օր մը խղճալի աղքատներու իրաւունքը տեղը պիտի գտնէյ, և հարստահարիչները պիտի պատժուին:

Բայց նորա ճշմարտախօսութեան և արդարութեան համար քաշած նեղութեան փոխարէնը Աստուած կը վճարէ իրեն հարիւրապատիկ. և գնա հալածողներն ալ գանազան ցաւերով պատժեր, կը պատժէ, և պիտի պատժէ ալ ինչպէս որ շատերը տեսած ենք:

Բայց մեք պարտաւոր ենք ըսելու. "Տէր Թո՛ղ սոցա զի ո՛չ գիտեն զի՛նչ գործեն, Ներեա՛ յանցանաց նոցա, և դարձո՛ զնոսա 'ի չար ճանապարհացն, և արժանի արա՛ ողորմութեան քում":

Փերինու Աղայներուն հետ տեսութիւն ըրաւ. Հաճի Ապօշ Աղային ժամացոյց մը տուաւ ընծայ. Հայոց իշխանաց երկու վերարկու հագուեցոյց. և 1 Թօփ ղումաշ ընծայ տուաւ իրենց և հաշտեցոյց զիրենք. ոչ մի ինչ ընծայ ընդունելով Ապօշ աղայից ամենայն վեհանձնութեամբ վերադարձաւ Բալու 1862 փետրվար:

Թէպէտ Հաճի Ապօշ աղան լաւ ջորի մը և ընծայներ պատրաստեց և բերաւ որ տայ, ինքը չընդունեց և չառաւ:

1862 · Բալուայ և Փերինա Մահմետականաց Պէյերու համարում Քորդապետին վրայօք։

Երբ կ'աղաչէր ամբողջութիւնով զՍուլթան աղայն և զմիւսները, Հայոց ազգին լաւ ըլլալու համար. անոնք ալ ընդունելով կը մեղմացնէին խստութիւննին, ինչպէս որ բոլոր փերինցիք գիտեն. և Պոլիս շատ կան. ուզողը փերինցոցմէ կրնայ իմանալ Մ՛կրտիչ վարդապետի ջանքը՝ և Աղայներու գործը։

Նոյնպէս Բալուայ Պէյերը շատ մեծ համարում ունէին յիշեալ վարդապետին վրայ. և մինչև ցայսօր ալ ունին. Թէպէտ խելքը պակաս մարմին անհոգի ունենք շահակեր Հայեր, Պէյերու առջև ասոր և անցին վարդապետին անունը կոտրելու կ'աշխատէին, և մինչև հիմայ ալ կ'աշխատին. բայց ոչ ինչ և 'ի զուր։

Նա գէշ Հայերը ինչ կը համեմատ գէշութիւն ընելէն. ասոր քանի մը տեղեր Հայերը երևելի հարստահարութիւնը համարձակ ըլլալու համար աղքատաց վրայ, Մկրտիչ վարդապետին վրայ Պոլսոյ Պատրիարքարանին սուտ ջնջերով և գինեմոլ մարդերով աղաղակել սկսան. և Պատրիարքարանէ նախկին ժողովին մէկ երկու անդամներն ալ՝ անոնց սկսան ձայնակից ըլլալու զանազան պատճառներու համար. որ այս տեղս գրել արժան չեմ սեպեր Թէ մեր վեհանձնութեան և Թէ վարդապետի խոհեմութեան։

ԳԼ. ԺԳ

Այլ սակայն, տեսաւ որ վարդապետին աղօթքը յետին խղճութեան մէջ, աղտոտ ու[illegible] անօթի, վրանին գլուխնին կորուսած. ոչ ուտելիք՝ ոչ հագնելիք՝ ոչ կարգ և ոչ կանոն. հարցուց և քննեց, իմացաւ որ ասոր գէշութիւնը Հաւատոյ գիւղէն և Բալուայ մէջէն մէկ երկու մարդու կամեցողու-

1862. Բոլոր 51 հազար ղուրուշ ծախուց դրամը.

Թեպէտ Օշաքար վարդապետը վանքը տակնուվրայ ըրեր՝ ու խորհրդով նէեր եկեր Զէյթունցիներ որ ինքը վերադարձման միայ քանի օր, մինչև Նաւաջնորդը երթայ Պոլիս, սա աւերումը տեսնալով՝ ձգէ վանքը եւ քաշուի, և ապա Օշաքար վարդապետը, և իրեն ընկերները առաջինին պէս բակուին առնել ծախել իրենց կամաց համաձայն ընկերներովը.

Իսկ Մկրտիչ վարդապետը երկար համբերել չոր հացով և պաղ ջրով ալ կեանքը պահել գիտէր. վասն որոյ սկսաւ վերստին կարգի մտցնելու թէ վարժարանը, և թէ վանքը աշխատիլ:

Վասն որոյ վանքէն ելաւ Պոլիս. ընդհանուր ժողովքը հաւաքեց վանքի և վարժարանի խղճութիւնը ծանուցոյ լրութեան ազգին, անոնք ալ՝ վարդապետի սէրը և անխոնջ աշխատութիւնը տեսնալով ուզեցին որ մեծամեծ օգնութիւններ ընել բայց ինչ օգուտ շահասէրներու սիրտը կը վառէր, արգելքներ տալու ճամբան կը խորհէին. ինչ և իցէ Աստուած բարի տայ իրենց, թէև մարդկութենէ զրկուած են, Աստուծոյ արքայութենէ չզրկուին:

Հասարակութիւնը բերին 51 հազար ղուրուշի հաշուեցուցակ մը տուին Մկրտիչ վարդապետին, որն որ վանքին դրամն էր, սակայն անոր քով թաժնուած կեցած էր մեծերուն քով առանց տոկոսի, և աղքատայ քով տասը— տասներկուսէն տոկոսիւք, ո՜հ. Աստուած:

Տոմսակներուն հաշուեցուցակը ասոնք են:

17650	Մարդան վարժապետ:	41650	
14000	Օշաքար վարդապետ.	04000	Ոսկան վարդապետ-
10000	Հավանցոյ քով	05700	տէին քով Մարաշ-
41650		51350	ցու Յակոբ.

1862. Պարտիզպանի տան համար Մելիք—Պետրոսը բողոք կ'ընէ։

Օսքար վարդապետը երբ կը լսէ Մկրտիչ վարդապետը գնացեր Զօր—ամեանց. կարծեր որ իրեն մնաց խորհուրդը կատարուեր, շուտ մը սաստիկ ձմերան մէջ 42 ժամ հեռի կուգայ վանքը. որպէս թէ արտի փափագանացը հանելով կ'ըսէ, փառք քեզ Աստուած, որ գլխս դժոխքէն ազատե-ցեր յարքայութիւն բերիր քիչ ժամանակի մէջ. ատ ուրա-խութիւնը տրտմութեան կը փոխարկուի, երբոր կը լսէ, Մկրտիչ վարդապետը Բալու. կ'աշխատի նորէն վանքը կարգի մէջ ձգելու։

Ատ միջոցին Հավավ գիւղէն Մելիք Պետրոսը կու-գայ Բալու կը բողոքէ Առաջնորդի ներկայութեամբ բոլոր ժողովականներուն պարտիզպանի իրեն ըրած գէշութեանց վրայօքը. թէ ես Պօլիս իքէն, ատ պարտիզպանը եկաւ Զախաւար—ներսէ խանը մեզի շատ աղաչեց, որ ինքը գիր գր-ած ատենը իրեն տունը հետերնիս Բալու բերեմք։

Մենք ալ խօսք տուանք, ահա՛ իրեն երեք կտոր գրե-իր իրեն ձեռագիր ինքնագիր և ժողովարանի գիրը. մնաց որ ինքը եկաւ. խանը Օրա—պաշի հաճի Օհան աղային առջև աղաչեց պաղատեց, թէ տունս հարկիւ բերէք հետերնիդ երբոր գրեմ։

Հիմայ բերի, այսօր վեց ամիս է, որ տանս մէջ կը պահեմ, ա՛լ կարողութիւն չունիմ պահելու. տանս մէջ հարսերս և տղայներս հետս կռիւ կ'ընեն, թէ որ ազգ ենք՝ մինչև գարուն ալ դուք բերէք քաղաք պահեցէք. գարնանը պարտիզպանը կուգայ կը տանի։

Ասանկ լսելով, Բալուայ Հոգևոր և Քաղաքական ժողովը յարմար դատեց. որ ատիկայ բերեն իրենց վար-ժուհի ընեն, աղջիկնին կարդացունելու համար՝ վասն որոյ Աւագերէց Տէր Մեսրոպին տունը պատրաստեցին, և 150 Քերական և Հեգերէն, և այլ գրքեր վարդապետը տուաւ

վարժարանէն · և բերին դրին վարժուհի ։

Երբոր վարդապետը սկսաւ 51 հազար ղուրուշը վանից համար բուսցունելու աշխատիլ, յանկարծ մեծ խռովութիւն մը հանեցին, որպէս թէ վանքը Լուսաւոր Գրիգորը գողութիւն ըրեր ։ Ոստ մը բոլոր գիւղացիները վանից մէջ լցեր, Եկեղեցին և Ուսումնարանը ծեծեր և նստեր կը պահեն ։

Դուր կը գրեն Պոլու կը յղեն Մկրտիչ վարդապետին թէ՝ ել շուտով վանքն եկուր, քանզի վանքդ գողութիւն եղած է ։

Մկրտիչ վարդապետը ատ գիրը առածին պէս կ'իմանայ թշնամութեան գործը · ուստի ինքն ալ մարդ կը ղրկէ, ծեծելու կուտայ գեղացւոց ծեծողաց տեղը · Նոյն ատ գողութեան լուրը հանողները բերաւ Պոլու · Եկեղեցին և Ուսումնարանը ծեծողներէն խլել առաւ · թէ որ սուտ ըլլէ ատ հռչակած լուրերնին, պատիժնին քաշեն · եթէ ստոյգ ըլլաւ, ինքը վճարէ ինչ եղածը ։

Քննութիւն ըրաւ Լուսաւոր Գրիգորէն, Գրիգորը ըսկսաւ պատմել այսպէս ։

Վարժուհին գիւղէն Պոլու պիտի գար ինծմէ սնտուկ մը ուզեց որ իրեն գօտիները և ժապաւէնները, չինի—բաշլուխ-ները մէջը դնէ Պոլու բերելու համար ։

Եկեղեցւոյ մէջ փոքր սնտուկ կար, որուն մէջ շապիկ, շուրջառ կար, վարժուհւոյն ըսի եկուր նայէ, կ'ըլլայնէ՝ տամ, տար Պոլու · վերջը ղրկէ թող գայ · եկաւ վարժուհին երեկոյին · մութ էր մոմը վառած ձեռքս եկեղեցին իջանք · երկու փոքր սնտուկը հանեցի, որ տամ տանի գիւղը և բաները մէջը դնէ մինչև Պոլու, և անկէց դարձնէ ։

Քու թշնամիներդ գիշեր ցերեկ ետևդ են, որ քեզի վնաս մը հասցունեն, հիմայ ատ սուտ համբաւը հանեցին ։

1862 · Վանից գաղթականը առաջ եկեր ·

որ բոլոր Պէյերը և համարակութիւնը քիզմէ սոսկալին պա-
ղեցուներ ։ Այս մանաւանդ առանք տակաւին շատ միորձանք
պիտի բերեն գլուխդ , քանի որ վանից գինին առանց բեր-
նէն կտրած ես , և 51 հազար ղուրուշն ալ բռւսցուներու
ջանք կ'ընես ։ Իսկ որ չես հաւատար ինձ , ահա հրամէ՛ վան-
քը տես · թէ որ չիւղ մը կտրած բան կայ՝ ես վճարեմ ։

Այլ Մկրտիչ վարդապետը առաւ հետը Բզլուայ քա-
հանայներէն , Արգ Տէր Աւետիս , Տէր Համբարձում ,
Տէր Պետրոս · մահտեսի Յակոբ աղայ Փափազ · Մարգիլ ա-
ղայ Պասպաեան · Մուաքել աղայ Կօզեոց · և այլ բազմու-
թիւն շատ գնաց վանքը ։

Բացին մօհրած դռները և մտան ներս , հանեցին 1861
Ապրիլ 1 ։ Գրուած նոր Տումարը սկսան կարդալ մէջը
գրուած վանից թէ արծաթեայ և թէ զգեստեղէն եկեղե-
ցական եղէլիները ։

Տէր Համբարձումը կը կարդար կուզէր · լուսարար Գրի-
գորը խաչէլէն կը բերէր · բոլոր ինչ որ Տումարին մէջ
գրուած կար բերելէն ետքը՝ տասը զոյգ արծաթէ անօթ-
ներ և զգեստ աւելցաւ · բոլորն ալ եղան ամօթով , սկսան
գետնին նայիլ ։

Այսաւ վարդապետը ըսել · "Այսօր լոյսն անհետեան՝ որք ղուր-
ղուրէն զծառայս քո ,, ։ "Ես որ յօրոտյ ՚ի Տէր յեղեն լսեան Միօն ,
մի՛ ամաչեցի յաւիտեան ,, ։ "Իսկ որ անձնէ զճշմարտութեան ...
տուր լոյսն ,, ։

Հիմայ տես որ՝ ստորագրութիւն տուողները սկսան եր-
կիւղ կրել , քանզի սուտ ելան · վասն որոյ Մկրտիչ վար-
դապետը բերաւ զիրենք առեան , ու ըսաւ իրենց ·

Հիմայ ես ձեզի ըսեմ խորհէր , կռապաշտը ձեզի քրիստոնեան
ըսէինները , ձեր ... ըրած քէլութեան համար · ... ...
... մէջ , և ձեր ընտանիքն ալ ... ... խղճմտութեան

Ձեռ դէպի աստուածն ։ Եւ ճախճախուտ փէշեր ցեխէն իր ոտքերը դէպի քան Աստուածութեան դրան առջևը լուն ոզան, որ դրան հոգեն ցամն ալ տեսնալ մը կենք դէպի բևեռ էր ուրախ կրայ ։

Մեզի՝ ով ձեզի Իշխանութեան կը յանձնեմ և ձեռ ալ խոնարհեր կը ծամբեմ. այլ եւ ձեզի կը յանձնեմ այն Աստուած Դատաւորին՝ որ ձա լաւ գիտէ իմ սիրտս և իր սիրտը ։ "Տէր Թող զէնքը և զդ-թէ կենամաս,, ։ Գնացէք, գնացէք դուք հոգը առած ձեր փախուստ կը ընդունէք, և կացինը առած ձեր ոտքին կը զարնէք ։ Աստուած ձեզի որ չարութեան խոտորեցն դէպի վճարէ ; թող ձեզի ողոր-մի, զեն օգնէ ։ բայց ես քան արդարութը ողորմութեան աղօթ-քովս ։ Ի՞նչ վիճակին ան տեղը գտնուողները բոլորն ալ ըն-կան լռութեամբ խորհիլ ։ Իրենց յանցաւորները մեծ սոսկում մը զգացին ; և զղջալով խորհուրդներ մը գրեցին ; և ան տեղը գտնուող չեզոք մնացած ամ չարութեան Աղայներուն և քա-հանայներուն ստորագրեալ բարեխօս աղերսանքը ։ բերին տուին Մ. Կրտիչ վշտալի վարդապետին ։

Որոյ օրինակն էր այս ներքոյ գրեալը ։

" Հոգևոր Հայր մեր Մ. Կրտիչ վարդապետ ։

" Մարդս միշտ սխալական է ; մեզ ալ անգամ
,, գրեալքս այս չարութիւնը, այս զրպարտութիւնը ըրինք
,, քեզի համար, ու շատերուն ալ չտեսածնիս տեսածի պէս
,, ըրինք ; ու թաւշրիք ըրինք ։ Իսկ հիմա սխալեցանք, մեղայ ;
,, կ'աղաչենք քեզի, որ աս մեր յանցանքնուս ներես ։ Որ-
,, պէս որ աս մեր ըրած զրպարտանացը շատ զղջացինք, երբոր
,, տեսանք զմեզ Ձորդէնէն չես մատներ ; Աստուծոյ դատաս-
,, տանին ձգեցեր, և Աստուած մեր վրայ վրէժխնդիր ըլլայ ;

1862. Յանցաւորներու զըզման եւ խոստովանութեան խնդրագիրն Ստորագրութեամբքը.

„ Կ՚աղաչենք որ թողես և ներես մեզի, մեղայ, ինչ որ
„ զրուցեցանք՝ սուտ ու մեզնէ հնարած խօսքեր են, Հայր
„ սուրբ գքեզ ունիմ միջնորդ, և այլն „ ։

1862. Մայիս 2. Ծանօթ թուղթս եւ այլն, եւ այլն
ի թղթոյս պահ ։

ՅԱՆՑԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋՆՈՐԴՆԵՐԸ

Թղթիս Միջնորդներու Ստորագրութիւնը։

ԹԱԼՈՒՍՑ. Ղուկաս Տէր Մեսրոպ, ՆԱԽԱԳԱՀ Ժողովոյն՝ Տէր Համբարձում. մահտեսի Տէր Գէորգ. մահտեսի Տէր Երանոս. մահտեսի Յակոբ Աղայ Փոնց. Ռուբէն Աղայ Պասապեան. Ռուբէն Աղայ Կօզենց. Աշամցի Մելիք—Խոսրով. Արծմանու Մելիք—Կիրակոս. Ներքսեցի Մելիք—Յարութիւն. Մելիք—Վարդան. Մելիք—Պետրոս. Մելիք—Օսքար։ Խօս Մելիք—Վարդան. Մելիք—Ստեփան. Օսքար վարդապետ. Ռուբէն վարդապետ ։

Ու ահա այս բազմակնիք խնդրագիրը՝ և բազմակնիք Տամարները, Մկրտիչ վշտալի վարդապետին քով կեցած է, ուզողը կրնայ տեսնալ անարգելը։

Բայց՝ յանցաւորներու անունը տետրակիս մէջ՝ դնելը արժանաւոր բան մը չլինելուն համար չգրինք. ուզողը առանձին կրնայ տեսնել Մկրտիչ վարդապետին քով։

Բանիցս թղթոյ տըրգիծ տպելով ձեռօք. —Որ տանի զծախս տութեան գայ առ լոյսն ։

1862. Այն թուին կանոնք նորեւ դարձան, և Տօնացոյցներն նոր-տպեցան։

ԳԼ. ԺԳ.

Երբոր ոմանք գէշ մարդիկ՝ տեսան որ բարեկարգու-թիւնը օր քան զօր սկսաւ յառաջ երթալ, բայց Վ. ամօ-րէից թէ՛ Քերովբիմանու և թէ՛ Բոլորակ, ունեցած Ե-կեղեցական անօթներուն և սրբազան էջմաններուն, կարծ-ուածներուն, եկեղեցականներուն օրինաւոր Հաշուեցուցակներ Տումարներ Հաստատուեցան. ուտել և խմելը կարգ և կա-նոնի ներքև դրուեցաւ. ա՛լ չէ մնաց իրենց շահուն յոյս մը, ուստի սկսան բարեկարգողը ատել և անոր քաշկը-տելու։ Ինչպէս որ երբեմն սրբազան Պօղոս առաքելոյն քա-րոզին. շահասէր ոմանք. Տե՛ս Գործոց. ԺԶ. Գլ. և 19 համար. «Իբրեւ տեսին տեարք նորա եթէ ել յոյս շահից նոցա, կալեալ զՊօղոս և զՇիղայ ձգեցին ի հրապարակս առ իշխանսն... բա-զում վէրս եդին ի վերայ նոցա արկին ի բանտ»։

Քանզի առ կանոնները չ'արտօնելէն յառաջ վանքին եղբայ-ները. առոր և անոր ծոցը մտնելով, և կանանց ելեւմտի կ'փախչէին վանքէն ընտանեկի բանտէն, և ծանր աշխատու-թիւնէն, և կերթային ազատաբար փախչելով մը հեռու։

Նոյնպէս գինին և րակին, հացը և ձուկը, բոլորը և հաւ-կիթը, կաթը և սերերը, ձուկը և խորովը, ոսկեղէն կեր-տէր, և տանտէր կը ստանէր. վանք որդ Հայաքաղաքը չէին մը-նացած վանօրէից մէջ գործածելու ո՛չ անօթներ՝ և ո՛չ ալ սփռոցներ կը տեսնուէր, բայց սակաւ ինչ մանր մէտ որ մնա-ցածներէն, որ անոնք ալ՝ կամաց կամաց ճամբորդ էին, թէև և բարեկարգողը զիրենք չ'արգիլէր օրինաւոր առանձնութեան մէջ. Տե՛ս Տետրակի 76—77 երեսները։

Այսոր արժան է որ բարեկարգողը ...

չարանցք 'ի խաչ հանել, բայց ի՞նչ օգուտ. (Եղիշէին 'ի ծանօթութեան). Դպր. ԻԲ. 2: ԱՀ. ո՞վ Աստուած . . . եւայլն.
Բոլոր եղելութիւնները Բոլսոյ վանից և երկրին՝ գրեց յիշեալ վարդապետը առ Գերապատիւ (Սէլճէ—օղլի) Աբ-րակոս աղային, որոյ կամքն ալ բարեկարգութեան համաձայն էր. և գողերու բացած ականները, (լաղըմները) գոցելով վանից և հասարակաց օգուտն էր. և Քէօբրիւլիւեան եղելութիւնները ալ՝ Պատրիարքարանին գրեց և իմացուց, որ անկէ ասդին մարդոց ամենց, յորդորական կամ յանդիմանական գրեր գալով՝ հանդարտին իրենց գործելիք չարութիւններէն, եւայլն.

Բայց ասոր գրելու հէչ մէկին պատասխանը անգամ չեկր-րեկին Մկրտիչ վարդապետին, և մանաւանդ Լրագիր ատենապետին յանձնելուածը, որ 1860ին տպած, ան ալ Ակինթ-ճեան նման ասոր անոր ասելը մանելով կ'ազդարարէր թէ՝ Մէյտէն էօրդօլու ևս սօզը վէ. ձօյին մի՛ ըմէ՛ խալքըն, և մի՛ ըմդաճնէ՛ գինէը:

Չինայ ամէն իրհետեւանքա ընթերցողներ պիտի իմանան որ՝ Մկրտիչ վարդապետին իրեն մինձակներէն ճշմարտօրէն գանգատաւոր մը չկայ եղեր, սորան խռովութեան և բամբասանաց սկզբունքները՝, տակաւին Մկրտիչ վարդապետը Եղիշ—ճանոյնց Ս. Յակոբ եկեղեցին ժառանգ էր կայ եղեր. և նոր չէր.

Երրորդութիւնը ասոր քան էր որ՝ մինձակներուն մէջ երբոր չգիտնալով ինչ իրերու չափը կարեցաւ, անոնք սկսան ասոր ընդ-դիմութին ձայնին լսել, և անոր ձայնովը իրենք ալ սկսան դողալ ու բառել:

Հիմա կը խորհինք. քանի որ Մկրտիչ վարդապետը Պօլիս էր. ինչո՞ւ յայտնի չըրին ասոր յանցանքին խօսքերը իրենց գրառնով կամ ժողովքի մը մէջ: երբոր ճշմարիտ

էր գրուած խօսքերը. չէ՞ որ մեր Տէր Յիսուս կ՚ըսէ. " Եթէ մեղիցէ քեզ եղբայր քո, երթ յանդիմանեա՛ զնա, յորժամ դուք և նա միայն իցէք, եթէ լուիցէ քեզ, շահեցար զեղբայր քո. ապա թէ ոչ լուիցէ քեզ, առ ընդ քեզ մի ևս կամ երկուս . . . իսկ եթէ նոցա ոչ լուիցէ, ասասջի՛ր յեկեղեցւոջ. ապա եթէ եկեղեցւոյն ոչ լուիցէ, եղիցի քեզ իբրև զհեթանոս և զմաքսաւոր ". Մատ. ԺԸ. 15։

Ինչ ատեն՝ մէկ կամ երկու, և կամ ժողովքով պատուէր մը կամ խրատ մը տուին իրեն որ չ՚ընդունեց։ Պատուէր տուին իրեն, թէ հրամայուած մի՛ ըսեր եկեղեցւոյ մէջ այն որ Ժամագրքին ետևը գրուած էր. ա՛լ չըսաւ, և դէմ չկեցաւ։

Պատուէր ըրին իրեն թէ՝ տուներ հիւանդաց վրայ մի՛ երթար և խաչահանգիստ մի՛ ըներ. պատուէրը պինդ բռնելով չգնաց. վասն որոյ հիւանդներու տիրուհիքը Պատրիարքարանէն սկսան ճնշերի բերել թէ՝ այս ինչ տեղ եղեր խաղաղանեքիա ընէ. և այլն որ այս տեսակ ճնշերեներ, Աթոռական Պատրիարքին և Նորին փոխանորդին հարկերէն ալ ելլէ կայ պահած. ուզողը կրնայ տեսնել. ա՛լ ինչ անհնազանդութիւն ըրաւ, որ Պոլսոյ մէջ չկարողացան իրեն բան մը ըսելու. երբոր Պոլսոյ ելաւ. անկէց ետքը սկսան գէշութիւն ընել. " Եւ հանին զնա արտաքոյ այգւոյն և սպանին ". Մատ. ԻԱ. 39։

Հիմա պիտի պատասխանեն թէ՝ այն տետրակը ոչ ազգային էր, և ոչ Պատրիարքարանէն ելած, և ոչ մէկ նշանաւոր մարդու մը գրուած էր. այն տետրակը հէչ մէկու մը առջև յարգ չունեցաւ. որովհետև կրնաց և բամբասանքով լցուած պարկ մըն էր. ատիկայ բերան ընել և ցաւիլ արժան է։

Երգարկ [illegible] և ոչ բնու կրցաւ ըլլալ Մ՚[illegible] վար-

դարպասին, բայց Խրիմեանի եւ Պալուայ ամենազգեաց չարահոգիներուն մէկ Նշանեան ջախջախեալ գաւազան մը ե-ղաւ, զերար յորդորելու, բարեկարգութեան դէմ զինելու։

Երբոր առնուք այս ջախջախեալ գաւազանին յենացեալ Եսայ. ԼԶ. 6։ Մկրտիչ վարդապետն ալ Պողոսեանց գա-ւազանին ձայն տուաւ, որ զանոնք փշրէ եւ խորտակէ. Սաղմ. Բ. 9։ Յայտ. ԺԹ. 15։

Երբոր Պողոսեանին գաւազանը տեղէն չշարժեցաւ, վասն որոյ շատերը կարծիք ըրին, եւ հաստատեցին թէ արդարեւ Քէշիշեանին ձայնը՝ Լուսաւորչին ձայնն է ըսելով սկսան՝ որ քան զոր դէշութիւնը շատցուցին Պալուեցւոց, աղքատաց արիւնը ծծողները։

Տեսաւ Մկրտիչ վարդապետը՝ որ Պոլսոյ ոչ Ազգային—ժողո-վէն գիր եկաւ, եւ ոչ ալ Պատրիարքարանէն, ուստի պա-րտաւորութիւն տեսաւ, որ Պալուայ ելլէ, երթայ Խրիմ-եան այցելութիւն ընել հաստատուած վարժարաններուն՝ եւ այլ բարեկարգութեանց։

Սա միջոցին Տեղապահ արքազան Ստեփաննոս Արքե-պիսկոպոս հայրը, գիր մը յղած կը լինի Խարբերդու Առաջ-նորդ Պետրապատիւ Արիստակէս արքազան Արքեպիսկոպո-սին, եւ անոր մէջ յիշելով պարտիզպանի բողոքը, եւ գիր մ՚ալ գրած Մկրտիչ վարդապետին, որուն մէջ կը հրա-մայէր որ յառաջ պարտիզպանի տունը հանդերձ կահիւք եւ կարասեօք Պօլիս յղել։

...Իջ յիշեալ Արքազանը ինքն ալ յատուկ գիր մը գրե-լով Տեղապահէն եկած գիրն ալ մէջը դնելով Խարբեր-դէն կը յղէ Պալու յիշեալ Պարունեանին։

Ահա թշնամութեան նշոյլ մը պատերէն կ'երեւի, որ բա սովորութեան Պալուայ Առաջնորդին գիրը՝ ...

Մըսէ Ղալաթին Թարգման կը մնէ Մկրտիչ վարդապետը. Տարեկան Յովհաննէս Պէյը խնդիրը կը կատարէ։

իրեն կամ Բալուայ իշխանի մէկին չէին յղեր. այլ Խար-բերդ կը յղէին որ՝ տարածուի չեղած գործի մը ձայնը իբրև եղած։

Երբոր գիրը առաւ, կանչեց Բալուայ քանի քահա-նայ և քանի իշխանք, կարդաց իրենց. և Տ. Համբար-ձում և Տ. Մեսրովպ քահանայքը, և մահտեսի Գրիգոր աղայ Բժենց, և տիրացու Աւետիս Ճղնաձոնց, և Պա-տալեան Նաւասարդ Նշան վերակացու դրաւ, որ օր յա-ռաջ ճամբու դնեն. և ինքը եւս եկաւ քէօրփիւլեան հա-րօ ղասապայն 42 ժամ ճամբորդութեամբ։

ԳԼ. ԺԷ

(Տուր յաջողութեան՝ փոքր ջուր տայն)։

Տմարդութիւն, (Նանկէլենութիւն)։

Այս Համբրոյու Տատոյեան Պաղարը ի Էրզրում մաքսոր ե-ղող Պէյերուն շատ պարտք ունենալով անկէց խաւրզէլ մէջը ձգողալէը ըրած դրամը բուծնելու համար։ Այս մարդը դը-րամ չունենալուն համար շատ նեղը մնալով հրամանն խնդրեց որ ինքը Էրզրում երթալու Պէյերուն քով ճար մը գտնելու համար։ Երբոր հրաման առած երթալու վրայ էր, գրեց Մկրտիչ վարդապետին. շատ խնդիր ընելով որ իրեն յանձ-նարարական գիր մը շնորհ ընէ Պոլիս. որու որ կը բարեհաճի։

Մկրտիչ վարդապետն ալ ասոր Բալուայ վանքից մէջ ըրած սարսափելի երդումին հաւատալով որպէս թէ ապաշխարած եղած էր, ասոր յառաջ գալուն գէշութիւն, և հակառա-կութիւններ չընելու վրայօք. Տէր Տէրունին 80 Երեսը։

Տուաւ յանձնարարական գիր մը. Այս Աղգասէր և գե-

1862 · Էմրուամ Նշանէ Յամին, Թագաւորական ընկեր 30000 ղուրուշի համար Մեծ Դրդոր։

բաղաքիւ Յովհաննէս Պէյ Տատեան Արքունի վառօդապետ-արին, որուն մէջ կ'աղաչէր վարդապետը առ մարդուն օգ-նական ըլլալէն ետքը՝ Արտամի հինդինդիրուրը Նշան մի ալ շնորհ-ուիլ 'ի պատիւ և 'ի մխիթարութիւն հայրենեաց երկրի բոլոր Հայազգին · և 2500 ղուռուշ ալ փոխ դրամ կուտայ առ մարդուն, որ իրեն պարտատերացը տայ, մինչև Պօլսոյ վե-րադառնալուն դրամը վճարէ ։

Նախի բարեմտութեամբ յիշեալ վարդապետը՝ առ մարդը ճամբու դրաւ · եկաւ Պօլիս ։ Որպէս որ արժանն էր յիշեալ Պէյը անոր գործերուն օգնական ըլլալէն ետքը, հինդինդիրուրը Նշանն ալ կը հանէ կուտայ իրեն · Աւագէ Արքա-ծիերազեան և Զօրեհօրաեան Տառեանց ։

Նորոր առ յաջողութիւնը գրաւ, շուտ մը երեք էմփ-րաքիք կուտայ Պատրիարքարանի Խառն ժողովոյն, և կը հանեն երեք էմրուամ, և կը յղէ Տէյարղեթիր Մկրտիչ վար-դապետին այսպէս ։

«Նորհակալ եմ ձեր գրին տոյետ ամէն գործս կարգի դրուեցաւ, եայլն ։ Այս երեք էմրուամն եղբօրս Գէորգի հետ մէկ ըլլաս քալեցունես ։ և ինծի ալ խարճլըխ ընելու հա-մար 20 հատ լիրա ճամբես ։ և Սուքեան Մրքէին ալ ձեռնտո-ւութեան համար՝ էմրուամ հանեմ · յղեմ 10 լիրա · առ յղէ եայլն . . . եայլն . . . եայլն ։

«Նայեցաւ վարդապետը էմրուամները, որ մէկը կը հրա-մայէր երեսուն հազար ղուռուշ մահտեսի Ղազարին, որ-պէս թէ աղքատ գեղացւոց վրայ առնելիք ունի եղեր թողնելու · որ էր սուտ ։

Միւս էմրուամն, կը հրամայէր, իրեն եղբայր Գէորգ ար-քունի Փամղաքական Մէնքիւլտոսնտիլ · մղտեսի Ղազարին տեղ, որ առ ալ երկրայիք չէին ուզեր · անոր համար չորս տարի

1863. Մայիս Դ. ... Ժ ԱՄՍՈՅ, Վերատեսչութեան ..., Կարգ Հերթան ։

փառաց արգիլուած էր ատենի գործերու մէջ մտնալէն ։

Իսկ միւս Եպիսկոպոսը կը հրամայէր թէ՝ փաշայնները անհոգութիւն չ'ընեն եղեր. երբոր մէկը որդեգրական մը կուտայ և սպանման վճռայք չեն հարցուներ և այլն. որ առիկայ ալ անտեղի սուտ խօսքեր ։

Արդ երեք խնդիրն ալ քննուեցաւ՝ սուտ ելաւ. վասն որոյ Քաղաքական թէ Ազգային Մեծերը. և թէ՝ օտար Քրիստոնէից և Հայոց ժողովուրդը. և թէ՝ փաշայն, զարմացան այս սուտ խնդիրներու. ինքնաբերաբար Կարծրագոյն դրան ծանրութիւն տուող մատուցողին վրայ ։

Իսկ Մկրտիչ վարդապետն ալ տեսաւ որ այս մարդը, արդարև շատ գէշ օձու նման մարդ մի է, երբոր ցուրտ անյաջողութիւն մը պատահի՝ կը թուլանայ կը լինի իբրև խմոր, այլ կողմ շրջես կը շրջուի օձու նման. ոչ խայթ ունի, և ոչ թոյն՝ ցրտութեան ժամանակին. քանզի տկար է՝ զօրութիւն չունի այնքան՝ որ քովը եղած թոյնը գործածէ ։

Երբոր յաջողութեամբ տաքցաւ սկսաւ զօրանալ. ուստի օձու նման ձեռք զարկաւ գէշութիւններ ընելու. վասն որոյ վարդապետն ալ ստիպուեցաւ իրեն համար Պօլիս գրելու. բայց ինչ օգուտ եղնալիքը եղաւ ։

Երբոր այս մարդը տեսաւ Մկրտիչ վարդապետէն ալ յոյս չկայ իրեն շահուն. սկսաւ Մկրտիչ վարդապետին որպէս և կը վայելէր իրեն հոտած բերանին. զրուցել և խօսիլ ։

Արօմ Խորդանու Մատթէոս վարդապետին, և Մշու Կիլիկէ Կարապետ Նուաքել վարդապետին կոնդակներ հանել և ղրկել. որ զանոնք Մկրտիչ վարդապետը վանահայրութենէն հանած էր. իրենց զանազան անվայել գործքերնուն համար, որ շատերուն յայտնի էր, և ուզողը կրնայ քննել

1863 · Բալու գալը, ժողովրդոց Մոնոկը, Եռքեքայաքինն ոմանց շահառկրոց։

և իմանալ, ճշմարտութեամբ ։

Ըստ գործողութիւնները Տէյորդէկերու կրիան ալ տեսնելով, ան ալ կամաց կամաց սկսաւ գլուխը դուրս հանել ճկալ, և լեզուն ալ հանելով դուրս փրսալ ։

Լաւ իմացաւ Մկրտիչ վարդապետը. որ աս բոլոր հոգին ներքև ծածկուած Թշնամիներու արթըննալը, Պոլսոյ ոմանց Թշնամիներէն դուրս տրուած տկար զօրութիւններէն յառաջ եկած Յարութիւն մ'է, վասն որոյ սկսաւ գրել Պոլիս առ Տեղապահ Արքական Եպիսկոպոս հայրն. Թէ ես կամիմ Պոլիս գալ, ինչ հրաման կ'ընէք, և այլն.

Ըզքեցաւ բոլոր վարժարանները և վիճակները. կարգ և կանոնները. ուր որ Թերակատար էր կատարելու ճամբան ցոյց կուտար. և այլն. և այլն ։

Լման 242 ժամ միշտ Զրասոտ վրայ նստելով եկաւ Միհրանի Հաշտար գիւղը, որ անկէց պիտի երթար Մակարայեցւոց վանքը նստեր, Լճու երկրին համար, ան տեղը յանկարծ տեսաւ որ Բալուեցի պօյաճի Օհաննէսը. մեծ Մոնոկը մը ձեռքը, մտաւ ներս. բայց ոտաց մէկը չկայ, կոտրած և ուռեցած յետին խեղճութեան մէջ ։

Ինչև իցէ Մոնոկը կարդաց. որ զինքը կը հրաւիրեն Եռքեքայն գրել, և իր կողմանէ մարդ մը յղել վանից. էգէրները Նէօպ ընել իրենց, և վերջն ալ կը գքեն. եթէ Քէօրփիսթանը կը ձգես մինակ մեզի Առաջնորդ կը լինիս, մեք քեզի կ'ընդունիմք. և այլն ։

Իմացաւ որ ատիկայ Թշնամիներու հնարած գործ մ'էր. երաւ խնկոյն 42 ժամ հեռի եկաւ Բալու, բոլոր ժողովուրդը Թափուեցան իրեն վրայ. Թէ մեք քեզի 3 հատ մեծ Մոնոկը յղեցինք հազիւ Թէ եկար. ուստի ալ չենք Թողուր երթաս ։

1863 . Նշանակից Բալուայ վանից 2 Տարեկան Հաշիւը , և պատա-ճառն մը :

Վարդապետը ըսաւ ոչ . խնծի մէկ ծառայ եկած է , աՀա ձեր ծառաները , ուստի յայտնի եղաւ . որ ժողովուրդը խաբեր . Թէ Մկրտիչ վարդապետը տեղս բերելու Համար երեք ծառայ պէտք է ըսելով ձեռքէն տուած են . երկուքը Պատրիարքարանը յղած են . Թէ Մկրտիչ վարդապետը ա-սանձն է , և անանձն է . որն որ՝ ժողովուրդը չգիտէր առանց ընելնին : Նաև մէկ ծառայը մինակ Մկրտիչ վարդապետին ի-րենց մարդուն Հետ յղած էին , որն որ՝ պէտքերը ոտայը զար-նելով կոտրած էր ոտքը , Թէ ուղեղ չես քալեր և այլն . "Չէ՞ ինչ ծածուկ որ ոչ յայտնեսցի , և գաղտնի որ ոչ ծանիցի" և այլն . Մատ . Ժ . 26 :

Նաև՝ "Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն , զի յայտնի լիցին գործք նորա թէ Աստուծով գործեցան" : Յով . Գ . 21 :

Ատ միջոցին Պատրիարքարանէն գիր մը եկաւ Բալու . Թէ աՀա ձեր խնդիրը կատարեցաք . Մկրտիչ վարդապետը ողջ . Սարգիս վարդապետը ձեզի Առաջնորդ . քանի օրէն եկողը կուգայ . և այլն :

ԱՀա Հիմայ յայտնի եղաւ , որ Մկրտիչ վարդապետի Թշնամին , ոչ Բալուայ , և ոչ ալ Քիւրտիստանէն եղած է՝ այլ և Պոլսոյ ոմանք՝ որոց Թելադրութեամբը և աղերսանօք , և երբեմն Համոզմամբը Պատրիարքարանին Հասկցունելով , կը պարտաւորեն Պատրիարքարանը աս գործողութիւնը ընե-լու :

Որչափ որ Բալուայ բացի քանի շահախնդիրէ անձանցմէ բոլոր ժողովուրդը ոտքի ելան . Թէ մեք մեր Առաջնորդը Թող չենք տար . և շատ աղէ ու ծառաներներ գրեցին Պոլիս . Թէ մեք մեր Առաջնորդը չենք տար : Ան գիրը և ծառաներ-ները մնացեր ալնէ եղան . որովՀետև Թշնամին տանը մէջէն էր . "Թշնամի առն ընտանիք իւր" : Մատ . Ժ . 36 :

1863. Գրեթերու տետրակները որ ի Թանգարանն Տիգրանեան :

Ասկէ բոլոր վանից անօթները իրեն յանձնուած էին ալ ուելի՝ յանձնեց Վարդան վարժապետին հաստատ Տումարաւ: Թէ որ Վարդան վարժապետը, ջուրը չձգէ կորսնցունէ Տումարը, ահա Տետրակիս մէջ կայ գրուած. Տե՛ս 77 Երեսը:

Ու անկէց ետքը, Քաղաքական Հայոց Ժողովքին առջև երկու տարուան եկամտից և ծախուց Տումարները ցոյց տուաւ բոլոր հաշիւները. տումարները

չնեցին. 21864 ղրուշ ծախս. Միաբանութեան Տեֆթերով 2
Տարեկան ծախսը. 16421 ղր. Եղաւ. Թողեմ Եկամուտ.
Մնաց կողմ. 5443 Ասիկա Միջոցին լուրջ պարտք կախեր
եղած է. Կարծիք և կասկած ունեցողները Մկրտիչ վարդապետի քովը Քաղաքական ժողովքով ու 110 հոգով վաւերացած հաշուետումարները թող գան տեսնեն, կարծիքնին փարատելով. երբոր ճշմարիտ ելաւ, և օրինաւոր ծախք. ան ատեն բաց մնացած 5443 ղրուշը վճարելէն ետքը՝ կը պարտաւորին Մուշու լրագրին միջոցով հրատարակուած 25000 ղրուշը վճարելու Մկրտիչ վարդապետին, և եթէ Մկրտիչ վարդապետին զիմէկէթը աւելցաւ ինքը կը պարտաւորի վճարելու. քանզի՝ «Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն»:

Ասկէ շատ նեղութիւններ քաշելով, ժողովուրդը հաւնեցաւ, որ ինքը երթայ Խարբերդ և Պալու. առ գէշ մարդոց համար խողոքելու, ատ կերպով եղաւ եկաւ Տիարպէքիր. գրեց իրենց միաբանութեան գրեր, թէ Աստուած ատանկ կամեցեր, «Եղիցի կամք Տեառն օրհնեալ»: Թէպէտ ինքը ատանկ կ՚ըսէր, բայց չէր խողոքէր. քանզի ինքը Աստուած կը յուսար, և Աստուծոյ կը թողուր անոնց իրեն ըրած գէշութեան դատը:

Թէ որ յայտնէր իրենց մէկ անգամ Պալուայ հրաժարականը, անհնար բան էր. Թող չէին տար և մեծ խռովու-

Թիւններ պիտոր յառաջ գար։ Իսկ ինքը Պատրիարքարանի գրին դէմ չկենամ ընելով, առ Ճամբով եկաւ. ամենայն փառաւորութեամբ Բալուայ։ Այան որոյ կ'ըսէր. «Դուք որք էիք Յուդայ, և երեւ որք էիք ի պատրաստանի էինամ»․ Սաղմ. ԽԲ. 1։ «Զի ես ի քեզ Տէր յուսացայ, մի ամաչեցից յաւիտեան»․ «Իսկ որ առնէ ճշմարտութիւն գայ առ լոյսն։

Հիմայ Բիւրաքիսթանու վարժարաններուն տուած գրքե-րը աս տեղս Հաշուեցուցակ մը կը գտնեմք, որ ամօթով ըլլան այնպէս մարդիկ, որ հրատարակած են, թէ Աէկրտիչ վարդապետը գրքերը կը ծախէր. և այլն։

Աշերտ Գասապեան՝ տղայոց և աղջկանց վարժարանին գիրք, 180 Բերական. 5 Սաղմոս. 5 Գործոց։ 4 Նարեկ. 300 կտոր ալ տիրացու Աինասին քով տակաւին կայ, և 40 ղուրուշ դրամ։

494 լման 494 կտոր գիրք։

377 Ընտովան Գասապեան Տէր Աուրատին յանձնուած

871

252 Վարժարանի համար՝ 300 Բերական. 50 Հեգե-

196 րէն. 10 Սաղմոս. 5 Նարեկ. 2 Բերականութիւն.

1319

270 2 Շարական. 2 Տօնացոյց. 5 Գործոց. 1 Ճաշոց։

1595 Լման 377 կտոր գիրք։

Օգք Գասապեան՝ ռէս Յարօ. և ոսկերիչ Աիմօյին տրուած վարժարանին համար՝ 100 Բերական. 5 Սաղմոս, 5 Գործոց. 2 Նարեկ։ Հիզանու Տէր Յօհաննին 50 Բերական. 4 Սաղմոս։ Տէր [illegible] տրուածը, 50 Բերական. 4 Սաղմոս. 2 Նարեկ. Տէր Ղազարին 25 Բերական. մահտեսի Պօղոսին 5 Բերական։ Լման 252 կտոր գիրք։

Աելիվան. Բինիաթ գիւղին, ռէս մահտեսի Աարգա-

րին · 1 Ճաշոց, 1 Շարական, 30 Քերական, 1 Տօնա-
ցոյց, Աղերս վարժապետին · 160 Քերական Միքթվանու
մէջ բաժնուեցաւ · 1 Շարական, 1 Ժամագիրք Հաղբոյ
մղսի Պազարին · 1 Քերականութիւն տիրացու Շահինին ·
1 Սաղմոս Մելքօնին · ըման 196 կտոր :

Լճէ տրուածը · ռէս Հանուշի և Մրաօյի ձեռամբ 100
Քերական և Հեգերէն · 6 Սաղմոս, 3 Նարեկ, 2 Շառ-
ուածաշունչի պատմութիւն · 1 Կտակարան, 1 արծաթ խա-
չով Մաշտոց Տէր Պօղոսին Սառնէս · 80 Քերական Հայ-
նի Գրիգորին, 2 Վարժութիւն մանկանց, Յամիթ :

Երճիլ վանից տրոնածը · 45 Քերական և Հեգերէն,
3 Սաղմոս, 3 Գործոց, 3 Նարեկ, 1 Տօնացոյց, 1 Ա-
ւետարան Ճաշու, 1 Շտենի Ժամագիրք, 1 փոքր Ժա-
մագիրք · 1 Խորհրդատետր, 1 Վարժութիւն, 2 Հայոց
պատմութիւն · Ստեփան Օրբէլ և Սօղնկայ : Իւ Թաշկի-
նակ, Զաւրավան Տէր Ստեփանին՝ 30 Քերական, և Հե-
գերէն : Ըման 276 կտոր, և 30 Թաշկինակ :

Ահա Քէօրտիսթանի մէջ եղած վարժարաններուն 1595
կտոր թէ Քերական, և թէ խոշոր վերոյիշեալներն են, և
30 Թաշկինակ :

Իւ վերոյիշեալներէն ալ զատ 3042 կտոր ալ Յամիթ
Թանգարանը դրաւ, Փօֆօղ—Օղլու Գերապատիւ Յակոբ
Աղայի հսկողութեան ներքեւը · որն որ բոլոր Քէօրտիսթա-
նու և թէ Յամիթայ աղքատ տղայոց համար [illegible]
ժամադրութեամբ տրուիլ · և ժամանակը լրացած ատենը
բերուիլ Թանգարանին յանձնել · և այլ պէտք եղածը ու-
ղել և տանիլ :

Թանգարանի մէջ դրուած գրքերու անսակը ներքոյ
գրեալքն են ·

Քիւրտերէն Քերական, Շահնազարեան Դերապատիւ Կարապետ վարդապետի. ընծայած Հեգերէն. Ամբատ— Վահրամ, Ստեփաննոս Օրբելեան, Ղեւոնդ վարդապետ, Ստեփաննոս Ասողկեցի, Մովսէս Կաղանկատուեցի.—Ցէշտագին Արդարոց օրհնութեամբ եղիցի։ Ալ յուսանք որ տակաւին շատ գրքեր ալ՝ յիշեալ Դերապատիւ Հայրը տարուէ տարի ատ Տիգրանեան Թանգարանին յիշատակ յղելէն ետ չպիտի մնայ լման աղքատ մանկանց համար։

Նուս Պօլսոյ տրուածները. Սաղմոս, Նարեկ, Գործոց, Կտակարան, Շնորհալւոյ Յիսուս—որդի, Քերականութիւն, Պարտք աղայոց, Վարժութիւն մանկանց, Ընթերցասիրութիւն, Քրիստոնէական Հրահանգ մանկանց, Ժամագիրք, Շարական, Տաղարան, Տօնացոյց, Ճաշոց—գիրք, Մաշտոց, Լապտեր հոգւոյ, Նորեմ—խուրճն, Քաղաքավարութիւն, Զենոբ եպիսկոպոս, Պլուտարքոս, Բասիլիոս, Աստուածաշունչ, Պատմութիւն Երուսաղէմի, Պատմութիւն Լուսաւորչի, Պատմութիւն Հայոց, Մեկնութիւն Ղուկասու, Մեկնութիւն Կաթուղիկեայց, Խորհրդածութիւն, Եղիշէ, Վարդանանց, Մեկնութիւն Ժամակարգութեան, Ներբող Էջմիածնի, Զգօն, Սաղմոս—Տաճկերէն, Վարք Սրբոց, Նոմն—կարգեան մեծ Մագաղաթեայ Աւետարան մի։

Ահա վերոյիշեալ գրքերը, որն որ տուին և յանձնեցին Մկրտիչ վարդապետին. ան ալ բերաւ կարգի դրաւ. և այս գրքերը տուողներուն գիշեր ցերեկ բարեմաղթութիւններ կ'ըլլուին, գործքերնուն յաջողութիւն, անձերնուն ողջութիւն, մեղայնուն թողութիւն, ննջեցեալներուն արքայութեան համար միշտ կ'աղօթեն յիշեալ գրքերը կարդացողները։

1864. Թանգարանին նորէն գիրք տալու [illegible] յորդոր, եւ վերջացաւ։

Արդէն՝ կ'աղաչենք վարժարաններու արդար մանկանցը, և անոնց տիրուհիանցը, իրենց կարդացած և լմնցուցած գրքերը, շնորհ ընեն մեր Թանգարանին. և կամ մէյ մէկ գիրք թէ հին և թէ նոր շնորհ ընեն յաւիտենական յի-շատակ՝ իրենց անունը գրքին մէջ գրելով, "Տուէք այնմ՝ որ ոչ ունիցի տալ անդրէն,,. Ղուկ. Զ. 35: Ահա Պոլսոյ մէկ ժամուայ ճանապարհ հեռի աղքատ մանկունքներ ձեզի կը նայփն ու կ'ըսեն. Եղբարք մեզ ալ ողորմեցէք ձեր սեղաններէն ըն-կած փշրանքներէն. քանզի շունք կերակրին անտի և այլն. Մատթ. ԺԵ. 27.

Արդէն ով որ այս Վարժարաններուն և Թանգարանին մէկ գիրք մը կամ մէկ ընծայ մը տալու ըլլայ, ահա Պոլսոյ մէջ Խասգիւղ Սոմճեան Գերապատիւ Մկրտիչ Աղային թող յանձնէ, Լրագրով կը հրատարակուի։

Խասքէօյ. Գերապատիւ Փինկէանցի Գասեան Յարու-թիւն Աղային. —Պոլիս. Գերապատիւ ոսկերիչ Մելքսեդ. Աղային, և Չէրճեան Գերապատիւ Սարգիս և Յարութիւն Աղաներուն. Կետիկ—փաշա. Կարպեան Հաճի Նշան Աղային: Եէնի—գափու Պրանկեան Մարուգէ Աղային։

Յիշեալ Յարգելեաց անձանց ձեռօք կորուստ չերթար, տեղը կուգայ կը հասնի. և իսկոյն Մասիս լրագրին միջոցով ալ կը հրատարակուի. Թէ այս ինչ Աղայն, Քէօրփիւսթանի աղքատաց Թանգարանին այս ինչ ընծայն տուած էր, եկաւ հասաւ։

Տիգրանակերտու մէջ այս Թանգարանի խորհուրդն ալ ներքոյ գրեալ երևելի անձինքն են։

Արքակրօն Նուագ—երէց Տէր Գաբրիէլ բարեմիտ քա-հանայ Մայր Եկեղեցւոյ "Սրբոյն Սարգսի զօրավարին,,. Գերապատիւ Պետրոս Աղայ Մուրատեան, Պետրոս Աղայ

Ղազարեան, Գրիգոր Աղա՝ Պէօշիւ-օղլու, և Յակոբ Ա-ղայ Փափազեան Գործակատար, և Գիտնականեան Գրագիր Գէորգ Պատուելի Չոքանեան մահտեսի Կարապետեան.

Սերտիւ կ'աղաչենք այս ուղղախոհ գրքոյկին ձայնին մը-տիկ ընող և ընթերցող Գերապատիւ Ամիրաներուն, և Վսեմաշուք Պէյերուն, Ազնուականաց Էֆէնտիներուն, Յարգամեծար Աղաներուն, և Բարեպաշտ Խանըմներուն. որ աչքերնին կտոր մ'ալ առ նոր հաստատուած Վարժարա-ներուն ու Ընթերցարանին քաղցր ակամբ նայել. վերոյիշեալ Աղաներու ձեռամբ և գիտութեամբ։

Գանք հիմայ Բաղուայ մէջ տրուած գրքերը. 100 Քերական վանից համար. 300 Ճեգերէն և Քերական Աշխանց Վարժարանը. 10 կտոր Սաղմոս, և Գործոց. 2 Ժամագիրք, և 2 Շարական ձեռաց, և 1 Աստուածա-շունչ, 1 Թեսաւրոս; 3 Պարզք տղայոց. 3 Ճառք Փիլօ-նոս, վանից համար, ըմեն 472 կտոր.

Ահա տեսաք գրքերու անունները, ուր որ տրուած և գրուած է. գանք հիմայ եկեղեցեաց տուած յիշատակները.

ԱԼԻԲՈՒՆԱՐ. Նորաշէն սուրբ Աստուածածնի եկեղեց-ւոյն, մէկ լաւ Սկիհի ծածկոց ուրարը, և շուրջառ 2.

ԹՐՃԻԼ. Սուրբ Թովմայ առաքելոյ վանից տրուածը. 3 Սկիհի ծածկոց, 1 ձեռք Ժամարարի զգեստ, 2 մեծ արծաթ խաչ, 1 արծաթ Աւետարան, 1 արծաթ Մասնա-տուփ, 1 արծաթ Մաշտոց, 1 մեծ Վարագոյր, 4 Շա-պիկ, 6 հատ Շամդան, 1 Բուրվառ, 3 Պատկեր, 15 կտոր Տաճարի գորգնոց, և խաչի բռնիչներ, Մանկանց մոմերու գլուխներ, և այլն.

Իր տակաւին մնացածներն ալ կարօտութիւն ունեցող տուրք Եկեղեցւոյ համար՝ կը տրուի, որովհետեւ Միհրան վարդապետը երկու 'ի զատ քրիստոնէութեան մէջ Հաւատարիմ ուսանողաց մը չկրցաւ գտնել. փասն որոյ տառ և անոր քան մը չյանձնելուն, բորբոքեցաւ և խռովեցաւ Մ անօրէնից և Եկեղեցեաց ցեցերը։

Կանք հիմայ քրիստոնէութեան և Բոլոլուայ մէջ հարկաւոր տեղուանք ձրիաբար ընծայներ տալով, և անոնցմէ օգուտ մը և ընծայ մը փոխարէնը չառնելը։ Որովհետեւ Եւրոպայ ընծայները այդու դիտաւորութեամբ կուտար, որ սիրով աշխատին ընծայակիրները, Ազգային կանոնները, և Մ արժարաններու պակասութիւնները լեցնելու և գլուխ տանելու։

Տրուած ընծայներ, իրենց նահանգին և գաւառային. և այլն։

1 Մ երարկու Իձու Հանուչին Աղային, Տպնէ Մուէս Մահակին, 1 Հայնի Մոսեփան Աղային, 1 Ռփնիաթ մահտեսի Մարգար Աղային, 1 Փարգին Մուէս Զալըլին, 1 Կարապետ վարդապետին, 1 Մարտիրոս վարդապետին Խաչ—վանից, 1 Տէր Մեսրովպին, 1 Բալուայ Յակոբ վարժապետին, 1 վանից Անդրէաս վարժապետին, 1 Մոսեփան վարդապետին Կոնոնոս, 1 Յուրֆալը օղլու մահտեսի Պետրոսին, 1 Սուրախի Սարգսին. 1 Աղերտ Տէր Յովհաննէսին. 1 Բեր- ջի մահտեսի Կարապետին, 1 Մուէս Օկօյին. աշխ 16 հատ մեծ չուխայ վերարկուք։ 1 Սոսիկայ Հայկու Օհանին, 1 Գրանցին, 1 Զուլֆօյին, 1 Գուլըայ Պօղոսին, 1 Հազըրուայ Տէր Թումէին, 1 Առաքել վարդապետին Բալու, 1 Հազըրուայ Կարապետին, 1 Պետրոսին. աշխ 8 տաբնայ չուխայէ։ 1 Ղուբնի Անթուրէ Տէհ [illegible]; 1 մահտեսի Օհաննէսին, 1 Զաքօյին, 1 Մուսայէ Զատօյին,

1864 · Թանգարանին խորհուրդը, և տուած ընծայները և յի-շատակները ։

---

1 Ոսկէ Կոռլօյին, 1 մահտեսի Պօղոսին Պարզարի · 1 Պէ-րիպօյին, 1 Մարտիրոսին · ահա 8 Ղուրինէ Անճարք ։

1 մեծ ժամացոյց Մակարայեցւոց Վանքէ, 1 ժամա-ցոյց փերինու Աղաւսլ Աղային, թող այլ և այլ աշխատող-ներուն ալ և քէւորթերուն ալ հարկաւոր եղած. տեղուանք-ները ընծայներ տրուած է վասն օգտին Հայոց Քէւրթխոնթան-ցւոց, որ այս տեղս գրելը հարկ չէ · կարծեմ ունողը կրնայ առանձին իմանալ Մկրտիչ վարդապետէն ։

Մկրտիչ վարդապետին Քէւրթխոնթանէն երկու տարեկան թէ ընծայ, թէ պատանուքը, թէ Պօսի—տըրամ · ընդ. ամէնը ներքոյ գրուածն են · Նաշխորդական էրատուն՝ 1500 ղրուշ Մատին Նազրելոյ վանից պատանութք · 300 ղրուշ Խոխանու երկրէն · 1800 ղրուշ Մակարայեցւոց վանից պատանութքէն · 200 ղրուշ Պարաւանու Յօսդան, Պօսի—տըրամի կողմանէն · 1200 ղրուշ Կոնոնոսի վանից · վիճակէն · 1200 ղրուշ ալ ասկէց և անկէց · ընդ ամէնը 6200 ղրուշ ։ Նհա Քէւրթխա-թանու էրատուն+ը ամենայն ճշմարտութեամբ յայտնեցաք · ինչ մարդու որ չհաւատալիք կուգայ, թող քննէ · Ոչ ա-նէ ղծղմարտաբնեան գայ ոա լսյան ։

Իսկ ըռածնուս ծախքը ատ իրաւանց յարմար չըալուն համար չենք դներ, խոհեմ անձանց մտածելի գործ մ'է, և դուրսերը չորս ձիով և չորս մարդով շուրջ քալողները լաւ գիտեն ծախուց չափը, ուզողը ծախուց Տումարն ալ կրնայ տեսնալ ։ Հիմայ մեք մինակ տրուած ընծայներու գու-մարը կը դնեմք աս տեղս, ղուխայէ շինուած մեծ լաւ Մե-րարկուք 16 հատ · ղուխայէ շինուած լաւ Սալիայ 8 հատ · Ղուրինէյէ շինուած մեծ և փոքր Էնճարէ+ 8, և ժամացոյց 2 ։

Նոնք լսելէդ ետքը՝ գանք հիմայ Պօլիս ղրկուած գրե-րուն համար, որն որ հետզհետէ կը գրէր Մկրտիչ վար-

գապետը · առ Տեղապահ Արքազանին, թէ՛ ես կուզեմ Պօլիս գալ, ինչ հրամանդ կը լինի · և պատասխան չէր առնոյր · ըստ 12 ամիս մի զկնի միոյ փօսթաճանէն գրեր տալով, դրամ ծախս ընելով կը յղէր Տեղապահին, որպէս թէ այսօր կամ վաղը պատասխանը կ'առնեմ ըսելով · ըստ 12 ամիս տևեց · ոչ պատասխան, և ոչ գիր մը կրցաւ առնել · մինչև անգամ փօսթաճին ալ կը զարմանար, առքան դրամ առնելուն, և մասնաւոր գիր մը իրեն չտալուն վրայօք ·
1863 · Ապրիլ 8 · Օր՝ Երկուշաբթի :

ԳԼ. ԺԶ.

Օր մը Քէօրօխեան [illegible] Մխիթարիչ վարդապետը տարաւ իրեն քով, և հարցուց իրեն ըսելով · —[illegible] —պատասխանեց [illegible] : Զարմանալով մը [illegible] ըսաւ · —[illegible] · դարձեալ կրկնեց ըսելով · —[illegible] —պատասխանեց [illegible] · ըսաւ [illegible] · —[illegible], նէ՞ [illegible] :

Վարդապետը պատասխանեց թէ՛ ես այսօր 12 ամիս եղաւ որ ամէն փօսթայի գիր կը ճամբեմ փօսթայով տակաւին ընծի փօսթաճանէն Մ[illegible] գիր մը չտուաւ, կուզես նէ՛ հարցուր փօսթաճանէն :

—[illegible] : Ըսաւ փօղոսն :

Պատասխանեց վարդապետը՝ —[illegible]

Գայմագամընըն վէրիլըն, ճէվաբընը ալըր յօնտարըլէն կէլէն՝ մալու-մաթը կէօրէճէյիմ էֆէնտիմ · ըսաւ փաշայն, — Տէ հայտէ՛ կիտ, եա՜ղ ։

Ինկաւ վարդապետը գրեց գիրը, որոյ օրինակն է այս ․

Սրբազան Հայր

Մեր Նուաստութիւնը այսօր 12 ամիս է որ գիր կը գրեմ, գրիս պատասխանը չի գար մեզ · և կը գրեմ Պօլիս գամ, անոր ալ պատասխան չկայ · չեմ գիտեր իմին յանցանքս ի՞նչ է, որ չէք յայտներ մեզ ։

Ու հիմայ հոս Վէռամէլ փաշայն մէկի Ձեր Սրբազնութեան գիրը ցոյց տուաւ, թէ քեզի Պոլիս կուզեն · աս ինչպէ՞ս գործ է, ես ալ չեմ գիտեր · ես կը գրեմ Պօլիս դալ կը խնդրեմ ։ Ինծի պատասխան չէք գրեր · թէ եկո՛ր կամ մի՛ գար · մինակ Մահմեդական իշխանութեան կը գրէք թէ զինքը Պօլիս յղէք, մի թէ՞ ես Ձեր Սրբազնութիւնը Մահմեդականով ճանչեցի, և կամ վարդապետ ձեռնադրուեցայ, և այլն · Բաւ և մի լիցի ։

Հիմայ հասկցուեցաւ որ՝ աս գործողութիւնը, սիրտը ուր ինքը ձաճէլ ոմանցմէ յառաջ եկած է, վասն որոյ մեր Նուաստութիւնն ալ կը պարտաւորի բռնաբար ներքոյ գրեալ խնդիրները առաջարկել Ձեր Մեծութեան ։

ԽՆԴԻՐ · Ա

Ա · Իմին գանգատաւորս ո՞վ են, եթէ Քիւրտիստանէ՞ն են, ահա Տիյարպէքիր կայ · Նագոնդ Կաթուղիկոս Ասորւոց · և Գորգիս եպիսկոպոս Տեղապահ, Յակոբ եպիսկոպոս Հա-յոց · Ռըթարիզ եպիսկոպոս Բիլտանցւոց, Գերապայծառ

Յակոբոս եպիսկոպոս Կաթողիկեայ, Փիլիպպոս եպիսկո-պոս, Ասորւոյ Կաթողիկեայ. Մակար Եպիսկոպոս Յու-նաց. մեկ եպիսկոպոս. և մէկ Կաթուղիկոս. և այլ իշխա-նաւորք, և իշխանք. Գրեցէք անոնց. թող լաւ մը քննեն, զիս դատախազիս հետ և իմանան։

Եւ մեր քննութեան գրերը թող կնքեն յղեն ձեր մեծութեան. ան ատեն ինչ որ հրաման ընէք, պատրաստ եմ կատարելու ամենայն հնազանդութեամբ։

Բ. Եւ թէ՝ գանգատաւորս Բաղուայ երկրէն է, ահա՛ ա-նոր մայրաքաղաքն ալ Խարբերդ է, ան տեղէն Առաջնորդ-ներուն և իշխաններուն գրեցէք թող քննեն և իմանան, և ձեզ գրեն, և այլն։

Գ. Իսկ եթէ Պօլսոյ մէջէն է գանգատաւորս, շուտով ան-կէ ձեռագիր մը առէք. որ քալած ատենը չուրանայ ըրած գանգատը. քանզի Քիւրտիստանէն մինչև Պօլիս 24 օր ցա-մաք. 3 օր ծովու սարսափելի ճամբայ մըն է, հանգիստ բան չէ, այդքան ահագին աւազակաբնակ լեռներ ու ձորեր և ծովեր անցնել Պօլիս գալը։

Ուստի կ'աղաչեմ որ յառաջ սոյն գրիս պատասխանը մեզ շնորհ ընել, քանզի երկու տարի և կէս կը լինի որ բոլոր դրածս գրերուս պատասխանը չեմ առած, ատ ալ անոնց կարգը չդրուի. որովհետև փողոյն մէջ աս քան հրաման տուաւ տեղս մնալու, մինչև գրիս պատասխանը շնորհ ընէք.

1863 Ապրիլ 18 Մկրտիչ Վարդապետ Տէփրանեան

Ի ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

Տակաւին Մկրտիչ վարդապետը կ'սպասէր աս գրին պատասխանը առնելու, մէյ մ'ալ տեսաւ որ երկու Ղաւաս

եկան հրաւիրեցին զինքը փողոցին քով։

Փոշոյն հանեց նոր եկած [illegible], ու ըսաւ.—[illegible]

[illegible]

Տես հիմայ Թշնամիներու անցաւոր ուրախութիւնը, և անոր զուր պարծանքը։

Ըստ միջոյին Յունիս 18 պարտիզպան Գուլուսար եկաւ [illegible] Ակրտիչ վարդապետին ոտքը իյնելով, շատ մարդիկ մէջ ձգելով, մեղայ կը գոչէր զանազան [illegible]ներով, թէ զիս Պոլսոյ մէջ քու Թշնամիները խաբեցին, և չեղածը եղածի նման ընծի ուր որ կամեցան զրուցնել տուին, աս իմ պէշուլթեան մոխարքէնը Աստուած ընծի զանազան ձախորդութիւններ տուաւ. կ'աղաչեմ ընծի ներես։

Այս աչօք իմ ըրած զըպարտութիւնս հրապարակաւ խոստովանելու համար, աս գիրն ալ գրեցի [illegible]ներու ղրկելու և հրատարակելու. և քու Թշնամիներդ պիտի ամաչեն աս իմ ճշմարիտ խոստովանութեանս վրայօք, մինչև անգամ տեղւոյդ Յակոբ եպիսկոպոս Առաջնորդն ալ քեզի Թշնամի է, թէ որ ձեռքէն գայ՝ աս ալ ընծի կուլէ որպէս որ քեզի գէշ ըսեմ։

[illegible] ղօլը կարճ, քիթը երկար, ինքը դեղին մարդ մը կար. ան ալ ընծի կ'ըսէր, ինչու եկեր ես, գնա բանդ, [illegible] ըրէ մկյասդ. առնենք վարդապետէն. ես նայեցայ որ քու Թշնամիներդ զիս իրենց գործիք կուզեն ընել. ատոր համար կաղաչեմ ընծի [illegible] մը ըսես, որ իմ խիղճս հանգչարտի։

Ինչ և իցէ շատ խօսք և խորամանկեր ըլլալէն ետքը՝ Ա-

տորւոյ Սրբազան Կաթուղիկոսը, Գնեբապատիւ Կարկիս արք եպիսկոպոսը, Շատագ—երէց Տէր Գաբրիէլը, Փաֆաղ—օղլու Յակոբ Աղայն և այլ շատ մարդիկ մէջ մտնալով Ողորմածին քսել տուին. և ելաւ գնաց Ռնալու:

Նա անոր տուած ծեղոյն և խառնափնթոր ճշգրիտ ձեռագիրը՝ յիշեալ Սրբազաններու և Յարգելի անձանց ստորագրութեամբ և կնքով վաւերացած Մկրտիչ վարդապետին քով կը կենայ. ուզողը կրնայ տեսնալ:

Մկրտիչ վարդապետն ալ իրեն ճանապարհի պատրաստութիւնները տեսաւ, 1863 Յունիս 30. ելաւ ճամբայ և այն օր Սուրբ Երուսաղեմայ Արժանապատիւ Յակոբ վարդապետը եկաւ Համիթ, որ սուրբ Էջմիածին Եպիսկոպոս օրհնուելու կ'երթար:

64 ժամ Համթայ հեռի, եկաւ Էրզրում, տեսաւ Սէր—ատէր Տէօվլէթին Մուսթաֆա փաշայն, Ռալուայ և Խարբերդու Հայոց ազգի խղճութիւնը լաւ մը փաշային իմացնելէն ետքը՝ խնդրեց որ քննիչ մը երթայ լաւ տեղեկանայ առաջարկած խղճութեանց Հայոց. և հացի ներդութեանց որն որ Ռալուեցիք կը տանէին:

Տէօվլէթին փաշայն յոյս տուաւ թէ՝ դուն գնա, Սատուծով ես ալ գործը պիտի հոգամ:

Ասոր և անկէց հարկաւոր գործի մը համար գնաց Թիֆլիզ, և անկէց սուրբ Էջմիածին, Սրբազան Մ. Եհափառ Կաթուղիկոսին ներկայացաւ. Սրբազան Կաթուղիկոս Հայրն ալ խոստացաւ իրեն, թէ գնա Պոլիս, ես քեզի համար պէտք եղածը կը գրեմ. ձեր ամէն գործը կարգի կը դրուի Մ. Քնակց ինչպէս ձեր անխնամ ելեր եկեր ես. շուտով գնա Էրզրում նստէ, Պոլսոյ քեզի գիր կուգայ գործդ կը կատարի: Ար ատ միջոցին Իւզիւրեան Գրիգոր Աղայն՝ և Ար-մոնեանց Պետրոս Աղայն, և մանաւանդ Մ. ասակալ—Կարա–

1863 · Էյլիւլին երթուլ գունը, Երզնկան Խալունեցւոց համար ցուրեն ։

պետ Աղայն որ աչք Թագաւորի է, ատոնք ամէնն ալ գի-
տեն · որ Արքազան Մեհափառ Կաթուղիկոսը Մկրտիչ
վարդապետին այդպէս խոստանալով ճամբու գնելը ։

Որովհետև Մկրտիչ վարդապետը կուզէր սուրբ Էջմի-
ածին միաբան մնալ · վասն որոյ Մեհափառ Տէրը կ'ըսէր,
դուն պէտք է Քէօրտիսթանու ժողովուրդը կառավարես,
բարեկարգելով · և այլն ։ Ելաւ սուրբ Էջմիածնէն եկաւ Էր-
զրում · դարձեալ դրեց Պօլիս, թէ ես եկայ Էրզրում · ահա
ձեր հրամանին համեմատ քանի օրէն ետքը Պօլիս կուգամ ։

Նա գիրը Պօլիս ճամբեց, ելաւ Էնֆիյէճի Պետրոս Աղա-
յին հետ եկաւ Էրզրում, Սէր—ասքէր Մուստաֆա փաշային ներ-
կայացաւ, Խալունեցւոց համար փաշան պատասխանեց վարդա-
պետին այսպէս · —

Տօղրուսու վար իսէ Միլլէթինէ օլան քէօ Տէվլէթիմիզէ, տէ իս-
տիքլալիյէ կօմալ օլաճագտը, անօրն Քիւրտան իկան պաշալար-
ճագ, տէ Մաաարիֆ օլաճագտը պաշլըյա Մէրքէզին Յօտագեալէր ։
Սէրա ասքէր Եէնիչէրլէր ալըր ալին մաքամա Յէնէրալլըմ Իսֆինէ
Քիլէրէք, իսթիֆանըլը Մըսըր եազըր իլան Եազըրըմ · Պօղտ—Մէ-
ճալլաա ։

Պօտոմոն դէօյլէ էյի օլմազ տըր Սայէյի—Շահանէթէն · պը-
զին Պէրիլմէնըլը եօղ, պուլըմ օլան պաշլըղայի Կէմիսին տըրըն, և այլն ։
Քանի օր ան տեղը նստելով ելաւ անկէց եկաւ Տրապիզոն,
քանի օր ալ Տրապիզոն, նստաւ, և ապա 1863 · Դեկտ · 1
շոգենաւին մէջ շատ նեղութիւններ քաշելով ելաւ Պօլիս ·
Դեկտ · 2ին Օրն Երկուշաբթի ժամ 11ին ։

ԳԼ. ԺԻ.

Պանծի—քաղաքան Թաղ—խանը իջեւանեցաւ. Մասիս լրագրով հրատարակեց, թէ զիս ուզողը՝ թող գայ տեսնէ զիս Թաղ—խանին մէջ։

Ինչու համար ուղղակի բարեկամի մէկուն տունը չգնաց, կամ Պատրիարքարանը. որովհետեւ ամէնն ալ Նուպարի օձէն խայթուած էին. ուր որ երթար մտացնուն պիտի անցընէր, թէ իրեն բարեխօս խնդրելու կամ բռնելու համար՝ այս ինչ տուն, կամ այն ինչ տեղ գնացեր։

Վասն որոյ ոչ մէկին տունը գնաց, եւ ոչ մէկին ալ ըսաւ ընձի բարեխօս եղիք. այլ եւ՝ ով որ հետս դատ ունի, թող գայ դատը վարէ. ըսաւ ու կեցաւ։

Բայց Պատրիարքարանի նոր Արբազան Պատրիարքը, եւ նոր Ժողովքը յարմար չսեպեցին խանի մէջ մնալը. վասն որոյ Դերապատիւ Եզգասէր Պէյլէրեան Յակոբ Էֆէնտին՝ յատկապէս հրաւիրեց զինքը իրեն համար յատկացած նոր բացուած Պատրիարքարանին մէջ սենեակը նստիլ. եւ դատը վարել. ուստի եկաւ նստաւ, եւ սկսաւ դատը խնդրել. եւ դատախազը ուզել։

Նա իրեն իմացուցին որ քեզի համար Ռուբէնի դռնէն հրաման գնաց Էրզրումայ փաշային որ քեզի թոյլ չտայ Պօլիս մտնելու. անկէց շիտակ Կասպից ծովին մէջ յանապատ կղզին աքսոր ընէ։

Ներկայացաւ Կրօնական ժողովին, ու ըսաւ. մի՛ գիտնաք որ ես եկած ձեզմէ, խնդիր պիտի ընեմ զիս ազատելու աքսորութենէս. այլ եւ ձեր վճռած յանցանքիս վճիռը հանեցէք գրաւնուդ արձանագրութիւնէն. տուէք ընձի ձեռս կախեմ. եւ երեք օր ալ Մայր Եկեղեցւոյ դրան առ-

ջև կենամ · ամէն մարդ թող իմանայ , և ապա ձգեմ եր-
թամ ապաշխարանքս քաշեմ ։

Ոսկիէն զատ ուրիշ մէկ հանք մըն ալ չեմ տեսած որ ժանգ չի բռներ , ամէնն ալ ժանգաւոր են · որ առիկայ բնական է ։ Քանզի պղնձին , երկաթին , արծաթին , իրենց ժանգ բռնելը հասարակօրէն կամ յատկապէս մէկ պակասութիւն մը չէ · իսկ ժանգին մէջ մնալ և փթտիլը պղնձի տիրոջը մեծ յանցանք է՝ որ չէ սրբեր և մաքրեր զանիկայ կլայէկով · և այլն ։

Մարդուս ալ մեղք գործելը իրեն պակասութիւն մը չէ-կրնայ սեպուիլ , քանի որ իրեն մեղքին վրայ կը զղջայ և կ'ապաշխարէ ։

"Եթէ ասեմք ոչ ինչ մեղաք , սուտ առնեմք զնա · և եթէ ասիցեմք եթէ մեղս ինչ ոչ ունիցիմք զանձինս խաբեմք և ճշմարտութիւն ոչ է ի մեզ ,, · Յով · Ա · 8 ։

"Քանզի՝ "Միտք մարդոյ ի մանկութենէ ի խնամս չարին արձանացեալ է ,, · Ծննդ · Զ · 5 ։

Բայց Տէրն մեր Յիսուս՝ մարդս մեղանչական ըլլալու համար ըսաւ · "Եթէ ապաշխարիցէ թո՛ղ նմա ,, · Ղուկ · ԺԷ · 3 ։

Ու թէ որ մեղքը մեղաւոր մարդը բանի տեղ չդնէ , միշտ մեղաց մէջ մնալով՝ պիտի փթտի և կորնչի · ինչպէս որ պղինձը ժանգին մէջ կը փթտի · վասն որոյ ըսաւ Յիսուս · "Եթէ ոչ ապաշխարիցէք , ամենեքեան նոյնպէս կորնչիջիք ,, · Ղուկ · ԺԳ · 3 ։

Հիմայ ես ալ շնորհակալ կ'ըլլամ ձեզանից , որ լաւ հասկցեր և իմացած էք · որ իմ ժանգ մեղքի մը մէջ ընկած մնացած ըլլալս · անկէց զիս սրբելու համար Կլայէկ ապաշխարութիւնը վրաս քսելու պատրաստ ըրած էք ։ Աւրեմն յայտնեցէք ընձի ալ իմին յանցանքս գրով և ստորագրութեամբ , առնում երթամ սրբուիմ , ինչպէս որ մարգարէն ալ կ'ը-

1863 . Գօմիսիոն Յանձնաժողով հաստատելը:

ոչ . "Լուացարո՛ւք սրբեցարո՛ւք . ընկեցէ՛ք զչարիս ձեր յան-ձանց ձերոց առաջի աչաց իմոց„ . Եսայ . Ա . 16:

Ես զիս արդար չեմ քարոզեր, ես ալ մարդ միշտ սխա-լական եմ, ինչ մարդ որ անսխալ է և անմեղ, անիկայ թող իմ մեղքը յայտնէ . ինչպէս որ Յիսուս տէրը ըսաւ . "Ան-մեղն 'ի ձէնջ նախ նա ընկեսցէ քար 'ի վերայ դորա„ . Յոհ . Ը . 7:

Ապա թէ ոչ՝ ի՞նչ չարչարանք և նեղութիւններ են, որ այսօր 18 ամիս է իմ գլուխս եկած է . եթէ գէշ մարդ էի, ինչո՞ւ Պօլսոյ հանեցիք . և եթէ լաւ մարդ էի, ինչո՞ւ վիճակներս ձեռքէս առնելու կ'աշխատուի՝ և զիս Մահմէտա-կան իշխանութեամբ Պօլիս բերուելու կը հրամայուի:

Ինչ և իցէ ելայ եկայ Երզրում, որ Պօլիս պիտի գամ . Երզրումէն յԱնապատ աքսոր ղրկելու, ինչո՞ւ Արքունի դռնէն հրամանագիր կ'առնուի և կը ղրկուի Երզրումայ փա-շային . թէ Պօլիս չմտնալով յԱնապատ աքսոր ըլլուի:

Մեք Տէրսիմու ապստամբներէն և Անապատի Արաբա-ցիներէն չենք, որ աշխարհը տակնուվրայ կ'ընեմք . խղճալի Հայոց ազգի մը անզօր և տկար վարդապետ մը, ո՞վ է թշնամիս՝ թող ելլէ հետս դատ վարէ, և կամ վճռուածնուդ յանցանքիս գիրը, ինծի, թող տրուի ինձ, որ առնեմ եր-թամ . ըսաւ ու լռեց:

Սրբազան Պատրիարքը պատասխանեց . ես տակաւին նոր եկած եմ, քուկին գործերուդ վրայօք տեղեկութիւն չու-նիմ . Ժողովքն ալ պատասխանեց թէ՝ այդ գործը մեր օրո-վը չէ եղած . այլ և Խառն Ժողովին օրովը եղած գործ մի է . վաղը Քաղաքական Ժողովին դիմէ անկէց խնդրէ դա-տախազդ . և այլն:

Միւս օրը Քաղաքական Ժողովին տուաւ խնդրագիր մը . Քաղաքական Ժողովը վճռեց հաստատուիլ մէկ Խառն Գօ-միսիոն Ժողով մը . տալ աքսոր ըլլալու պատճառը քննելու

1864 · Մկրտիչ վարդապետի դատը կը տեսնեն, անպարտա-պար կ'ելլէ, և կը դառնայ Յորդեւլեացն, և ինքնամին կը նա-խանձի ։

Համար ։

Կրօնականէն ընտրուեցան Արժանապատիւ Աբրահամ վարդապետ · Նարեկըոն Տէր Յովհաննէս Հէմնէթեար դեյենոր · և Տէր Փիլիպպոս գիտնական բարեմիտ քահանայքը, և Քաղաքական ժողովքէն՝ Գերապատիւ Գէորգ Աճէման · Պէյլէրեան Գերապատիւ Յակոբ Էֆէնտին · Պըրանկեան Գե-րապատիւ Յակոբ Աղայն ։

Յիշեալ Գերապատիւ ժողովը գումարեցաւ Արժա-պատիւ Պէյլէրեան Յակոբ Էֆէնտիյու տանը մէջ, որ ՚ի Կէ-տիկ—փաշայ · 1864 Յունվար 16 · Օրն Հինգշաբթի ։

Մկրտիչ վարդապետի վրայօք թէ՛ բանիւ և թէ գրով եղած ամբաստանութիւնը, կարդացին և քննեցին, և Մկ-րտիչ վարդապետի ձեռքը եղած գրերն ալ նայեցան, ար-տօրուելու յանցանք մը չգտան յիշեալ վարդապետի վրայ, վասն որոյ Տեղեկագիրը գրեցին և կնքեցին, մատուցին Կրօ-նական և Քաղաքական ժողովին և Սրբազան Ամենապա-տիւ Պատրիարքին ։

Երբոր խաբարը լսեց Մկրտիչ վարդապետը առանց յան-ցանքի և դատապարտութեան մնաց, իսկոյն մտեցաւ ար-դարադատ այժմեան Արչութեան ականջին ու լսաւ · "Եթէ արձակես զդա՝ չես բարեկամ կայսեր" · Յոհ · ԺԹ · 12 ։

Արթուն Արչութիւնը խաբարէն հարցաւ, թէ ինչ ը-նեմք ատոր · "Ես քննեա ինչ ոչ գտանի յառնս յայսմիկ, զորս դուք (և Գէյլէրանտ 'ի ձեռ) ամբաստանէք զդմանէ · Ղուկ · ԻԳ · 14 ։

Անտանեն գնաց շուտ մը խաւարը աղաչեց փոփոխամիտ Լատինն, որ իրեն նոյն Աստուծներով օգնութիւն գայ · և դարձաւ անկէց եկաւ և ներկայացաւ Արքին Արչու-

1804. Մկրտիչ վարդապետի ընկերները կ՚աքսորուին ուրիշ տեղեր, և ինք յաջողի խոյս:

Թեան և սկսաւ սաստկութեամբ ըսել. « Հեղ զբարկութիւն քո ի վերայ նոցա ... Լցո զերեսս նոցա անարգանօք ... մատնեա զանձն նոցա սատանայի ... առ յիշեցեցուք ... եղիցի տեղ ինքեան ընդունայն և ընդունայնութեան ... և ձերբակալեա՛ ի խուլ հան գետ »: Սաղմ. ՀԸ. 6. ՁԲ. 17. Մատթ. ԺԸ. 17. Յոհ. ԻԹ. 6.

Երբոր տեսաւ խաւար գիշերը, իրեն առաջարկութիւնը, չգործադրուեցաւ. և Մկրտիչ վարդապետի յարգը տեղը. թէ՛ նախկին Արքազան Պատրիարքներուն քով, և թէ՛ այժմեան Արքազան Պատրիարք Հօր քով. և թէ՛ այլ Գերապատիւ եկեղեցականաց մօտ:

Եւ իբրև տեսաւ Պատրիարքարանի մէջ յատուկ գեղեցիկ սենեակ մը Մկրտիչ վարդապետին համար բացուած, ազատ համարձակ կը նստի և կ՚ելլէ, միանգամայն սրտի նախանձը սուր սլաքի նման սկսաւ խանձել զինքը:

Ուստի տկար միջմանց պէս որ—հանոյս մերձ ըլլալով, թէև առին սկսան շրջել. յիշեալ վարդապետին դարան մը լարելու, յանկարծ տեսան զինքը Գերապատիւ Պեյլէրեան Յակոբ էֆէնտիին տանը մէջ համարձակ նստած:

Եւ անկէ ետքը Մեծահաւատ Չրաքեան Սարգիս և Յարութիւն Աղաներու, և Հարէնց հոճի Աբրահամ Աղայի, և Սէրբճի—օղլու հոճի Յուսէփ Աղային, Գրանկեան Յակոբ Աղայի և այլ Մեծահաւատ Յարգելեաց, որոց որ տուներնին մօտ էր Պատրիարքարանին. կը տանէին զինքը ըստ արժանւոյն կը պատուէին. թող այլ հեռաւոր թաղերէն և գիւղերէն որ կը տանէին. ինչպէս որ կ՚երևէր. և մինչև ցայսօր կը հրաւիրեն և կը տանին:

Ասիկայ տեսնելով սև Աձուխը, սկսաւ սաստիկ նախանձութեամբ և մախանօք տաքնալ, խանձիլ և պապակիլ, ուստի վեր առաւ ինքը զինքը Հայր Աբրահամին

1864. Բուլղարայ մողեսը, և Ցամբեայ կզիան, Պօլսոյ խաւարը․ և Նորվէկը են էրենք չէրենքէ մինչև տղանցեն զՍեղո։

խորանին առջև, և կը խնդրէր Ղուղարօսի Ֆոգին մօտին նորեն մը ձօր դաղանեաւ ընդունի․ այսինքն՝ Մարշութենէն Մկրտիչ վարդապետին համար փոքր վճիռ մը դատապարտութեան ելլելու կ՚աղաչէր․ ատ խնդիրն ալ ՚ի դերև ել․ առաւ պատասխանը թէ՝ «Վիհ մեծ է ընդ մեզ և ընդ ձեզ»․ Ղուկ․ ԺԶ․ 26։

Երբոր աւելցած ալ յուսահատ ելաւ, ձեռք զարկաւ յայլ և այլ ճամբաներ բռնել և գտնել․ կերպով մը իրաւունքը կորսնցունել կ՚աշխատէր․ ուստի ձայն տուին խաղքին, թէ տեղդ հանգիստ կեցիր․ քանզի անաչառ ճշմարտութիւնը և սարսափելի արդարութիւնը՝ հրեղէն սրով կը պահեն զճանապարհ ծառոյն կենաց․ այսինքն՝ արդար էրատոյ։ Ծննդ․ Գ, 24։

Եւ մեր Տէր Յիսուսն ալ սարսափելի ձայնով մը ըսաւ․ «Մի՛ խոտորեցիք յաջ կամ յահեակ․ «Ես եմ դուռն․ ընդ իս եթէ ոք մտցէ, կեցցէ․ ամէն ասեմ ձեզ, որ ո՛չ մտանէ ընդ դուռն ՚ի գաւիթ ոչխարաց, այլ ընդ այլ ելանէ, նա գող է, և աւազակ․ իսկ որ մտանէ ընդ դուռն, հովիւ է ոչխարաց․ Յօհ․ Ժ, 9։

Տեսաւ Բանջր խաղքը, որ իրեն հնարքները ոչինչ եղաւ․ իսկոյն արձակեց Գիշերահաւը արտաքին խաւարներուն մէջ, Բալու, Յամիթ, Քիւրտիսթան, կամ իսկ Պօլսոյ մէջ․ կը խնդրէր իրեն մթութեան օգնութիւն։

Ուստի շրջեցաւ Գիշերահաւը, գտաւ քանի մը Թիթեռ (փերվանէ)․ առաւ բերաւ խաղքին, որպէս թէ ատ Թիթեռները կը խոստանան ճրագին բոլորտիքը շրջելով մարեն լոյսը․ Մկրտիչ վարդապետի համբաւը։

Ուրախացաւ սնոտի խաղքը, որպէս թէ Թիթեռներու զօրութիւնը հաստատուն և դիմացկուն բան մը իմացաւ․ իսկ՝ երբոր մօտեցան ճրագի լուսին, իսկոյն թևերնին ստ-

1864. Մկրտիչ վարդապետի համբերութիւնը կը շտկեն, փորձէ չ'երկարեն, նոր հնարքներ կը գտնեն ճամբու:

քերնին գլուխնին այրեցաւ, թափեցան աշտանակին բոլորտիքը, ան ատեն խաւարը տարածեցաւ, Գիշերահաւը լացաւ:

Ու գործողութիւննին ալ ունայնացաւ, և սկսաւ խաւարը և իրեն արբանեակ Գիշերահաւը 'ի միասին դիմել փոփոխամիտ Լուսնին, ու անոր ծառայ Աստղերուն, այսինքն՝ գլխաւոր թշնամոյն ... ով է նէ ... խօսք տուաւ Լուսինը, որ Համբերեն սակաւ ինչ հնութեան օրերուն, որ մարդ չիտեսնայ զինքը մթութեան մէջ, խաւարը նստաւ Գիշերահաւն ալ գնաց ինչ քան գործ ու կերպ կար՝ ժողովեց եկաւ: Ժողովեցան 'ի միասին վասն Մկրտիչ վարդապետի, և վասն որոգայթելոյ նորա:

Այս ժողովուն, նայինք ի՞նչ պիտի ընեն. այժմեան Աշխարհս երկու ունկն ունի. մինն՝ քաղցրաշնչերուն, և միւսը՝ պարախօսներու, զերկուսին ալ պիտի լսէ և իմանայ:

Այսպէս Դաւիթ մարգարէն մեզի իմաց կուտայ ըսելով. "Խորհեցան միաբանութեամբ 'ի միասին, և վասն Մկրտիչ վարդապետի ուխտ արարին". Սաղմ. ՁԲ. 6: "Եւ նզովեցին զանձինս ոչ ուտել և ոչ ըմպել մինչև սպանցեն զՊօղոս". Գործ. ԻԳ. 12:

Իսկ մեք Մկրտիչ վարդապետին իմաց կուտամք ըսելով, հոգ մի՛ ըներ. "Ընկեա՛ 'ի Տէր զհոգս քո, և նա է՝ որ հոգայ վասն ձեր". Սաղմ. ԾԴ. 23: Ա. Պետ. Ե. 7:

Ընծի նայիր քեզի զրուցեմ, Պօղոս առաքեալին աղօթարար Հաղորդակից զոկող ՓՐԿԻՉԸ, Մկրտիչ վարդապետին ալ աղօթարար Հարկաւորակից Պէյ, կամ Էֆէնտի, կամ Աղայ մը պիտի յղէ. Որ ատենէ ընծայարարութեան գայ առ լոյսն:

Արդէն ոչինչ խօսք է, ահա տես՝ չորս կողմէն կ'աշխատին շատ մեծամեծ մնասներ հասցունել, ահաւասիկ Տէրպրտեփերու՝ դեղին կրկան՝ տարց գլուխը հաներ գուրս,

Բալուայ թոյնահաւաք ծաղկէն թոյն կուտայ՝ Մկրտիչ վարդապետը խայթելու։

Բալուայ զազրալի ծոցէն ալ զանազան թոյներ թղթի մէջ ծրարած՝ Պօլիս կը յղէ, [illegible] իրեւ աշխարհս. իրեն չարութեան կատարուելուն։

Ասկէց ալ մի՛ վախեր, եթէ դու ճշմարիտ աշակերտ ես Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, քանզի նա ասաց. «Եթէ ըմպեսցեն դեղ ինչ մահու, ոչ ինչ վնասեսցէ»։ Մարկ. ԺԶ. 17։ Թոյնէն ՚ի զատ Նզամմայ անգղանիկ զաւակին պէս քայլախաղը (շախմատ—Խօսք) ձեռուընին առած կ՚սպասեն քեզի որ մէկ դաշտի մը մէջ տեսնեն, իսկոյն անտեղը ըմբռնելն քեզի. Հովհ. և Պողոսին կարգան վրայ. Ծննդ. Գ. 8։

Ասոր համար ալ հոգ մի՛ ըներ. Յակոբը՝ Եսաւ եղբօրմէն, Յովսէփը՝ Դահճապետի կնոջմէն, Դանիէլը՝ առիւծներէն, Երեք մանկունքը՝ ՚ի հնոցէն, Հայկը՝ Բելէն, Դաւիթը՝ Գողիաթէն, մարդկային բնութիւնը՝ սատանայէն, ազատարար Փրկիչը, Մկրտիչ վարդապետն ալ կարող է ազատելու աս տկարներու ձեռքի որոգայթներէ, եթէ հաւատաս. Ծննդ. ԻԷ. 41։ ԻԸ. 7։ ԼԹ. 12։ Դան. Գ. 93։ ԺԴ. 42։ Ա. Թագ. ԺԷ. 51։

Ահա տես [illegible] ալ ձեռուընին ձգեցին, քանզի իմացան Աբէլը զոհ ըլլողը, եօթը տեսակ պատժոց ենթակայ է. վասն որոյ աս գործողութիւնէն հրաժարեցան, գըտան իրենց գործակատար Յօբայ անհրաւէյթը. և անով Աշխարհութեան մէկ ականջին թաղուն ըսաւ։ Աղէ՜ [illegible], և [illegible] նորա և [illegible]։

Խոհեմընթաց այժմեան վարչութիւնն ալ Մկրտիչ վարդապետի համբերութեան չափը առնելու համար՝ պատասխանեց. Աւա՜ [illegible]

կեցցես». Յոբ. Բ. 7։ Նոյն Մկրտիչ վարդապետն ալ հիմա-ցաւ առ լուրը. ինքն ալ բարձր ձայնով ըսաւ. Ա՛րդ ոչ ինչ առնելոց են, որք կողկողանք։ Աստի «Ե՛ւ յոտից արգասս և եր քէշեր». Յոհ. ԺԴ. 30։ Այսմ որոյ՝ «Ել եւ Սատանայ յերեսաց Տեառն, և եհար զՅոբ չարաչար կեղով, յոտից մինչև ցգլուխ». Յոբ. Բ. 7,

Ակսաւ գործերը օրէ օր նոր ձգուիլ, շաբթէ շաբաթ երկարիլ. Հին ու մին թղթեր հանել, առօրեայ կեցութեան անձին աշխատող անօթի սնոտի յոյսով թշնամիներ գտնալ, խաւարին չարութեան օգնելու, որով Մկրտիչ վարդապետին վնասելու ։

Մինչև ցայս վայր ըսածնուն և լարածնուն որոգայթները Արփին վարչութեան արթնութեամբը, անոնց բոլորն ալ ռուտ ըլլալը յայտնեցաւ և աներևոյթ խաւարին սևութիւնը խայտառակեցաւ ։

Այս անգամ խաւարը Գիւլէրհանըին հետ խորհուրդ ընելով, անանկ գործակատար մը գտնան, որ ուրիշ գործ մը չունենայ, և զբաղմանց մէջ չըլլայ, որ միմիակ խաւարին գործին պարապի ։

Աստի գնաց Գիւլէրհանըմը չորս կողմ աշխարհին շրջեցաւ չկարաց անանկ անձ մը գտնալ, որ զբաղմանց մէջ չըլլայ, վերադարձաւ Պոլիս. երբոր Նէռն—գուլին եկաւ որ նորա պիտի մտնար, տեսաւ մէկը որ հիչ զբաղմունք չունէր, միշտ ուրախ սրտիւ, զուարճ երեսօք, բերանը ծաղր, ըեզուն դատարկախօս կը շրջէր ։ Սէրք անձուկ 'ի փոխ ուրախութեան ։

Երբոր խաւարը տեսաւ առ մարդուն բերանը բաց է, իսկոյն ինքը և Գիւլէրհանըմը մտան առ խեղճին բերանը և իջան սրտին մէջ. սկսաւ Գիւլէրհանըմը իրեն թևերով խառնել առոր մաղձոտ սիրտը, ու տակնուվրայ ընել ։

1864. Մուրթաղին և Պարտիզպանին տէրը ծառան Խաչատուրը և Գէչերեանը. ծարդէն Խաչատուրը կը սիրեն լուսէն առնել:

Սևտի անմիտ խղճալին ալ չդիմանալով, կամայ ակամայ՝ սրտին մէջ թթուած և հոտած հիւթերը եա գալով, բերնէն դուրս թափելով, լըռեցաւ մեղուի յաւելուածին. ու աղետալ յաւելուածին մէջ, և գէշ հոտերը առնողը տանը դուռը գոցեց. մինչև անգամ իրեն դուռն ալ գոցեցին. զէնքը տանը վռնտեցին որն որ՝ մինչև ցայսօր իրեն կնոջմէ տունէն վռնտուած օխտխնները մնալը աշխարհին յայտնի է:

Նոյն Խաչատուրը ինչպէս որ ատ Մուրթաղին փորը մտաւ, իրեն Գէչերեանովը. ասանկ ալ՝ 1861 Հոկտեմբերին խղճալի պարտիզպանի փորը մտաւ, մեր Նախամայր Եւայի օձին նման. ուր որ թեր թոթուեց Գէչերեանը. Նոյն տեղը տարաւ, բերանը բացեց իրեն սրտին ուզածը ըսել տուաւ, որպէս թէ իրեն չար կամքը կատարել տուաւ պարտիզպանի ձեռքով:

Ինչպէս որ 1863 Յունիս 12. Նոյն պարտիզպանը իրեն Յեսաֆէր Անդրանիկը, եկաւ Տէյարթէլէր Մկրտիչ վարդապետի ոտքը ընկաւ, ամենայն ճշմարտութեամբ խոստովանեցաւ, ինչ որ իրեն սորվեցուցեր և ըրուցնել տուեր են:

Նսորւոց Աբրաղան Կաթուղիկոսին, Գէորգ եպիսկոպոսին, Նուագ Տէր Գաբրիէլին, Գերապատիւ Մուրատ Աղային, Փոփոխ— Յակոբ Աղային, Խորհրդ— Աբրահամ Մահտեսի Կիրակոսին. և այլ Երևելեաց առջև բերանով և գրով խոստովանեցաւ. որոյ յիշեալ անձանց ստորագրութեամբ պարտիզպանի խոստովանութեան ձեռագիրը Մկրտիչ վարդապետին քովն է:

Նա գէշութիւնները բոլորն ալ ընողը Խաչատրը ու Գէչերեանն են. և իրենց մէջ գտնուած Ծառն Ասորէրը. Աբրաղան Նռաքեոյն ըսածին պէս. "Թողէք ... ծանո-

1864. Գեղմարդոց փրանսացիները ուխտադրժեց, այլև օտարներ Լրա-ջիրներ և փրերը կորդալը է։

դարհն, մոլորեցան զհետ ճանապարհին Բաղաամայ Բէօրեայ»։ Բ. Պետ. 15։

Սկսեալ որոյ մեր Տէր Յիսուս, այդպիսի կոմպարագուտ մարմին անհոգի մարդոց համար ըսաւ. «Եւ այս է դատաստան. զի լոյս եկն յաշխարհ, և սիրեցին մարդիկ զխաւար առաւել քան զլոյս։ Ինչու համար մարդիկ խաւարը լոյսէն աւելի կը սիրեն, ով Տէր իմ Յիսուս։ Ահա «Զի էին գործք նոցա չարութեան»։ «Զի ամենայն որ չար գործէ՝ ատեայ զլոյս. իսկ որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն»։ Յով. Գ. 21։

Որդ՝ «Գիշերն մերձեցաւ... — Ի դուռն ես ո՞ւր երթեայց... — Զի լոյս եկն յաշխարհ... — Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկիցայց»։ Հռովմ. ԺԳ. 12։ Սաղմ. ԾԵ. Յով. Գ. 19։ Սաղմ. ԻԶ։

Սուրբ սիրտը մաքուր, բերանը հոտած մարդոյմէ հե-ռի մնալու է, ըստ առածին. Կէս առողջներէն կէս գեղար. ջէջն առողջներէն ջէջն գեղար։

Ուսէն՝ բարեմիտ ընթերցող, այդպիսի գէշ, հոտած և ժահոտած դարձուածքներէն քեզի ազատ պահելու համար՝ կը հրաւիրեմք քեզի աղաչելով թէ՝ կարդա՛ քեզի Աստուածաշունչ, կարդա՛ քեզի ընտիր Մատենագիրք, կարդա՛ քեզի Աշխարհագրութիւն, կարդա՛ քեզի բարի օրինակներով լեցուն բարոյականի լուցնելու վերաբերեալ վեհանձն Խմբագիրներէն հրատարակուած Լրագիրներ. գոնէ թէ հոգւոյդ և թէ մարմնոյդ մէկ օգուտ մը վաստկիս և շահիս։

Ու՛ր կարդար անանուն և աննշան տունէն վանտուած մարդոց գրուածները. որուն մէջ գէշ կը հոտի, և զզուա-տակար խայթ խղճմտանքներուն կ՚ընծայի. որ այսպիսեաց համար Մատթէոսն կ՚ըսէ. «Նոքա զգաղտնիսն զերանուսն հար-

1864 · Չարերու գլխուն կոխել, Հայկին նմանիլ · հարազատ զաւ-ակ ըլլալ Նախահարց :

եանց, և սուտ է 'ի շրթունս նոցա,, · Սաղմ · ԾԱ · **8**:

Այդպիսի մարդը գիտնական մի ճանչեր · անոր քովը գտնուած գիտութիւնը փճացեալ է ըստ առածին · տես ինչ կ'ըսէ Յակովբոս որբազան Առաքեալ այդպիսի մարդոց գիտութեան համար · կուզէ աշխարհական ըլլայ, կուզէ Եկեղեցական · "իմաստութիւն այս ո՛չ է իջեալ 'ի վերուստ, այլ երկրաւոր, շնչաւոր և դիւական,, · Յակոբ · Գ · **15**: *Վասն այ-նորիկ* "Ո՛չ իմացան և ո՛չ 'ի միտ առին · 'ի խաւարի գնացին,, · Սաղմ · ՁԱ · **5**: *Ուստի* "Զի ո՛չ գոյ 'ի բերանս նոցա ճշմարտութիւն, և սիրտ նոցա նանրացեալ են · Որպէս գերեզմանք բաց են կոկորդք նոցա, և լեզուօք խաբէանց նենգաւորք եղեն,, · Սղմ · Ե · **16**:

Սրբազան Առաքեալն ալ կ'ըսէ · "Սոքա են տրտնջօղք եղեալք ըստ իւրեանց անձանց ցանկութեանց, և բերանք նոցա լամբարտաւանս բարբառին, առնուն ակն երեսաց վասն օգտի ... նշանակեալք շնչաւորք են · որք զՀոգին ո՛չ ունիցին,, · Յուդ · Ա · **16**:

Ուրեմն "Որ ասէ ամբարշտին թէ արդար է, անիծեալ 'ի ժողովրդոց եղիցի · և ատելի ազգաց,, · Առակ · ԻԴ · **24**:

Այդպիսի մարդը կը նմանի օձի և իժերի, որ աշխարհի պոչովը գոցեր ականջին ծակը · ինչպէս որ կ'ըսէ Մարգարէն · "Որպէս իժի և իժերի որ խցեալ է զականջս իւր · զի մի լուիցէ նա ձայն թովչաց մարդարի և մի' առցէ դեղ 'ի դեղատուէ իմաստնոյն · վասն որոյ Աստուած փշրեսցէ զատամունս նոցա 'ի բերանս իւրեանց,, · Սաղմ · ԾԷ · **8**:

Ահա այդպիսի օձ և կարիճ գործող մարդը իրեն գլը-ւածնիրովը ոտաց ներքև առնելու իշխանութիւնը, մեր Տէ-րոջմէ տրուած, է ինչպէս որ կ'ըսէ · "Ահա ետու ձեզ իշխանութիւն, կոխել զօձս և զկարիճս և զամենայն զօրութիւնս թշնամւոյն,, · Ղուկ · Ժ · **10**:

Թէպէտ Մկրտիչ վարդապետը աս անսակ մտաածկարներուն համար աղօթող է, միշտ դարձի գան. բայց մենք պիտի կոխենք անոր գլխուն երբոր դարձի չգան և չզղջան եւ կենալով իրենց չարութիւնէն։ Քանզի մեզի կ'ըսէ Մարգարէն. "Ի վերայ իժից և քարբից գնասցես դու, և առան կոխեսցես զառիւծն և զվիշապն. — Քանզի յիս յուսացաւ և փրկեցից զնա, հովանի եղէց նմա, զի ծանեաւ զանուն իմ"։ Սաղմ. Ղ. 14։ Քանզի Այս են յաւիտենական կեանք՝ զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, և զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս, Յովհ. ԺԷ. 3։

ԳԼ. ԺԸ.

Քանի որ Մկրտիչ վարդապետը ազգութեամբ իրեն Նախահօր Հայկին և Յաբեթին ընթացից հետևիլ կ'աշխատի և կրօնիւք ալ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ քարոզած Սուրբ Աւետարանի պաշտօնը գլուխ տանելու կը ցանկայ և կը փափագի. արդարև շատ փշերէր գազաններու փորը պիտի պատռէ, և ատամունքնին մանրուի, և ճանկերնին խորտակի. և շատ թունալի սողունքներ ալ իրեն ոտքին ներքև պիտի խոնարհին ճշմարտութեան համար, քանզի "հնազանդ արարեր 'ի ներքոյ ոտից նորա։ զխաշն և զարջառ և զանասուն ինչ"։ Սաղմ. Ը. 8։

Քանզի ամէն մէկ ծնունդ՝ իրեն հօր նմանութիւնը իրեն քով պիտի գտնցունէ, ինչպէս որ Իմաստունը կ'ըսէ. Որդի հարազատ՝ զնմանութիւն հօր յինքեան բերէ։

Ապա ուրեմն ամէն մէկ անձը՝ որ կ'ըսէ ես հայ եմ, ես Արմենի եմ, պէտք է, թէ մասամբ ինչ, և թէ բոլորովին. իրեն հօր նմանութիւնը քովը կը գտնուի։

Հայկը չի զիջաւ ամբարտաւան Բէլի խնդիրը կատարե-

լու. իրեն մասնաւոր միայն անձի օգտին և շահու համար. և չմտնեցին իրեն անմեղ զաւակները անոր անապատուած մոլորութեան։ Այլև Աստուծով դէմ դրաւ անոր ամբարտաւան անհաւատութեան, և Աստուած ալ օգնեց իրեն. որ կործանեց Բէլը յերկիր, և ազատեց իրեն զաւակները անապատուած մոլորութեան պաշտող Բէլի ժանիքներէն, և եղաւ տէր երկրին. անխարդախ քաջութեամբ, և աննենգ սրտով, և անկեղծ հաւատով և սիրով։

Հայկը չխոնարհեցաւ Նինոսինոսէր և օտարական ուղտերուն, չընկերացաւ գէշերէր դագաղներուն, և չպատուեց ղողւերը աղուէսները, և չփրեց կեղծաւոր կապիկները, և ներս չառաւ Բէլնուի սողունքները, և չսիրեց աղբաւէր թռչունները և ականջ չտուաւ գէշբրահաւին, և մտիկ չըրաւ Անձեղին և Աքաւային, և չմոլորեցաւ խաւարին, վասն որոյ հռչակեցաւ անուամբ, բարձրացաւ համբաւով, պսակեցաւ գործով, փայլեցաւ Պայազատ անունով։ Բանզի դիւցազն էր. Աստուծմէ վկայեալ արդար Նոյ—Նահապետի հարազատ Յաբեթ զաւակի օրհնեալ շառաւիղէն յառաջ եկած բարի և հաւատարիմ ծնունդն էր։

Արդարև օրհնեալ ծնունդ և հաւատարիմ զաւակ արդար Նոյին, որոյ Քամ որդւոյ յայտնած մերկութեան, ծածկող գտաւ, անբան անասուններուն նման ամօթանքը չքացաւ նստաւ, և չնմանեցաւ նոցա. ինչպէս որ Քամ նմանեցաւ. և հօրը մերկութեան քարոզիչ ցուցաւ։

Երբոր արդարն Նոյ 'ի գինւոյ թմբեալ, մերկութիւնը բացուած կը քնանար. և Քամ սկսաւ աղաղակել և քարոզել երկու եղբարց հօրը մերկութիւնը, յանկարծ զարթեաւ առիւծն Նոյ 'ի թմրութենէ գինւոյն; և իմացաւ հոգւով. եթէ Քամ հեգնած և ծաղրած և յայտնած է իրեն մերկութիւնը։ Իսկոյն սկսաւ առիւծօրէն անիծանել

1884. Մարգարէ յիմար եղեւ, և հոգեւոր այր անդարձ, Ովսէէ վարդը:

զՔամ և ասել: ''Անիծեալ քանան մանուկ, և եղիցի ծառայ եղբարց իւրոց. և Յաբեթի ծածկելն ալ՝ գիտնալով օրհնեց զանիկայ ըսելով: ''Ընդարձակեսցէ Աստուած Յաբեթի, և բնակեսցէ 'ի տուն Սեմայ. այսինքն՝ 'ի հաւատս Քրիստոսի,,. Ծննդ. Թ. 27.

Հիմայ մեր Նոյ Նահապետ Նախահայրերնուս սորվեցաք մերկութիւնը խայտառակող և յայտնողը անէծքի ներքև ըլլալը, և մերկութիւնը պահող անձին ալ օրհնուիլը:

Նոյնպէս Եղիսէ մարգարէի գլխոյ կնտակութիւնը յայտնող մանկունքները երկու արջերէն պատառ պատառ ըլլալնին կը տեսնամք. Դ. Թագ. Բ. 23. Աստուածաշունչ գիրքին մէջ:

Ո՛վ կնտակ, ել կնտակ ձայնելովնին. Եղիսէէն անիծուելով մատնեցան արջերու բերանը, և մեռան. որովհետև Աստուած ըսաւ. ''Մի՛ մերձենայք յօծեալս իմ, և 'ի Մարգարէս իմ մի՛ մեղանչէք,,. Սաղմ. ՃԴ. 15: Եւ Իշխանաց համար ալ ըսաւ. ''Մի՛ բամբասեսցես և մի՛ հայհոյեսցես զիշխանս ժողովրդեան քո,,. Ելից. ԻԲ. 28: Գործ. ԻԳ. 5: Եւ առհասարակ ժողովրդին համար ալ ըսաւ, ''Սիրեցէք զմիմեանս: Եթէ ասիցէ եղբաւր իւր յիմար՝ պարտաւոր լիցի գեհենոյն,,. Մատ. Ե. 22:

Հիմայ աս մարմին անհոգին՝ իրեն մատուըններէն թափած սեւէն, ոչ Պատրիարք, ոչ Կաթուղիկոս, ոչ Եպիսկոպոս, ոչ Քահանայ, ոչ Ամիրայ, ոչ Պէյ, ոչ Էֆէնտի, ոչ Աղայ, ոչ Ժողովուրդ ազատեր, ամենուն վրայ սեւը կաթեցուցեր. ալ այսպէս տարիներուն, Պատրիարքցու, Վարդապետցու, Քաղաքական և Կրօնական ժողովներուն անգամակից ընտրուելու մարդ չէ թողեր իրմէ 'ի զատ, երեք տարիէն ետքը բոլորն ալ իրեն յանձնել՝ դուրս ելլե:

քու է. յաւիտեանս ամէն։

Ս երբ կարդացիք և իմացաք որ՝ մէկու մը եղած մեղքը պակասութիւնը յայտնողը՝ անէծքի և պատժոյ ներքև Աստուած մատնէր, որպէս Քամ և մանկունքները. հապա ո՛ւր պիտի մնայ ան մարդը՝ որ չեղածը՝ իբրև եղած, և չտեսածը՝ որպէս տեսած. չէ թէ բանիւ, այլև գրչիւ և Մամուլի ներքևէն հանել հրատարակել հեռաւորաց և մերձաւորաց։

Քամ իրեն հօր մերկութիւնը միայն երկու եղբօրը իմացոյց. մանկունքները Եղիսէ մարգարէի կնտակ ըսելը միայն իրենց Ընկերի մէջ յայտնեցին. որ տարան անիծուեցան և պատժեցան. իսկ՝ ասիկայ յարևելից մինչև ցյարևմուտս հռչակեց և պոռաց. և արգելք տուող տեղը ո՛ւր պիտի ըլլայ. և ինքը ի՞նչ տեսակ պատիժ պիտի տեսնայ, որ իրեն առօրեայ հաց ցաւոց ուտելու երկու դրամ շահուելուն համար՝ ատ մատնութիւնները և զրպարտութիւնները ըսաւ և կ՚ընէ, և պիտի ընէ ալ իրեն չար սովորութեան համեմատ։

Ուստի մենք ալ հիմայ կիմացունենք որ, վերը գրուած Սուրբ գրքին մէջ Աստուծոյ վճռած հրամաններուն համեմատ՝ ատ Միհրդատը չէ թէ միայն Նոյ—Նահապետէն, Յաբեթէն և Հայկ մեր Նախահայրերէն անիծուած է. այլև մեր Տէր Յիսուս Քրիստոս Աստուածէն ալ անիծուած և բանադրուած է, ինքը ու իրեն պիղծ անիծեալ տետրակները։

Կ՚իմացունեմք մեր բոլոր Հայազգին, հեռաւորաց և մերձաւորաց. ատ Միհրդատի տետրակը զրպարտիչ և սուտ-խօս է. որուն մէջ՝ որ Հայոց Մեծանուն տանը չեղած մերկութիւնը և չեղած պակասութիւնը, չգիտցածը և չտեսածը ինքնիրմէ հնարելով շինելով՝ իրեն երկու փարայ շահուն

1864. Մարդոց յիմար ըսածը, և Քրիստոս կ'ըսէ. Միհրդատէ վարժը։

համար Յուդային պէս մատնութիւն. Բուշանի չնծերերուն պէս սուտ վկայութիւն. և զրպարտութիւններ գրեր լցեր է թերթակը։ Ո՛ր աս տեղը Նորին սուտութիւնները զրպարտութիւնները արժան չեմ սեպեր յիշելու. և անոր համար ժամանակ անցունել թուղթ և մելան և դրամ ծախս ընել. քանզի կարդացողները կարդացին և գիտեն։

Մարդ թող չըսէ որ՝ անէծքն ի՛նչ է, բանադրանքը ի՛նչ է. չէ՞ որ Քրիստոս ըսաւ. «Օրհնեցէ՛ք և մի՛ անիծանէք». Ղուկ. Զ. 28։

Այո՛, վայելուչ բան մը չէ զմարդ անիծել. և մինչև անգամ եղբօրը յիմար, մորոս ըսելը՝ պարտաւորութեան ներքեւ մնալը յայտնեց Յիսուս։

Իսկ հարկը ստիպած ժամանակին, ստոյգ յիմար, մորոս և անիծեալ եղածը, երբոր իրեն յիմարութենէն և մորոսութենէն և անիծանելի գործքերէն անզեղջ և անդարձ մնալով՝ հաստատակութեան գայթակղութեան պատճառ եղողին, ինքը Յիսուս իսկ՝ ըսաւ. «Մորոսք և կոյրք. զի՞նչ մեծ է, ոսկի՞ն՝ եթէ տաճարն. որ սրբէ զոսկին». Մատ. ԻԳ. 17։ «Օձք՝ ծնունդք իժից, զիա՞րդ փախնուցուք ՚ի դատաստանէ գեհենին». 33։ «Եւ նա դարձեալ ՚ի Պետրոս և ասէ, Երթ յետս իմ սատանայ». Մատ. ԺԶ. 23։ «Տխմարքն դուք անմի՛տք». Մատ. ԻԵ. 16։ «Ասէ ցնա Աստուած. անմիտ». Ղուկ. ԺԲ. 20։ «Որք ունին հարեալ զխղճմտանս. մանկունք անիծից». Բ Պետ. Բ. 14։ Որմ բռեալ». Գործ. ԻԳ. 3։

Ահա՛ տես մորոս, կոյր, օձ, իժ, սատանայ, անմիտ, մանկունք անիծից, որմ բռեալ։ Ըսաւ. թէ Յիսուս՝ և թէ Առաքեալք. ինչո՞ւ ըսին, երբոր իրենք պատուիրեցին թէ մի՛ ըսէք. ահա՛ տես ի՛նչ կ'ըսէ Յիսուս. մինչև անգամ գայթակղութիւն տուողը ծովը ձգելու հրաման կուտայ, ըսե-

լով. «Թէ գայթակղեցուցանէ զմի ... լաւ է նմա ... ընկղմել ի խորս ծովու»։ Մատ. ԺԸ. 6։ Նոյն կամ՝ «Եղիցի քեզ իբրեւ զհեթանոսն»։ 18։

Հիմայ աս անհոգի մարդը՝ բոլոր Պօլսեցւոց յայտնի է, ինչ վարքի և բարքի տէր ըլլալը մեզ չէ փոյթ. բայց տետրակին մէջ գրած զրպարտութիւնը և մատնութիւնը մեզ յայտնի ըլլալուն համար, և մանաւանդ անմեղ սպանումները որ բանիւ ըրած է, տետրակին մէջը որ մեք ալ իրեն գործքերէն առնելով, կը ցուցընեմք Նոյեան և Աստուծոյ անիծից ներքև ըլլալը։

Որովհետև ինքը զինքը Քրիստոնէից մէջ հաւատացեալ քրիստոնեայ ցոյց կուտայ, և շատ մարդ ալ զինքը քրիստոնեայ կը ճանչէ. իսկ՝ մեք աս տեղս տեսնամք քրիստոնեայ եղողի նշանները ինչ է. թէ որ քրիստոնէութեան նշանները քովը գտնուին նէ՝ իրաւ է որ անէծքի ներքև չէ. և եթէ չգտնուին նէ՝ կրկին անէծքի ներքև պիտի երևի։

ԳԼ. ԺԹ.

Հաւատացեալ անձի մը նշանները՝ ներքոյ գրեալքն են։

1. Ողորմած ըլլալ. «Երանի ողորմածաց՝ զի նոքա ողորմութիւն գտցեն»։ Մատթ. Ե. 7։
2. Սիրտ սուրբ ունենալ. «Երանի՛ այնոցիկ՝ որք սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցեն»։ 8։
3. Երդում չընել, սուտ չխօսիլ և սուտ չվկայել. «Մի՛ երդնուցուս, մի՛ սուտ վկայեր»։ 34։
4. Մարդ պիտի չբամբասէ». «Մի՛ բամբասէք զմիմեանս»։ Յակոբ. Դ. 11։
5. Իրեն իշխանը չպիտի հայհոյէ. «Մի՛ հայհոյեսցես զիշխան

ժողովրդեան քո»։ Գործ. ԻԳ. 5։

6. Ընկերը և զթշնամին պէտք սիրէ իրեն անձին պէս. «Սիրեսցես զընկեր քո իբրև զանձն քո»։ Մատ. ԻԲ. 31։ «Սիրեցէք զթշնամիս ձեր»։ Մատթ. Ե. 44։

7. Խնամք պէտք տանի իրեն ընտանեացը. այսինքն՝ կնոջը, զաւակներուն. Բ. Աշխատաւորներուն. Գ. Աղքատներուն. ո-րոնք մարդուս ընտանիքներն են. Թէ որ խնամք չը տանի՝ իրեն հաւատքէն ուրացած է. կ՚ըսէ Պաւղոս առաքեալը. «Իսկ եթէ ոք իւրոց՝ և մանաւանդ ընտանեացն խնամ ոչ տանիցի, զհաւատսն ուրացեալ է. և չար ևս քան զանհաւատն է»։ Ա Տիմ. Ե. 8։

8. Իրարու բեռը պէտք վերցունեն. «Զբեռս միմեանց բարձջիք»։ Գաղատ. Զ. 2։

9. Բերանը մաքուր պէտք պահէ. «Ամենայն տգեղ բան ՚ի բերանոյ ձերմէ մի՛ ելցէ»։ Եփես. Դ. 20։

Ասոնց պէս այլ և շատ նշաններ կան, որ ամէն հաւատացեալներուն յատկացած է ունիլ. «Չի՛ք խտիր. ո՛չ Հրեայ և ո՛չ հեթանոս»։ Գաղատ. Գ. 28։

Իւր եկեղեցականներուն ալ՝ թէ լրումն, թէ մասամբ նշանները ասոնք են.

1. Յանուան իմ դևս հանիցեն.
2. Լեզուս խօսեսցին.
3. Ի ձեռս իւրեանց զօձս բարձցեն.
4. Եթէ զմահացու դեղ ինչ արբցեն, նոցա ինչ ոչ մնասեսցէ.
5. Ի վերայ հիւանդաց զձեռս դիցեն և բժշկեսցեն։ Մարկ. ԺԶ. 7։ Հեզ, ցած, հիւրասէր, պարկեշտ, ուսուցիչ. և այլն։ Ա Տիմ. Գ. 2։ Ասոնց տեղուանքը կարդա և տես։

Վերյիշեալ նշանները չգտնուելէն ետքը՝ անոր հակառակը որ գտնուի հաւատացեալի մը քով, անոր ինչ ըլլալու եմք. յայտնի անհաւատ է, որ ասո նշանները քովը

չունի ։ Նշանք այնոցիկ՝ որք հաւատան, և երթիցեն զհետ՝ այնոցիկ *ըսաւ Յիսուս մեր* Տէրը · Մարկ · ԺԶ · 17 ։

Իսկ վերջին նշանն ալ Քրիստոնէութեան, և Աստուածպաշտութեան վասն ճշմարտութեան և արդարութեան հալածուիլն է · ինչպէս որ ըսաւ Յիսուս · "Եւ հալածեսցեն զձեզ··· զի այսպէս հալածեցին զմարգարէս որք յառաջ քան զձեզ էին,, · Մատթ · Ե · 11 ։ *Ասոր երանութիւն կուտայ Քրիստոս արդարութեան համար հալածուողներուն ·* "Երանի որք հալածեալ իցեն վասն արդարութեան,, · Ե · 10 ·

Պաւղոս՝ կը գրէ Առաքեալը · "Եւ ամենեքեան որք կամիցին Աստուածպաշտութեամբ կեալ ՚ի Քրիստոս Յիսուս, ՚ի հալածանս կայցեն,, · Բ Տիմ · Գ · 12 ։

Իսկ որ վերոյիշեալ նշանները՝ յետ մկրտութեան և կոչման, անձի մը քով թէ շատ և թէ քիչ չգտնուի, անիկայ Քրիստոնեայ չէ · և Մկրտութեան ժամանակին առած հաւատքը ուրացած է · Վայ իրեն երաշխաւոր կնքահօրը ։

Որովհետև՝ երախայն *մկրտութեան ժամանակէն յառաջ* կնքահօր *գիրկը բազմած՝* Մկրտող *քահանայն կը հարցունէ* կնքահօրմէ · *ի՞նչ է, ինչո՞ւ այս* երախայն *բերած ես · Զի՞նչ* խնդրէ երախայն · —կնքահայրն *ալ իրեն և ծնողացը հաւատով կը պատասխանէ ·* Հաւատ, Յոյս և Սէր · և այլն ։

Նոյն Հաւատովը, նոյն Յուսովը և նոյն Սիրովը կը մեծնայ կատարեալ մարդ կը լինի · գրեանք կը կարդայ, հարկաւոր եղած դաւանութիւնը կը սորվի և այլն · և կը լինի քրիստոնէական *շնորհօք Հոգւոյն սրբոյ · որ ամէն մէկ անձին շնորհ մը կուտայ, ինչպէս որ Առաքեալը կ'ըսէ ·* "Ումեմն բան իմաստութեան · այլում՝ բան գիտութեան · միւսումն՝ հաւատք · այլում՝ շնորհ բժշկութեանց · այլում՝ յաջողութիւն զօրութեանց ։ Այլում՝ մարգարէութիւն · այլում՝ ընտրութիւն հոգւոց · այլում՝ ազգք լեզուաց · այլում՝ թարգմանութիւն լեզուաց ·

այլ զայս ամենայն յաջողէ մի և նոյն Հոգին ,, · Ա Կորն · ԺԲ · 8 ·

Քրիստոնեայ մը թէ որ այս գիտութիւնները ունի՝ և սէր չունենայ առ Աստուած և առ ընկեր, ոչինչ է և անհաւատ · ինչպէս որ սրբազան Առաքեալը կ'ըսէ ·

“ Եթէ զլեզուս մարդկան խօսիցիմ, և հրեշտակաց, և սէր ոչ ունիցիմ ... ոչինչ եմ ,, · Ա Կորն · ԺԳ · 1 ։ Նա՛յ ատ գլուխը կարդա՛ ։

Կատարեալ գիտնական Աստուածապաշտ անձը՝ ամէն բանէն յառաջ Աստուծոյ երկիւղը իրեն սրտին մէջ պիտի ունենայ · ինչպէս որ Սողոմոն կ'ըսէ · “ Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեառն է ,, · Առակաց · ԻԲ · 4 ։ Հիմայ յայտնի կ'երևի, ատ Աշխարհից—Տետրակի և Մեղաց—Յանկուցածի գրոցը ; Ադամայ երէց—որդւոյն պէս՝ շատ տեսակ պատիժներու տակ ընկած մնացած է ։

Ա · “ Յաստուծոյ ոչ երկնչիմ, և 'ի մարդկանէ ոչ ամաչեմ ,, · Ղուկ · ԺԸ · 4 · տունէն վռնտուած երերեալ և դեգերեալ կը շրջի ։

Բ · Մկրտուած աւուր առած քանքարը, այսինքն՝ շնորհքը · ծրարեր հողին ներքև թաղեր, այսինքն՝ աշխարհի շահախնդրութեան և զբաղմանց մէջ ընկղմեր, ձեռք զարկեր Պողիաթու Նիւղակին, որով աւոր անոր դուռը կը չալէ զանազան զրպարտութիւններով՝ կտոր մը չոր հացի համար ։

Գ · Անհաւատութիւնը յուսահատութիւնը վինքը զրկեր Աստուածային բարձր պատմութիւններ և քերթողական բարի և սուրբ խրատներ գրելէն, մատնուեր աղքանոցներու անարժան խօսքերը գրելու ։

Դ · Մարդկութենէն զրկուած, անասունի նման աս և ան խայթելու, պատառելու արժանաւորութիւնը գտեր, առօրեայ ապրուստին համար ։

Ե · Զրկուածէ հայրը և մայրը, կինը և զաւակը, եղ-

բայրը և քոյրը, և ընտանիքները սիրելէն. և Աստուծոյ պատուիրանը պահելէն, մանաւանդ հայրը և մայրը բամբասելու, անարժան գնայքներու խոնարհելու. որով իրեն կնոջն ալ մինչև անգամ առելի երևնալով՝ տունէն վռնտուելու արժանաւորութիւնն ալ ստացեր և կը շրջի։

Զ. Օրկուած է՝ Աստուածային սիրոյն, միայն լոկ ստացական վասն շահու սիրով կը կենցաղավարի մարդկանց հետ՝ իբրև անասուն. ո՛հ, Մարդ 'ի պատուի էր և ո՛չ իմացաւ.

Է. Անէն մարդու սրտին մէջ հաստատուած է իրեն թշուառութիւնը, և այսքան պատժոց ներքև ըլլալը, թէ և իրեն սրտակից բարեկամներէն ալ հարցուելու ըլլայ՝ անոնք ալ ճշմարտութիւնը չեն ուրանար, և կը վկայեն թէ՝ զանազան պատիժներով դատապարտեալ է։

Ինչու որ իրեն ցոյց տուած պտուղներէն յայտնի կ'երևի անհաւատ ըլլալը. և անհաւատներուն համար ալ Տէրն մեր Յիսուս կ'ըսէ. "Արդէն իսկ դատապարտեալ է, զի ո՛չ հաւատաց յանուն Որդւոյն Աստուծոյ,,. Յոհ. գ. 18։

Ասիկայ սկիզբէն հաւատաց, և ուխտ ըրաւ որ՝ մինչև ցմահ հաւատով, յուսով և սիրով մնալ, և ապա մկրտուեցաւ. հիմայ՝ ո՛չ յոյս և ո՛չ հաւատք և ո՛չ ալ սէր կ'երևի քովը, վասն որոյ դատապարտեալ է։

Ահա ասոր նման հաւատքէն ընկածներուն համար կ'ըսէ սրբազան Առաքեալը. "Լաւ էր նոցա թէ չէր ծանուցեալ արդարութեան ճանապարհն, քան թէ ծանեան և յետս կացին 'ի սուրբ պատուիրանէն,,. Բ Պետր. Բ. 21։

Վասն որոյ այսպիսիները ծանր պատիժներ կրելու արժանի կ'ըլլան, քանզի այդպէս կ'ըսէ Տէր Յիսուս.

"Եւ ծառայ որ գիտիցէ զկամս Տեառն իւրոյ, և ո՛չ պատրաստեսցէ ըստ կամաց նորա, արբցէ գան բազում,,. Ղուկ. ԺԲ. 47։

Նոյնպէս Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. "Եւ որ ոք գիտիցէ

զբարին և ոչ առնիցէ մեղք են նմա ,, . Յակոբ . Դ . 17 ։

Որովհետև սա Թագէոսի ըրած գործն ալ անհաւատալի նման է . և անաստուածի գործ . որն որ աչօքը չտեսած , և օրինաւոր ժողովքներով չքննուած անգոյ յանցանքը , չինծու գրերով և իրեն ջախջախեալ գրչի բերանով հաստատելու կ՚աշխատի ։

Իրեն խղճմտութիւնը չիմեղքընար . և իրեն վշտալի կինը չի հոգար , Արմաշու վանից մէջ ըրած մեղքը չ՚ապաշխարէր , իրեն աւուր ցամաք հացը ճարելու չի պարապիր , պառաւները ողամիշ ըրեր , ընկեր ասպարէզի մը մէջ , ինքն իր գրչովը կը լողայ և կը դողայ ։

Որպէս թէ ինքը զինքը ոմն կը կարծէ . հիմայ կը հարցընեմք ազգայնոցմէ , դիցուք թէ՝ Սուրբ Երուսաղեմի Պատրիարքը՝ և այլ երևելիները տետրակին մէջ գրած է , գուցէ անոնցմէ կռծելիք ոսկր մը կը յուսար առնելու , իսկ՝ Մկրտիչ վարդապետէն ի՞նչ կը յուսար առնել ։

Որ անոր համար ալ՝ յաւելուածներ գրեր , ծիտ կախելիք թուղթեր ցոյց տալով ։ Թշուառական , թէ որ առանց չինծու թղթերով մարդ դատուելու ըլլար , աշխարհիս մէջ մարդ չպիտի մնար անդատապարտ ։

Որովհետև ամէն մարդ հակակրական կերպով մէյմէկ թշնամի ունի , առանց թշնամի մարդ չկայ ։ Իւրաքանչիւր ոք իրեն սրտին և կամքին ուզած մեղքերը և յանցանքները կրնայ գրել , և Սուլթան—Մէճիտեան ալ հարիւրաւոր ձեռքերը վարնել , տանել Բարձրագոյն դուռը տալ , ուզածը պատժել ։ Թէ որ օրինաւոր քննութիւնները՝ խորհրդականները չըլլան նէ ։

Մէկ մարդ մը յանցաւոր դատուած ստոյգ ըլլալը , մէկ քանի գործողութիւններէն յայտնի կրնայ ըլլալ , որն ստորև կը յայտնեմք ։

Պոլիս՝ յանցաւոր կարծուելիք անձը, ինչ տեղ որ յանցանքը գործեր, նոյն տեղի Ազգային և Տէրութեան ժողովքին և դատարաններուն մէջ երկարօրէն քննութիւն ըլլալէն ետքը՝ անկողմնապահ հաւատարիմ վկայներով պէտք է որ հաստատուի ։ և ապա նոյն ժողովքին տեղեկագիրը կը գրուի և կը կնքուի, և ապա թէ որ հասարակութենէն ալ հարկաւորի ծանուցմունք մը, կրնայ շինուիլ իբրև հաստատ վկայութիւն, և կամ բողոք մը, Բառնալ զչարն ՚ի միջոյ ընելու համար ։

Երկրորդ՝ թէ որ յիշեալ յանցաւոր դատուելիքին երկրին մէջ օրինաւոր կերպիւ ժողով չգտնուի ։ անոր կեդրոնը ։ այսինքն՝ Տէրութեան Կուսակալը՝ և Ազգային արքեպիսկոպոսը ուր կը նստի՝ այն տեղը երթալու բողոքելու է, վերոյ յիշուած կերպով յանցաւորը դատելու է ։

Երրորդ՝ թէ որ յանցաւոր կարծուելիք անձը անիրաւ է՝ և կողմնականներ շատ ունենալուն համար՝ ուղիղ դատը չեն կարող տեսնալ. անատեն կը գրեն, Պօլսոյ քննիչ մը կը խնդրեն, կուգայ կը քննէ ։ ո՞ր կողմը սուտ ելաւ, նոյն կողմը վնասը և ծախքը պիտի վճարէ և պատժուի ալ ։

Չորրորդ՝ եւ եթէ ատ ալ՝ չեն կրնար ընել, կ'ելլեն քանի անձինք կուգան Պօլիս, և կը յղեն յանցաւոր կարծուելիքն ալ կը բերեն, երես առ երես դատերնին կը տեսնուի ։

Չէ նէ՝ անանուն և աննշան թղթերով, և կամ անուանի և նշանաւոր թղթերով ։ առանց քննութեան մարդ չի դատապարտուիր, և չի պատժուիր ։ Արդ հետև ազգային խառնափնթոր ժամանակը չէ որ ուզածնուն պէս գործին հարցընող չըլլայ ։

Մկրտիչ վարդապետի վրայօք եկած ծանուցմունքը ո՞ր մէկը օրինաւոր քննութեան ներքև ընկած է, և վճռուած ։

Սրբազան Մատթէոս պատրիարքէն սկսիր , Յակոբոսէն և Սրբազան Գէորգ , և Սրբազան Սարգիս , այժմեայ Սըր-բազան Պօղոս Պատրիարքներու առջև նըբ յանցաւոր գըտ-նուած է , և վճռուած է ։

Ըրթուն Սարչութիւնը լաւ տեղեկացեր Քիւրտիսթա-նու և Նալուայ երկրի վրայօք , որուն մէջ առտուն շուտ քունէն ելլողը ազգասէր և ջեռնեայ է ։ և անոր գրած մահ-ուէրն ալ այնքան զօրութիւն ունի , մինչև Պատրիարքարանը մնայ լուսին առջև ելլէ ։ անկէց ետքը ոչինչ կըլլայ , քան-զի հիմն ի վերայ աւազոյ է , արմատը սուտ է ։ Ըհա՛ այդ-պիսի թղթերն է՛ որ փորերնին դատարկ ոմանք սնոտի յոյ-սով վեր կառնուն և կպահեն , անկէց օգուտ մը քաղել , բայց ոչինչ և զուր մտածմունք ։

Ընկնելք զուր ջան Թադէոսն ալ , երբոր տեսաւ ա-ռաջին աղետից յաւելուածէն իրեն ձեռքը հինգ փարայ դնող չեղաւ , այս անգամ իրեն արբանեակ Մովսէսէն , ինչ քան որ կրցաւ առաւ թոյնը սրտին մէջ , սկսաւ թափել մեղուի յաւելուածին մէջ , որպէս թէ հին ըրածները ծած-կուի , ալ չյիշուի , և գուցէ քանի փարայ տուող ալ ըլ-լայ իրեն ։

Խղճալի՛ , լուսաւոր աչքերը շուտով աւետարանը կարդա-ցեր են ։ թէ՝ " Ոչ է արժան առնուլ զհաց մանկանց և արկա-նել շանց Մարկ . է . 27 ։

Չէ թէ յաւելուած՝ կուզէքնէ , այսմաւուրներ գրեցէք , թէ որ բան չունիք ։ մարդ ձեզի բան տալիք չունի , մանա-ւանդ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետը որն որ կըսէ , ա-տանկ մարդիկ կզարմանամ որ Աստուծոյ ինչպէ՞ս պատասխա-նատու պիտի ըլլան ։ երբոր՝ Աստուծոյ ստեղծած արևին լու-սով իրենց աչքը կը լուսաւորի , կըթողուն Աստուծոյ գործը Աստուծոյ հակառակ սատանայի գործին օգնել կ'աշխատին ։

Աստուծոյ տուած բարիքը կը վայելեն , հացը կուտեն , ջուրը կը խմեն , օդը կառնեն կուտան , հրով կը տաքնան , հովերով կը զովանան , Աստուծոյ պատուէրները բռնելու տեղը զԱստուած կանարգեն : սատանայի կամացը կը հետևին իրենց գործքերով : քանզի '' որոց աստուած [illegible]

[illegible] Առաքել · [illegible] :

Նա՛ւ ոմանք անխելք մարդիկ ալ՝ ընդ դէմ Աստուծոյ մեղանչելու անունն ալ ազատութիւն դրած են :

Մարդկային բնութիւնը այսօր 1864 տարի է որ ազատութիւն գտած է Սուրբ աւետարանով : թէ որ լսեն աւետարանին :

Արդարև ազատութիւն է : իրարու բարերարութիւն ընելու : իրարու պատիւ ճանչնալ : զրկեալը զրկողի ձեռքէն ազատելու : ամէն մարդ իրեն չափը ճանչնալու : չէ թէ՝ զիրար հեգնելու ծաղրելու , ծանակելու և նախատելու և կրցածին չափ վնաս հասցընելու : Մի՛ զրկէք զմիմեանս : Ա : Կոր : է : 5 :

Ազատութիւն է՝ կրօնքդ , հաւատքդ , եկեղեցիդ յայտնի պաշտելու և փառաւորելու : համարձակ արդարութիւնները ընելու : եկեղեցականներդ և ազգապետներդ , և գիտնականներդ , պատուելու և յարգելու : Զամենեսեան պատուեցէք Ա : Պետ · Բ · 17 :

Ազատութիւն է՝ հեռաւոր տեսութիւններ ընելով ապագայ զաւակներնուս ժամանակաւոր ապրուստներ ճարելու արհեստներ հնարել , կարգի դնելու՝ օտարներուն բարի օրինակ ըլլալու :

Քանի որ Աստուած մեզի կողորմի զանազան յաջողութիւններ կուտայ · երբոր մեք չենք իմանար · ան ատեն կսկսի տեղէս տեղէս պատիժներ ալ յայտնել · ինչպէս որ կ՚ըսէ այգեգործը : '' Տէր թո՛ղ զդա յայս ամ ևս մինչև զշուրջ զդովաւ փորեցից՝ և արկից աղբ ,, · Ղուկ · ԺԳ · 7 ·

Երբեմն զանազան հրդեհմունքներով, և երբեմն երկրաշարժութիւնով, և երբեմն սովու և սղութեներով ։ և զանազան հիւանդութիւններով, և երբեմն առ և տուրք ձախորդութիւններով, ինչպէս որ կերևի ։

Մի թէ՝ մեծ պատիժ չէ բաղուեցուց ։ որ այսօր երկու տարի է՝ սերմը կը նետեն, չի բուսնիր · յետին խղճութեան մէջ կը նեղին և կտառապին · մեծ պատիժ չէ՞ առ սով սղութեան մէջ երկրաշարժութիւն ալ՝ կըլլայ, մեծ արհաւիրքներով կը պատին ։ մեծ պատիժ չէ՞ տակաւին առ նեղութեան մէջ իրարու միս կուտեն, և զրկեալներուն ալ ժամանակ չեն ունենար օգնելու ։

Ինչպէս որ Թաւրիզեան պարոն Մատուրի ամուձան Յօնիկը, և Մանկասարը սպաննուեցան · 30000 ղրուշի ապրանք և դրամը տարին, գողը բռնուեցաւ Տէրութեան բանտին մէջ Խարբերդ դրուեցաւ ։ երթող հարցընող չըլլալնուն համար, տակաւին գողը անպատիժ և տարած դրամն ալ վճար կը մնայ ։

Նոյնպէս Թիւրաիսեան Որղերտու մէջ՝ մեծ պատիժ չէ՞ սով և սղութիւնը տիրած է · թող Կարնոյ երկրաշարժութիւնը, և հրդեհը ։ նոյնպէս Պրուսայի անտանելի երկրաշարժութիւնը, և մեծ հրդեհը · որ յետին խղճութեան հասուց իրեն բնակիչները ։ Չար—սանճագի, և Ներինու հայոց խղճութիւնը ։ Որ առ ցաւալի խղճութեան հոգը մէկդի ձգուած՝ իրարու միս ծամելու ելեր են, Միհրդատին պէս գիտնական եմ ըսող տգէտները · որ իրենց յատկացած պատիժն է · անարժան բաներ գրել · ինչպէս որ կըսէ Առաքեալը · "Եւ որպէս ոչ ընտրեցին զԱստուած ունել 'ի գիտութեան · մատնեաց զնոսա Աստուած 'ի միտս անարգութեան գործել զանարժանս - Հռոմ · Ա · 28 ։

Երբեմն՝ առ գէշութիւններէն հեռի կենալու աշխատիմք ·

ճշմարտութիւնը գրկենք, որ նա կարող է զմեզ ազատել յամենայն չարէ « Եւ ծանիջիք զճշմարտութիւնն, և ճշմարտութիւն ազատեսցէ զձեզ Յովհ. Ը. 32:

Ճշմարտութեան հետեւողը զՔրիստոս, հրէից մէջ չի հարցըներ. անոնք կամովին առ նախանձու կը պօռան « Գիտեմք զի այրն այն մեղաւոր է Յովհ. Թ. 24:

Նման ալ Աբէլը՝ Կայենէն. Յակոբը՝ Եսաւէն. Յովսէփը՝ եղբարցմէն. Դաւիթը՝ Սաւուղէն. Դանիէլը՝ Բաբելացոցմէն. Հայկը՝ Բէլէն. Սահակ—Պարթեւը՝ Սուրմակէն և Բրքիշոյէն. Պօղոս առաքեալը՝ Տերտուղիանոսէն և Անանիա քահանայապետէն չեն հարցըներ. աչա բաց տեղուանքը տես թէ ինչ կը պատասխանեն: Ծննդ. Դ: ԻԷ. 41: ԼԷ. 18: Դ Թագ. ԺԲ. 8: Դան. ԺԳ. 27: Ա Հատոր Հայոց Պատ. 586: Գործոց. ԻԴ:

Նման ալ Մկրտիչ վարդապետը՝ և կամ ով ալ որ ըլլայ, իրեն թշնամիներուն գրած գրերուն առանց քննութեան հաւատ ընծայելու չէ, և անոնցմէ գործին ուղղութիւնը հարցնելու չէ:

Քանզի այժմեան ժամանակիս ներկայի ընթացքը, ապագայի մէջէն տեղ ընդունող շատ կան. վասն որոյ ճշմարտութեան հետեւիլը քիչ մը դժուար կուգայ.

Բայց՝ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս կ'ըսէ. «Որ առնէ զճշմարտութիւն գայ առ լոյսն. զի յայտնի լիցին գործք նորա՝ թէ Աստուծով գործեցան ,, · Յովհ. Գ. 21:

Ուրեմն՝ կ'աղաչենք որ, ամէն մարդ իրեն չափը ճանչելով իրարու պատիւ պահելու շինութեան եւեէ ըլլալ. հայրը՝ որդւոյն խնամք ընէ. որդին՝ հօրը հնազանդութիւն ընէ:

Փոքրերը՝ մեծերը ճանչեն, գիտնականներու յարգ և պատիւը տեղը պահեն. իրարու միշտ օգնութիւն ընելու աշխատինք:

Ամէն բանի մէջ աւրելը, կոտրելը շուտ կը լինի, բայց շինելը շատ դժուարին է. վերէն 'ի վար իջնալը շատ հանգիստ է. բայց վարէն 'ի վեր ելլալը դիւրին բան չէ :

Քանի որ քու քովդ պակասութիւն կայ, ուրիշի պակասութիւնը յայտնելու մի' համարձակիր :

Ազգիդ, եկեղեցւոյդ, քաղաքացւոյդ, գեղացւոյդ, դրացնոյդ և ընտանեացդ մէկ պակասութիւնը տեսար, ինչքան կրնաս ջանա՛ դաղտնի կերպով խրատէ յորդորէ, չիտակ ճամբու վրան բեր . որ առիկայ է մեծ առաքինութիւն :

ԳԼԽԱՒՈՐ ԱՆՑՔԵՐ

Գերապատիւ Պէյլէրեան Յակոբ Էֆէնտին՝ Կեսարիոյ Սուրբ Կարապետ վանից վրայ 2 բեռի չափ պարտքը առաւ և մէկ ձեռք ծանր Պատարագի զգեստ՝ իրեն բոլոր ծախսովը : Թալաս գիւղի Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցւոյ Յէշրափով առաւ : որով անմահացոյց իրեն անունը և ընտանեացը :

Վառօդապետ Պօղոս Պէյի մարմինը ամփոփեցաւ Մայր եկեղեցին. 1863 Դեկտ. 22, շքեղ փառաւոր մեծ հանդիսիւ :

Նորատունկեան Յակոբ Աղայի ազնիւ Պաշտօնատար որդւոյն մարմինը ամփոփեցաւ Պէյ—օղլու : 1664 Յունվար 12 . փառաւոր հանդիսիւ :

Մայր—եկեղեցւոյ Աւագ Տէր Գէորգը վախճանեցաւ : փառաւոր յուղարկաւորութեամբ Պալըքլը տարուեցաւ, 1864 Փետրվար 7 :

Գրեցաւ 1864 Մայիս

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի Պատրիարքարանն ամենայն Հայոց

Յարեաւ Աստուած և ցրուեցան ամենայն թշնամիք նորա. Սաղմ. ԿԷ:

Բանզի

Խոնարհեցոյց զանձն, լեալ հնազանդ մահու չափ, և մահու խաչի:

Վ*ասն որոյ*

Եւ Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց. Փիլիպ. Բ. Թ:

ՎՐԻՊԱԿՔ

Սխալ	Ուղիղ	Թղթահամար
Ամ	այր մի	Գ
Տիրոչ	տիրոջ	Դ
Դաստաստա	դատաստանաւ	Է
Դուռմարններ	տուռմարններ	ԺԴ
Ուղոտի	ուղուլի	ԺԵ
Խնդարգրում	խնդրագրով	8
Քչութեան	քարոզչութեան	12
Ժողովուոդը	ժողովուրդը	18
Աշխարհակնափ	աշխարհականի	28
Անգուտ	անգութ	32
Ասափ	ասորի	41
Հէնայք	հրէայք	69
Ողուրմութիւն	ողորմութիւն	70
Հետերնիս	հետերնին	85
Հոգևոր	հոգևոր	90
Բերեղու	բերելու	91
Յակոբ	յակոբ	92
Առաքկլ	առաքել	92
Ածնէ	առնէ	92
Մկրտնչ	մկրտիչ	92
Լրիյէ	լուիյէ	97
Լուիյես	լուիյէ	97
Սնոնտ	սնունդ	109
Խնդրագիր	խնդրագրովը	127
Մաքարէն	մարգարէն	128
Կամապաշտ	կամապաշտ	128
Չնաեսլու	ճնասելու	126

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Վեցերորդ թերթի երեսի թիւը 37 դրուելու տեղ՝ սխալմամբ 67 դրուեր և շարունակուեր է մինչև 74 թիւը։

Վեցերորդ թերթին 52 թուոյն մէջ՝ Գլուխ Է. ին տեղը՝ սխալմամբ Ը. դրուեր է. և 56 թուոյն մէջ ալ Զ. [illegible] դրուեր է։